

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Komac

Hitlerjeva vizija enotne nemške države kot vojaške velesile

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Komac

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Hitlerjeva vizija enotne nemške države kot vojaške velesile

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Hitlerjeva vizija enotne nemške države kot vojaške velesile

Hitlerjeva vizija je temeljila na prepričanju, da je Nemčiji in arijski rasi usojeno vladati svetu. Zavzemal se je za združitev vseh Nemcev v en narod in njegovo ponovno oborožitev, pri čemer je zahteval izničenje ponižujočega versajskega sporazuma, ki ga je Nemčija morala podpisati po koncu 1. svetovne vojne. Menil je, da v Nemčiji lahko živijo le pravi Nemci oziroma pripadniki arijske rase. Načrtoval je širitev Nemčije na vzhod, da bi zagotovili dovolj življenjskega prostora in plodne zemlje za pridelovanje hrane, ki bi jo potrebovala država. Po njegovem mnenju je boljše vizez pomenil veliko grožnjo Nemčiji, zato ga je želel čim prej uničiti. Demokracija in delavski sindikati so bili v njegovih očeh glavni razlog za nemire v družbi.

Pod nacistično vladavino se je Nemčija spremenila v totalitarno policijsko državo, kjer zasebnost posameznikovega življenja ni več obstajala. Z nacionalsocialistično vzgojo je hotel ustvariti zdravo, fizično sposobno in brezpogojno ubogljivo mladino, ki bi Nemčiji pozneje zagotovila vodilno vlogo v svetu in jo tam ohranila vsaj še tisočletje. Ustvarili bi vojaško velesilo, katere vojska bi bila kos katerikoli možni kombinaciji sovražnikov.

Ključne besede: Hitler, arijska rasa, življenjski prostor, Nemčija, totalitarna država.

Hitler's vision of unified german state as military superpower

Hitler's vision based on belief that Germany and Aryan race was destined to rule the world. He campaigned the re-unification of all Germans into one nation and its rearmament, as he demanded the nullification of the humiliating Treaty of Versailles, which Germany had to sign at the end of 1st world war. He thought that only real Germans or members of Aryan race can live in Germany. He planned the expansion of Germany to the East to ensure enough living space and fertile land for producing food that the state would need.

He also felt that Bolshevism represents a big threat to Germany and for that it has to be destroyed as soon as possible. Democracy and labor unions were in his eyes the main reason for disruption in society.

Under Nazi rule Germany has transformed into a totalitarian police state, where private sphere ceased to exist in private life of the individual. With national socialist upbringing he wanted to create healthy, physically fit and unconditionally obedient youth, which would ensure the leading role of Germany in the world and keep it there for at least a thousand years. They would create a military superpower with an army that would be a match for any foreseeable combination of enemies.

Key words: Hitler, Aryan race, living space, Germany, totalitarian state.

KAZALO

1 UVOD	5
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	7
2.1 Predmet in cilji proučevanja	7
2.2 Hipoteze	7
2.3 Metodologija	8
3 DRŽAVA.....	9
3.1 Pojem države	9
3.2 Oblike države in politične ureditve.....	11
3.3 Avtoritarna država ali diktatura.....	11
4 NACISTIČNA IDEOLOGIJA: HITLER IN NSDAP	13
5 HITLERJEVA LJUDSKA SKUPNOST	19
5.1 Ljudska skupnost in proces poenotenja	19
5.2 Vloga propagande in Hitlerjevega mita pri gradnji ljudske skupnosti.....	22
5.3 Ljudska skupnost in rasa	23
5.4 Mladina in vzgoja v ljudski skupnosti	25
5.5 Vloga ženske in družine v ljudski skupnosti.....	32
5.6 Družba in družbeni razredi v ljudski skupnosti.....	36
5.7 Pomen življenjskega prostora.....	41
6 TRETJI RAJH IN NJEGOVA UREDITEV.....	43
6.1 Totalna policijska država	47
6.2 Koncentracijska taborišča.....	51
6.3 Pravni sistem	55
7 VZPON TRETJEGA RAJHA KOT VOJAŠKE VELESILE	58
8 TRETJI RAJH MED VOJNO IN NJEGOV PROPAD	75
9 SKLEP	83
10 LITERATURA.....	87

1 UVOD

Weimarska republika, ustanovljena iz dotedanjega Nemškega cesarstva, je imela po prvi svetovni vojni številne težave. Diplomatske in gospodarske težave, ki so bile posledica versajskega sporazuma, težave, ki so izhajale iz nove ustave, pomanjkanje demokratičnega konsenza in inflacija so se kopičile druga na drugo in vse to je želel Hitler po nastopu na oblast leta 1933 spremeniti. Njegova vizija in srčna želja sta bili Nemce popeljati na sam vrh, na čelo sveta in ustanoviti novo, drugačno državo – Tretji rajh – ki bi bila močnejša kot kdajkoli in bi obstala vsaj še tisočletje.

1. februarja 1933, dva dni po tem, ko je postal kancler, je Hitler prvič po radiu nagovoril nemški narod. Rdeča nit njegovega govora je bila odločnost njegove vlade premagati dezintegracijo, ki je bila rezultat nemške vdaje v novembru 1918 in komunistične revolucije, ki je sledila. Dejstvo, da se je Hitler celo ob takšni zmagoslavni priložnosti odločil vrniti 14 let v preteklost, priča o osrednji travmi njegove politike.

V nagovoru ljudstvu je poudaril, da je najpomembnejša naloga njegove nacionalne vlade zaščita nacionalne pravice do življenja in s tem ponovna vzpostavitev svobode nemškega ljudstva. Obljubil je, da bo s političnimi sredstvi in s pomočjo štiriletnega načrta rešil nemške kmete pred revščino ter zmanjšal brezposelnost nemških delavcev. Obljubil je reformo državnega aparata in odpravo delitve oblasti med državo, zveznimi deželami in lokalnimi avtoritetami. S sredstvi socialne politike naj bi pomagal kmetom in delavcem ter zagotovil zdravstveno varstvo in pokojnine, s povečevanjem dela v javnih službah in z napredkom v gospodarstvu pa naj bi zagotovil varnost domače valute.

Svoboda ljudstva, ki jo je imel Hitler v mislih, je bila seveda svoboda države pri doseganju njegovih sebičnih nacionalnih ciljev s pomočjo unilateralnih akcij in po potrebi tudi z vojaškimi sredstvi, ne glede na mednarodne omejitve in sporazume.

3. februarja 1933, na srečanju z generalom Bloombergom, novoizbranim obrambnim ministrom, je Hitler nemškemu vojaškemu vodstvu podal bolj pošten pogled na svoje načrte. Edina rešitev za Nemčijo je bil po njegovem mnenju boj za življenjski prostor. Naloga domače politike naj bi bila konsolidirati temelje ponovnega oboroževanja. Uničenje marksizma, rekonstrukcija ekonomije in reševanje kmetov so bila le sredstva za doseg tega cilja.

Hitler ni skrival svojih dolgoročnih načrtov. Prva prioriteta nemškega ponovnega oboroževanja je bila izničiti neustavljivo grožnjo Francije in njenih zaveznikov, ki bi lahko

vsak čas posredovali. Eden od dolgoročnih ciljev je bilo prizadevanje za nove možnosti izvoza oziroma pridobivanje novega življenjskega prostora na vzhodu ter njegova neizprosna germanizacija. Hitler je bil prepričan, da se ekonomski položaj lahko spremeni le s politično močjo in bojem.

Nekaj dni pozneje je Hitler na sestanku kabineta spet poudaril enake osnovne točke za bodoče delo njegove vlade. Po njegovem mnenju je bila prva in edina prioriteta države ponovna oborožitev. Dejal je, da je prihodnost Nemčije odvisna le od rekonstrukcije vojske in da ima ta prednost pred vsemi drugimi nalogami. Potrebe in interesi vojske morajo v vsakem primeru imeti prednost pred kakršnimikoli drugimi potrebami. Tako so bile glavne smernice Hitlerjeve vladavine postavljene že v prvih nekaj dneh po prihodu na oblast, časovno pa so bile seveda pogojene s kopico domačih in mednarodnih omejitev.

Ukrepi za ponovno oboroževanje, ki sta jih sprejela Hitler in njegova vlada v prvih nekaj mesecih, so tako kot tisti s civilnih področij oblasti temeljili na denarju in načrtovanju, podedovanem od weimarske republike. Vsaka bolj radikalna poteza je bila odvisna od mednarodne situacije. Širitev mirnodobne sestave nemških oboroženih sil je nakazovala na grobo kršitev sporazuma in izzivanje oziroma žalitev mednarodne razorožitvene konference v Ženevi. Vse to je moralo biti skrbno pripravljeno in usklajeno z vsemi drugimi vidiki zunanje politike, še posebej na finančnem področju.

Hitler se je zelo jasno opredelil glede svojih pričakovanj in prihodnosti Nemčije v svoji knjigi *Moj boj*, ko je zapisal: »Nemčija bo svetovna sila ali pa je sploh ne bo.« (Hitler 2006, 593)

Ustvariti je želel popolnoma enotno, nesebično in močno nemško ljudsko skupnost, brezrazredno družbo brez uničujočih in nasprotujočih si elementov. S popolnim nadzorom posameznika in družbe je hotel zagotoviti podporo za svojo diktaturo. S skrbno vzgojo v skladu z nacističnimi načeli in strogo rasno politiko je želel ustvariti rasno čisto, dedno zdravo, dobro fizično pripravljeno, politično zanesljivo in družbeno odgovorno mladino kot osnovo za novo državo in močno vojsko. Z agresivno demografsko politiko je želel zagotoviti dovolj veliko prebivalstvo, ki bi okrepilo nemško vojaško moč in zagotovilo ljudi za poseljevanje osvojenih ozemelj v vzhodni Evropi. S povečevanjem kmetov je želel povečati pridelavo hrane in Nemčiji zagotoviti samozadostnost. Obnoviti in povečati je želel gospodarsko moč, saj naj bi bila ta ključna za vojaško moč države. Vse to naj bi bilo skupaj z

obnovo vojske in njeno pripravo na vojno ključno za doseganje dolgoročnih načrtov nacističnega režima.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Predmet in cilji proučevanja

V diplomski nalogi bom proučil Hitlerjevo ideološko konstrukcijo ter njeno realizacijo na ravni države in družbe. Časovno se bom omejil na čas od izoblikovanja nacistične ideologije do njenega konca oziroma uničenja nacističnega režima.

Cilj proučevanja je raziskati, opredeliti in prikazati Hitlerjeva idejna snovanja oziroma načrtovanje nove Nemčije kot enotne nemške države in vojaške velesile. V diplomskem delu nameravam raziskati, kako je Hitler s svojimi sodelavci nameraval spremeniti Nemčijo v notranje enotno vojaško velesilo, ki naj bi postala gospodar sveta. V tej smeri bom analiziral temeljne namere nacionalsocialistov, nakazane v programu stranke NSDAP. Prikazal bom, kakšna je bila Nemčija kot policijska država in kakšna je bila njena vloga, kako so se spreminjali namen, obseg in sestava vojske ter kako je to vplivalo na državo in gospodarstvo. Raziskal bom, kakšne naj bi bile družba, rasna sestava in vzgoja, ki naj bi ustvarile nov vojaški rod. Analiza bo vsebovala tako idejno kot tudi praktično stran oblikovanja idealne nemške države.

Tema je pomembna za razumevanje ambivalentnosti odzivanja nemške družbe in mednarodne skupnosti na radikalne nacistične zamisli in načrte; na eni strani razumeti široko odobravanje in brezkompromisno izpolnjevanje nacističnih ciljev v nemški družbi in državnih institucijah, na drugi strani pa neodzivanje mednarodne skupnosti ob tako očitnih nacističnih namenih, ki so se neposredno nanašali tudi na obstoječo mednarodno ureditev.

2.2 Hipoteze

HIPOTEZA 1:

Država je bila v Hitlerjevi viziji osrednji element moči. Z njo je nameraval in uresničeval cilje nacionalsocializma pri ustvarjanju ene od najmočnejših vojaških velesil tistega časa.

HIPOTEZA 2:

Nemčija je pod nacistično vlado postala policijska država, kjer sta bila vsako delovanje in bivanje posameznika podrejena državi in usmerjana oziroma nadzorovana s strani države.

HIPOTEZA 3:

Vojska je bila najpomembnejši dejavnik moči Tretjega rajha in je imela osrednjo vlogo pri razvoju države.

2.3 Metodologija

Pri izdelavi diplomske naloge sem uporabljal predvsem analizo in interpretacijo sekundarnega gradiva, ki sem ga pridobil iz knjig, internetnih virov in časopisnih člankov. Uporabljal sem predvsem zgodovinsko, opisno in primerjalno metodo ter iz tega sestavil svojo interpretacijo.

3 DRŽAVA

3.1 Pojem države

Izraz država (stato, state, Staat) je nastal v 16. stoletju. Izhaja iz latinske besede status in pomeni položaj ali stališče vladarja. Od 17. stoletja dalje se državi priznava notranja in zunanja suverenost, ki pomeni neodvisnost od zunanjih oblasti (Matteucci 1997, 22).

O državi kot posebni vrsti človeških družb so razmišljali največji misleci vseh časov, pa vendar iz teh večtisočletnih razmišljanj ni dozorelo enotno in nesporno pojmovanje države. Enega od pomembnih razlogov za to raznoliko pojmovanje najdemo v tem, da se je s spremembami v razmerju med državo in drugimi človeškimi združitvami spreminjala država sama in s tem tudi pojem države. Iz velikega števila sicer različnih definicij pa lahko izluščimo trditev, da je država pravna združitev ali pravna organizacija ljudi (Pitamic 1996, 1).

Država praviloma obstaja na geografsko določenem ozemlju, nad katerim ima država legalno oblast. Znotraj tega ozemlja živijo osebe, ki imajo status državljanov. To so vsi tisti, ki so rojeni v državnem pravnem redu, ki so potomci državljanov ali so državljanstvo pridobili z naturalizacijo. Država je v primerjavi z drugimi združenji na istem ozemlju statusno hegemonika, ker zahteva, da so ji vse druge organizacije znotraj njenih meja podrejene.

Obstajajo različni sistemi državnega upravljanja, od različnih oblik demokracije do tiranije. Država ima popoln nadzor nad viri in silami, ki so ji na voljo. Ima monopol prisile in je edina, ki lahko znotraj ozemlja izvaja prisilne ukrepe proti svojim državljanom. Vsako drugo ukrepanje in druge oblike medsebojnega obračunavanja z izjemo državnega so pravno sankcionirane (Pikalo 2003, 78).

Država je suverena, če ima popoln nadzor nad ozemljem in vsem dogajanjem v državi – država je notranje suverena, če ima nadzor nad notranjim dogajanjem, in zunanje suverena, če ji druge države priznavajo posebnost oz. ločenost. Je vir pravnega reda, njena ključna naloga pa je zagotavljanje skupnega dobrega za vse državljane (Pikalo 2003, 78–79).

Webrova definicija države je daleč najbolj razširjena v svetu družboslovnih razprav in ima tri glavne elemente: (a) obstoj stalnega administrativnega osebja, ki (b) ohranja zahtevo po legitimnem monopolu nad sredstvi prisile ter (c) ohranja ta monopol na določenem ozemlju. Weber definiciji dodaja jasno opozorilo, da gre zgolj za definicijo moderne države (Weber 1978, 56).

Zelo zanimiva je tudi Maritainova obravnava pojma države v povezavi s političnim telesom in družbo. Splošno dobro političnega telesa zahteva omrežje oblasti in moči v politični družbi. Zahteva torej poseben organ, ki mu je dana vrhovna oblast, da bi lahko vzdrževal in spodbujal pravičnost in pravo. Ta vrhovni politični organ je država, ki je del političnega telesa in kot taka podrejena političnemu telesu kot celoti. Država je zato v službi splošnega dobrega.

To je končni cilj države in ima prednost pred neposrednim ciljem države – vzdrževanjem javnega reda. Država ima primarno dolžnost deliti pravico, ki jo izpolnjuje pod nadzorom političnega telesa, katerega notranje strukture so že v osnovi pravične. Politično telo mora nadzirati državo, ki kljub vsemu ohranja nalogo vladanja v lastnem okviru. V piramidi vseh posameznih oblastnih struktur, ki naj bi se v političnem telesu oblikovale od spodaj navzgor, ima država vrhovno nadzorno oblast, ki ji jo je podelilo politično telo, torej ljudstvo (Maritain 2002, 40–41).

Hitler v svojem delu *Moj boj* loči tri različna dojemanja države v tedanji nemški družbi. V prvo, najštevilčnejšo skupino po njegovem mnenju spadajo tisti, ki v državi preprosto vidijo bolj ali manj prostovoljno združevanje ljudi pod neko oblastjo. Dejstvo, da neka država obstaja, je zanje zadosten razlog za njeno nedotakljivost in svetost. Država ni namenjena, da bi služila ljudem, ampak morajo ljudje častiti državno avtoriteto, ki jo predstavljajo njeni uradniki. Državna avtoriteta naj skrbi za red in mir, red in mir pa morata državi omogočati njen obstoj. Znotraj obeh polov se mora vrteti vse življenje.

V drugo, malo manjšo skupino šteje tiste, ki z obstojem države povezujejo vsaj nekaj pogojev. Ne želijo si le enakega upravljanja, ampak tudi isti jezik. Državna avtoriteta ni več edini in izključni namen države, ampak temu dodajo še skrb za dobrobit državljanov. Ti krogi ljudi dodajo dojemanju države še misli o svobodi, čeprav so te večinoma nejasne. Oblika vladanja se jim ne zdi več nedotakljiva zaradi dejstva, da država obstaja, ampak jo preverjajo z vidika njene praktične učinkovitosti. Gre za pojmovanje, ki od države pričakuje predvsem ugodno oblikovanje gospodarskega življenja posameznika, zato jo presoja s praktičnih vidikov in z vidika gospodarske rentabilnosti.

Tretja skupina je številčno najšibkejša in v državi že vidi sredstvo za uresničevanje po večini zelo nejasno določenih teženj, ki izvirajo iz politike moči. Prebivalstvo države je homogeno in ima enoten jezik. Volja po enotnem državnem jeziku se ne izraža samo v upanju, da si bo ta država s tem ustvarila trdne temelje za porast zunanje moči, ampak da bo s tem možno izpeljati nacionaliziranje v določeni smeri (Hitler 2006, 354–355).

Hitler opredeljuje državo predvsem kot sredstvo za doseg cilja. Njen cilj je po njegovem mnenju ohranitev in krepitev skupnosti telesno in duševno sorodnih bitij. Predvsem mora ohranjati raso in dovoljevati prost razvoj vseh sil, ki dremajo v tej rasi. Del teh sil je treba vedno uporabiti za fizični obstoj rase, manjši del pa je namenjen vzpodbujanju nadaljnega duhovnega razvoja. Ko se iz ljudstva zbere določena vsota najvišje energije in moči ter se usmeri na en cilj, postane teh nekaj odstotkov ljudi gospodar celotne množice (Hitler 2006, 363–365).

3.2 Oblike države in politične ureditve

Oblike državne organizacije so različne. Prvo in glavno merilo pri določanju oblike države je vprašanje, koliko so državni organi ločeni od prebivalstva države. Prav v tem se izraža različna, višja ali nižja stopnja odtujenosti države od družbe. Zato govorimo o različnih oblikah politične ureditve v državi. Temeljni zgodovinski obliki politične ureditve sta avtokracija in demokracija. Oblika države je odvisna tudi od načina organizacije najvišjega državnega organa, to je poglavarja države. To so tako imenovane oblike vladavine, katerih temeljni obliki sta monarhija in republika (Žun 1965, 52).

Obliko političnega režima torej določa odnos med državnim aparatom in državljani. Državni organi so v največji meri ločeni od ljudstva v avtokraciji. V takšni politični ureditvi je delovanje celotnega državnega aparata odvisno od volje enega človeka, ki je dejanski nosilec suverenosti v državi. V novejši dobi takšno politično ureditev označujemo kot diktaturo, katere primer je bil tudi Tretji rajh (Žun 1965, 52).

3.3 Avtoritarna država ali diktatura

Avtoritarna država je nasilna, samovoljna, neomejena, vseobsegajoča – totalitarna država. Perenič razlaga, da takšna država izhaja iz zahteve, da se mora posameznik predvsem

podrežati državi in da je nima pravice nadzirati ali kritično presožati njenega delovanja. Za vladanje je vselej sposobna le izbrana manjšina ali celo le posameznik.

Ker je za sodobni svet nepojmljivo, da država v ustavi ne bi razglašala temeljnih človekovih pravic in svoboščin, jih bomo seveda našli tudi v ustavah sodobnih avtoritarnih držav, vendar z nekaterimi bistvenimi omejitvami, ki omogočajo podrežanje posameznika oblastniškemu nasilju in mu dopuščajo njihovo uresničevanje le v zelo omejenih okvirih. Skrajni totalitarizem je zajel in nadziral vsa področja človekovega življenja in udejstvovanja (javnega in tudi zasebnega) ter preziral vse bistvene prvine pravne države (Perenič 2016).

Če je za demokracijo bistveno, da država priznava raznolikost družbenih interesov in zato ne ovira ter ne omejuje političnega združevanja in drugih političnih pravic, potem je za sodobno totalitarno državo značilno, da te pravice izniči ali vsaj bistveno omeji. Totalitarna država dopuščja obstoj le ene politične stranke, ta pa obvladuje državni aparat in z njegovo pomočjo drži v pokorščini celotno družbo. Vsiljuje ji eno samo razvojno pot, en sam vrednostni sistem, vmešava se v celotno družbeno dogajanje in mu postavlja stroge omejitve. Z grožnjami in tudi z uporabo nasilnih sredstev preprečuje vsako upiranje vodilni stranki in državi ter vsak kritični odnos do dogajanja v družbi in do ravnanja državno-strankarske oblasti. V takih razmerah seveda ni prostora za razvoj demokratičnih ustanov in ni nobenih zanesljivih zagotovil za spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Politične pravice se praviloma spremenijo v vsebinsko prazne obrede, ki ustvarjajo vtis, da vladajoča stranka, njen vodja in državna oblast uživajo široko podporo prebivalstva (Perenič 2016).

4 NACISTIČNA IDEOLOGIJA: HITLER IN NSDAP

Adolf Hitler in njegovi somišljeniki v Nacionalsocialistični nemški delavski stranki (NSDAP) so bili močno predani svojim vrednotam in idejam. Pod vodstvom Hitlerja je NSDAP razvila svojo ideologijo, ki je pojasnjevala cilje in metode stranke. To ideologijo so imenovali nacionalsocializem oziroma danes bolj pogosto nacizem.

Nacistična ideologija je bila v začetku, ko se je razvijala okoli skupnih idej in predsodkov Hitlerja in stranke, precej spremenljiva. Poleg 25 točk programa stranke in Hitlerjeve knjige *Moj boj* je imela NSDAP zelo malo jasnih in konkretnih predstav o svoji ideologiji. V mnogih vidikih je nacistično ideologijo osnoval predvsem Hitler. Vključeval jo je v svojih govorih, političnih izjavah in ukazih. S spreminjanjem njegovih ciljev se je spreminjala tudi nacistična ideologija (Llewellyn in drugi 2014).

Ob ustanovitvi stranke NSDAP leta 1920 sta Adolf Hitler in Anton Drexler napisala program stranke, ki ga je sestavljalo 25 točk. Namen tega programa je Hitler razložil v svoji knjigi *Moj boj*: »Program novega gibanja je bil povzet v nekaj vodilnih načel, skupno 25. Zasnovana so bila z namenom ljudstvu predstaviti grobo sliko ciljev gibanja. V svojem smislu so politična veroizpoved, ki na eni strani rekrutira, na drugi pa združuje s pomočjo skupno prepoznane zaveze tistih, ki so bili rekrutirani.« (Hitler 2006, 417)

Povzetek programa NSDAP po točkah:

1. Združitev vseh Nemcev v veliki Nemčiji.
2. Nemčijo naj se obravnava enako kot vse druge države, zato je treba razveljaviti mirovne pogodbe iz Versaillesa in St. Germaina.
3. Zahteva po zemlji in ozemlju (kolonije), da bodo lahko nahranili svoje ljudstvo in naselili presežek nemškega prebivalstva.
4. Samo Nemci so lahko državljani Nemčije. Samo tisti z nemško krvjo so lahko pripadniki nacije ne glede na prepričanje. Judi ne morejo biti državljani Nemčije.

5. Nenemci lahko živijo v Nemčiji, vendar le ob upoštevanju posebnih zakonov za tujce.
6. Samo državljani imajo volilno pravico. Vsak, ki dela za nemško vlado, mora biti državljan Nemčije. Delo bodo dobili tisti, ki so najboljši, in ne tisti, ki so pripadniki strank.
7. Prva naloga vlade je, da zagotovi delo in preživetje vsakemu državljanu. Če vlada tega ne more zagotoviti, morajo vsi nedržavljeni zapustiti Nemčijo.
8. Priseljevanje tistih, ki niso Nemci, je treba preprečiti. Vsak, ki ni Nемеc in je začel v Nemčiji živeti po 2. avgustu 1914, mora zapustiti Nemčijo.
9. Vsi državljani morajo imeti enake pravice in dolžnosti.
10. Vsak državljan naj ima službo, ki ni sebična, ampak pomaga vsem Nemcem.
11. Vsi dohodki, ki niso zasluženi z delom, so prepovedani.
12. Prepoved vojnega dobičkarstva in odvzem premoženja, ki je pridobljen na takšen način.
13. Država naj bo lastnica vseh velikih družb.
14. Velike industrijske družbe naj delijo dobiček z delavci.
15. Pokojnine naj bodo izplačane.
16. Ustvari naj se zdrav srednji sloj. Velike trgovine naj se razdelijo, v njih pa naj najamejo prostor mali trgovci. Država in mestna oblast naj kupujeta od malih trgovcev.
17. Način lastništva zemlje naj se spremeni. Uzakoni naj se odvzem zemlje s strani države brez plačila, če jo država potrebuje. Odpravi naj se najemnina za zemljo in prepove špekuliranje z njo.
18. Zločini proti skupnemu interesu naj bodo kaznovani s smrtjo.
19. Rimski zakon naj se zamenja z nemškim običajnim pravnim sistemom.
20. Sistem šolstva in izobraževanja naj se spremeni tako, da bo imel vsak delaven Nемеc možnost višje izobrazbe.
21. Država mora zaščititi zdravstvene standarde z zaščito mater in dojenčkov s prepovedjo otroškega dela, z zakonsko obvezno telovadbo in podpiranjem športnih društev za mlade ljudi.
22. Znebiti se je treba stare vojske in jo zamenjati z novo ljudsko vojsko.
23. Uzakoniti je treba prepoved protinemškega političnega delovanja in prepoved pisanja o tem v časopisih. Da bi ustvarili nemški nacionalni tisk, morajo biti vsi uredniki in avtorji časopisov v nemškem jeziku Nemci. Tuji časopisi potrebujejo dovoljenje od

vlade in ne smejo biti tiskani v nemškem jeziku. Nemci ne morejo nadzorovati oziroma biti lastniki nemških časopisov. Časopisi, ki kritizirajo državo in vlado, so prepovedani, prav tako knjige, ki podpirajo tuje ideje.

24. Dovoljene so vse veroizpovedi v državi, razen če žalijo moralne vrednote Nemcev. Stranka NSDAP je krščanska, vendar ne pripada nobeni verski skupnosti. Stranka se bo borila proti judovskim sebičnim interesom in verjame, da bo Nemčija najmočnejša le primeru, da bodo vsi skupne interese postavili pred svoje.
25. Ustvari naj se močna centralizirana vlada oziroma država, kjer bo parlament nadzoroval vso vlado in njene organizacije (Wikipedia 2016).

Vodje stranke so se zavezali, da bodo v primeru, da bo to potrebno, žrtvovali svoje življenje za uspešno uresničitev tega programa, kar nazorno priča o neizmerni predanosti stranki in njenim idejam.

Nacizem je bil poleg fašizma in sovjetskega komunizma ena od treh radikalnih ideologij v Evropi po 1. svetovni vojni. Čeprav je imel nekaj podobnosti z njima, predvsem s fašizmom, je nemški nacionalsocializem izhajal iz idej, dogodkov in stanja, ki je bil predvsem značilen za Nemčijo. Nacistično ideologijo so oblikovali goreči nacionalisti, ki jih je zanimala predvsem prihodnost Nemčije, in nemško govoreče arijsko ljudstvo. Njihova glavna skrb je bila obnovitev nemške ekonomske in vojaške nadvlade.

Dva temeljna dokumenta nacistične ideologije sta bila torej 25 točk programa NSDAP iz leta 1920 in Hitlerjeva avtobiografija *Moj boj*, ki jo je napisal leta 1924. Hitler je o nacistični ideologiji govoril tudi v mnogih svojih govorih, vendar vedno zelo na kratko. Nobeden od treh virov ni ponujal veliko podrobnosti o tem, kako naj bi te ideje delovale v praksi. Zdi se, da je Hitler favoriziral kratko, preprosto in ohlapno izražanje nacistične ideologije, saj se je pogosto upiral predlogom razširitve in novega oblikovanja strankinih 25 točk programa. Na koncu jih je razglasil za nedotakljive, kar je bila verjetno namerna strategija, saj mu je splošno opisovanje nacističnih nazorov omogočalo njihovo spreminjanje oziroma reinterpreteracijo, kot se mu je to v določenem trenutku zdelo primerno (Llewellyn in drugi 2014).

Hitlerjeva ideologija nikoli ni bila obravnavana kot dosledno izvajani program, ampak le kot ohlapen okvir za dejavnost, ki je šele postopoma dobila obliko uresničljivih ciljev. Četudi Hitlerjev *Moj boj* ni bil natančen program poteka dejavnosti, je bil kljub vsemu okvir za

dejavnost ljudi in agencij, ki so bile prepričane, da izpolnjujejo führerjeve želje (Kershaw v Geary 1995, 27).

Kljub temu pa so imeli nacisti nekaj temeljnih načel, ki se niso spreminjala:

- avtoritarnost,
- totalitarizem,
- nacionalizem,
- militarizem,
- ekspanzionizem,
- tretja pot,
- ekonomska suverenost,
- tradicionalne vrednote,
- rasizem,
- ljudska skupnost.

Avtoritarnost – nacisti so želeli imeti močno vlado in veliko moč države. Verjeli so, da vlada ne more delovati učinkovito, če ji manjkajo sredstva za vsiljevanje svojih zamisli družbi in krepitev njene politike. Odločitve so morali sprejeti vodje, ki so imeli absolutno moč (führer). V vodji, ki mu ljudstvo zaupa sprejemanje pomembnih odločitev v njihovem imenu (führerprincip), naj bi bili združeni vsa politična avtoriteta in suverenost. Poleg NSDAP niso tolerirali nobene druge stranke oziroma politične organizacije. Druge skupine s političnim vplivom, kot so bili sindikati in cerkev, naj bi bili omejeni oziroma odpravljeni.

Totalitarizem – za naciste moč države ni imela omejitev. Država je lahko posegala v vse ravni nemškega političnega, družbenega in kulturnega življenja. Verjeli so, da dolžnost vlade ni bila samo snovati politiko države, ampak tudi oblikovati, usklajevati in urejati družbo za dobrobit naroda. Totalitarna vlada mora imeti avtoriteto pri nadzoru tiska in sindikatov, pri omejevanju državljanskih pravic in svoboščin, pri organizaciji izobraževanja in pri uporabi propagande. Liberalne svoboščine, kot so državljanske svoboščine, pravice in svoboščine posameznika, so bile obravnavane kot nepomembne in podrejene interesom države.

Nacionalizem – naciste je zanimala le Nemčija in njeni interesi: obnoviti nemško gospodarstvo, doseči ekonomsko samozadostnost, ponovno zgraditi močno vojsko in

poskrbeti za blaginjo nemškega ljudstva. Oblikovanje ali izboljšanje mednarodnih odnosov sta jih zanimala le v primerih, ko je to koristilo nemškim interesom. Sovražili so diplomacijo in prezirali multilateralne organizacije, kot je bila Liga narodov. Hitler in njegovi somišljeniki nikakor niso imeli namena spoštovati oziroma tolerirati zunanjih sporazumov ali se pogajati o novih, razen v primerih, ko bi to lahko pomagalo uresničiti njihove cilje.

Militarizem – Hitler in njegovi somišljeniki so verjeli, da sta ponovno oboroževanje in povečanje nemških oboroženih sil nujna za obrambo naroda, kar pa je bilo v nasprotju z omejitvami, vsiljenimi z versajsko pogodbo. Vojaška moč naj bi bila za Hitlerja tudi nujna za razširitev nemške države. Organizacija in kultura NSDAP sta bili v temeljih militaristični, kar se je odražalo tudi v velikosti in popularnosti strankinih paravojaških skupin SA (Sturmabteilung) in SS (Sicherheitsstaffel).

Ekspanzionizem – nacisti na splošno, še posebej pa Hitler, so sanjali o združitvi vseh nemškokovorečih arijcev Evrope v eno veliko nemško državo (Großdeutschland). Verjeli so, da to lahko dosežejo le s pridobivanjem življenjskega prostora, saj bi le tako lahko zadostili potrebam nove Nemčije. Ta življenjski prostor naj bi vzeli nearijskim ljudstvom Vzhodne Evrope oziroma državam, kot so bile Češkoslovaška, Poljska in Sovjetska zveza. Prvi korak pri ustvarjanju velike Nemčije bi bil doseči priključitev Avstrije k Nemčiji.

Tretja pot – zaradi grozot 1. svetovne vojne in globalne ekonomske krize v poznih 20. letih mnogi ljudje niso sprejemali političnih in ekonomskih sistemov, kot sta bila parlamentarna demokracija in kapitalizem. Socializem je nastal kot eden od alternativnih sistemov, nacizem in fašizem pa sta sama sebe smatrala za tretjo pot, alternativo demokraciji in socializmu. Hitler nikoli ni skrival sovražnosti do demokracije, saj je menil, da je to šibka in neodločna oblika vladanja, preveč nagnjena k vmešavanju in infiltraciji uničevalnih sil. Preziral je tudi komunizem, ki ga je imel za judovski izum z namenom zaslužjiti celotne nacije in nejudovske rase.

Ekonomska suverenost – gospodarska moč, blaginja in samozadostnost so bile prioritete za NSDAP. Želeli so ustvariti delovna mesta za nezaposlene Nemce, obnoviti nacionalno blaginjo, oživiti industrijsko proizvodnjo in spet oborožiti vojsko. Verjeli so, da ima država glavno vlogo pri organizaciji gospodarstva. Država naj bi narekovala, kaj naj se proizvaja,

dodeljevala sredstva in organizirala delo, brezposelnost pa naj bi se zmanjševala z zaposlovanjem in delom v korist države. Nacisti niso imeli nič proti zasebnemu lastništvu kapitala, če so le kapitalisti delali v skladu z vladnimi prioritetami in niso bili Judi.

Tradicionalne vrednote – tradicija je bil močan element nacistične ideologije. Nacisti so se pogosto označevali za novo gibanje, niso pa bili nenaklonjeni promoviranju ali izkoriščanju tradicionalnih vrednot. Hitler je pogosto govoril o zaščiti dolgoletnih nemških vrednot, vključno s krščanskimi prepričanji in ljudsko povezanostjo z zemljo. Pogosto se je oziral nazaj v 19. stoletje, ko so nemškemu imperiju vladali jekleni možje, kot je bil Bismarck, in nemška družba ni občutila motečih vplivov socializma, liberalizma, demokracije in ženskih pravic.

Rasizem – obsedenost z raso je Hitlerja in njegove somišljenike ločevala od mnogih drugih fašističnih in nacionalističnih skupin. Arijce, tiste z nordijskim poreklom, so imeli za evropsko superiorno oziroma večvredno raso. Glede na nacistično rasno teorijo so bili ariji fizično močnejši, intelektualno naprednejši in kulturno bolj nadarjeni kot druge evropske rase. Judi, Slovani, Romi in Sinti so bili za naciste manjvredni ljudje. Za svojo so sprejeli psevdoznanost evgeniko, ki je trdila, da se družba lahko izboljša s sprejetjem politike genetske higijene, ki vključuje prisilno sterilizacijo ali evtanazijo duševno bolnih ali invalidov.

Ljudska skupnost (Volksgemeinschaft) – ljudska skupnost ni izvirala iz nacizma, ampak se je pojavila v težkih letih po 1. svetovni vojni. Temeljno načelo ljudske skupnosti je bila povezanost vseh Nemcev in skupen trud za zmanjševanje razlik med sloji v smislu premoženja in življenjskega standarda. V realnosti nacisti niso imeli resnega interesa za socialno enakost med sloji, je pa bila ljudska skupnost pomemben del propagande NSDAP, s katero so dajali vtis, da je nacizem kohezivno in združevalno gibanje (Llewellyn in drugi 2014).

Trdno prepričanje o uspehu, nezmotljivosti svoje vizije in pravilnosti nacionalsocialističnih idej je Hitler leta 1924 v knjigi *Moj boj* opisal z besedami:

Vsa preganjanja gibanja in njegovih voditeljev, vse žalitve in vsa obrekovanja mu niso mogla do živega. Pravilnost njegovih idej, čistost njegovega hotenja, požrtvovalnost

njegovih privržencev so mu do zdaj pomagali, da se je kljub vsemu zatiranju vse bolj krepilo.

Če se gibanje v svetu naše današnje parlamentarne korupcije vse bolj zaveda najglobljega bistva svojega boja ter se počuti kot čisto utelešenje pomena rase in osebnosti ter se temu primerno obnaša, bo na osnovi skoraj matematične zakonitosti iz tega boja nekoč odneslo zmago. Prav tako kot bo Nemčija nekoč morala v svetu zasesti mesto, ki ji gre, če jo bomo vodili in organizirali po enakih načelih. Država, ki se v obdobju rasnega zastrupljanja posveti negovanju svojih najboljših rasnih elementov, mora nekega dne postati gospodarica Zemlje (Hitler 2006, 624).

5 HITLERJEVA LJUDSKA SKUPNOST

5.1 Ljudska skupnost in proces poenotenja

Ljudska skupnost je po mojem mnenju ena od ključnih idej Hitlerja in njegovih somišljenikov ne le pri ustvarjanju enotne nemške države, ampak tudi pri ustvarjanju nemške države kot vojaške velesile. Kot bom pojasnil v diplomskem delu, ni povezovala le führerja z državljani, ampak tudi Hitlerja z njegovimi generali. Ideja o militarizirani ljudski skupnosti je pomenila močno vez med nacionalsocialističnim gibanjem in vojsko, ki je bila nujno potrebna za obnovo statusa Nemčije kot velesile. Slogan »Eno ljudstvo, ena država, en voditelj« uteleša osnovno idejo nacističnega režima, zato je pomen ljudske skupnosti še toliko večji.

Hrepenenje po enotnosti in bolj povezani ter močnejši ljudski skupnosti, očiščeni destruktivnih in kontroverznih elementov, je pripeljalo k velikim prizadevanjem nacionalsocialistov, da bi pridobili popolno oblast in nadzorovali vse institucije nemške družbe. Uradno ime za proces sinhronizacije, poenotenja in subordinacije je bilo Gleichschaltung. Glavni cilj tega procesa je bil ustvariti enotno, skladno in militantno ljudsko skupnost, ki bi temeljila na kulturnem in rasnem sorodstvu ter bi stremela k skupnemu cilju nacionalne obnove.

Največja obljuba ljudske skupnosti je bila narediti konec spodkopavajočim razrednim konfliktom in politični polarizaciji. Njena velika prednost pred konservativci je bila ta, da ni zahtevala spreminjanja razlik v lastnini in bogastvu. Srednji razred je zato z navdušenjem sprejel stvaritev ljudske skupnosti, ne da bi za to moral žrtvovati svoj razredni status. Ljudska

skupnost je bila tista značilnost nacionalnega socializma, ki je privlačila največ javne podpore. Ta ideja je močno prispevala k nadpovprečni pripravljenosti večine javnosti, da so se podrejali procesu poenotenja in sodelovali pri razpustitvi vseh nenacističnih institucij in organizacij. Mnogi Nemci so bili prepričani, da je najboljši način za vplivanje na nacionalsocialistično gibanje ta, da se mu pridružijo, in ne, da mu nasprotujejo (Stackelberg 1999, 104).

Hitler je predstavljal veliko priložnost za tradicionalno razredno družbo. Zdel se je sposoben izpolniti politične in socialne želje večine naroda, ki so ga tako dolgo vodile klasične elite moči. Sposoben naj bi bil ustvariti enakost z vidika tradicionalnih privilegijev, osvoboditi dinamične sile modernizacije in obenem zaščititi narod pred njenimi frustrirajočimi posledicami, vključno z zaščito lastnine in avtoritete (Klaus-Jurgen Müller v Gregor 2000, 171).

Nacistični režim je želel ustvariti ljudsko skupnost, ki bi jo sestavljali raso čisti, dedno zdravi, dobro fizično pripravljene, politično zanesljivi in družbeno odgovorni člani. Zelo nazorno so dali vedeti, kdo je pripadal nemškemu narodu in kdo ne. Označili in kategorizirali so sovražnike in tujce, tako notranje kot zunanje. Skupine, ki so ostale zunaj ljudske skupnosti, niso pripadale nemškemu narodu, zato so jih temu primerno obravnavali kot izobčence. Ljudska skupnost ni bila samo konstrukt raso čistih, politično zanesljivih in družbeno odgovornih članov, ampak tudi kulturna skupnost, ki jo je obkrožala čista nemška kultura. Družbeno in kulturno življenje v nacistični Nemčiji je bilo namreč močno povezano. NSDAP se je takoj po Hitlerjevem prevzemu oblasti osredotočila na ustvarjanje homogene nemške družbe in pripravljanje prebivalstva na sprejem nacionalnega socializma. Odločeni so bili ustvariti družbeno soglasje za režim in njegovo ideologijo. S poenotenjem so želeli vse sfere nemškega življenja spraviti pod nadzor nacionalsocialistov in tako homogenizirati nemško družbo (Pine 2007, 2–17).

Kot je poudaril Richard Evans, je imelo to prizadevanje nacistov vpliv na skoraj vsak vidik političnega, socialnega in družabnega življenja na vseh ravneh, od nacionalne do vaše skupnosti (Evans v Pine 2007, 18).

Marca 1933 je bil sprejet zakon o posebnih pooblastilih, ki je prenesel vso oblast na kanclerja in njegovo vlado, kar je pomenilo uničenje parlamentarizma. Od tistega trenutka je bilo zakonito vse, kar si je Hitler zamislil oziroma kar je želel narediti (Thamer 2002, 85).

Hitler je že v knjigi *Moj boj* zelo jasno opisal svojo vizijo glede organiziranosti odločanja v bodoči državi. Nacistično gibanje je po svojem bistvu in organiziranosti označil za

protiparlamentarno. To pomeni, da na splošno in v svoji notranji zgradbi zavrača načelo večinskega odločanja, kjer je vodja ponižan samo na raven izvrševalca volje in mnenja drugih. Zagovarjal je temeljno načelo nacističnega gibanja o brezpogojni avtoriteti vodje, združeni z največjo odgovornostjo (Hitler 2006, 316).

Leta 1933 se je tako začel proces poenotenja v deželah in občinah pa tudi v združenjih in zvezah. Na nemška mesta in vasi se je sprožil plaz, ki je uničil tradicionalno politično ureditev. Začasni zakon o poenotenju dežel z državo je pooblašчал deželne vlade, da brez sklepa deželnega zbora izdajajo zakone in reorganizirajo deželno upravo. Imenovanih je bilo enajst državnih upraviteljev, ki so bili pooblaščeni, da imenujejo predsednika deželne vlade ter po potrebi razpustijo deželni svet oziroma pripravljajo deželne zakone po političnih smernicah, ki jih je postavil kancler. V svoji dvojni funkciji so bili državni upravitelji po eni strani politični pooblaščenci državne vlade, po drugi strani pa dejanski zastopniki deželnih interesov pred državo. S takšno odpravo federalizma se je v ustavni organizaciji države hkrati napovedala država vodje (Thamer 2002, 85–87).

Vse stranke z izjemo NSDAP so bile prisilno razpuščene oziroma so se razpusstile same do konca julija 1933. Zaradi uničenja parlamentarizma in izključitve državnega zbora so stranke izgubile svoj smisel že dolgo prej. Razlog za to, da sta bila razpustitev in poenotenje strank nekoč tako mogočnega delavskega gibanja izpeljana tako hitro, je bil povezan s hkratno resignacijo in poenotenjem najpomembnejših družbenih organizacij in njihovega socialnega okolja. Tako je bilo uničenje sindikatov, do katerega je v izmenjavi propagande in nasilja prišlo med 1. in 2. majem 1933, predpogoj in zadnja etapa v procesu poenotenja Socialistične stranke Nemčije (Thamer 2002, 94–95).

Z Zbornico za kulturo se je začelo tudi usklajevanje kulturnega življenja. Ustanovili so jo septembra 1933, Göbbelsu pa je omogočila nadzor vseh vidikov nemške umetnosti in kulture. Razdeljena je bila na sedem zbornic: literarno, gledališko, glasbeno ter zbornice za radio, tisk, film in lepe umetnosti. Vsaka od njih je pozorno spremljala in nadzorovala delo na svojem področju. Vzdrževale so registre članov in izdajale dovoljenja, brez katerega je bilo skoraj nemogoče delovati na kateremkoli od teh področij.

Judje in politični nasprotniki režima so bili izključeni iz zbornice za kulturo, s čimer jim je bilo delo na teh področjih onemogočeno. Mnoga poslovna in profesionalna združenja ter druge organizacije so se z režimom ali prostovoljno uskladile same ali pa so razpadle. V primerih odpora ali obotavljanja je sledilo nasilno poenotenje z režimom. To je bilo načrtovano za primere nasprotovanja nacističnemu režimu in kot orodje za organizacijo

družbe na način, ki bi ljudi popolnoma preželi z duhom nacionalnega socializma. S procesom poenotenja so nacisti tako želeli odstraniti grožnjo široko razširjenega nasprotovanja novemu režimu (Pine 2007, 18–19).

Kot bom podrobneje pojasnil pozneje, sta ljudska skupnost in proces poenotenja za posameznega državljana Tretjega rajha pomenila še precej več kot le poenotenje politike, oblasti in kulturnega življenja. Hitlerjeva vizija je namreč predvidevala korenite spremembe na vseh področjih družbenega življenja. Na uspešnost vizije pa sta zelo pomembno vplivali nacistična propaganda in Hitlerjeva podoba nezmotljivega voditelja v javnosti.

5.2 Vloga propagande in Hitlerjevega mita pri gradnji ljudske skupnosti

Marca 1933 je bilo ustanovljeno ministrstvo za ljudsko razsvetljenost in propagando. Josef Göbbels je ob ustanovitvi izjavil: »Za nas ni dovolj, da se ljudje bolj ali manj sprijaznijo z našim režimom, da sprejmejo nevtralen odnos do naše vladavine, mi bomo delali na ljudeh, dokler ne bodo kapitulirali in nas popolnoma sprejeli kot svoje.« (Göbbels v Pine 2007, 24) Dodal je: »Cilj novega ministrstva ni nič drugega kot združiti narod pod idejo nacionalne revolucije (nacionalnega socializma).« (Göbbels v Pine 2007, 24) Da bi ustvarili konsenz za novi režim in njegove cilje, so uporabili zborovanja in parade, plakate, igrane filme, tisk in radio. Ljudska skupnost je bila namreč ključni element v revolucionarnih ciljih nacistične vladavine (Pine 2007, 24).

Svoje delovanje je nacistična propaganda usmerila na velike množice ljudi, da bi ustvarila enotno mnenje ljudstva in ga izobrazila v skladu z nacionalsocialističnimi načeli. Najuspešnejša je bila v primerih, ko je le okrepila že obstoječa prepričanja in mnenja v družbi. Najpomembnejše teme nacističnega propagandnega stroja so bile poleg poudarka na uspehih domače in zunanje politike režima graditev ljudske skupnosti, potreba po rasni čistosti, sovraštvo do sovražnikov in kult vodje. Vse to je bilo povezano z glavnim ciljem režima – zgraditi idealno družbo, rasno čisto ljudsko skupnost, očiščeno boljševidnih, judovskih in prostozidarskih sovražnikov pod vodstvom fűhrerja. Plakati in slogani so vzbujali vdanost narodu in njegovemu vodji. Nacionalna propaganda je pozivala k nacionalni enotnosti s tem, da je prepričevala ljudi, naj potrebe ljudske skupnosti postavijo pred svoje sebične želje. To je bilo zajeto v sloganu »skupnost pred posameznikom« (Pine 2007, 24–25).

Führerjev mit učenega in nezmotljivega voditelja, ki je najbolje vedel, kaj je dobro za Nemčijo, je služil kot močno sredstvo integracije, saj je bila njegova poglobljena vloga ustvarjanje navdušenja nad režimom. Hitler je v očeh javnosti posebej ljubljal ljudsko skupnost. Njegova avtoriteta je temeljila na predpostavki, da uteleša in izraža voljo ljudstva. Večina podpornikov Führerja ni videla kot diktatorja, ampak kot izvrševalca nacionalne volje. Nacistična propaganda ga je predstavljala kot moža ljudstva, ki je bil znan po svojem pogumu med 1. svetovno vojno. Zelo je bil cenjen kot populističen kancler, ki je imel v srcu le najboljše namene in interese za dobro »navadnih ljudi«. Führerjeve osebne ambicije naj bi popolnoma zasenčila predanost nemškemu ljudstvu in Nemčiji (Stackelberg 1999, 142).

5.3 Ljudska skupnost in rasa

Kot od eno najpomembnejših tem nacistične propagande sem navedel raso. Temeljni značilnosti nove ljudske skupnosti naj bi bili rasna čistost in skrbna vzgoja njenih pripadnikov v skladu z nacističnimi načeli, zato se mi ju zdi pomembno podrobneje analizirati.

Vizija Hitlerja je bila raso postaviti v središče življenja. Država mora poskrbeti za ohranitev njene čistosti. Otroka mora razglasiti za najdragocenejšo dobrino ljudstva in poskrbeti za to, da bo otroke lahko zaplodil samo zdrav človek. Država mora nastopati kot skrbnik za tisočletno prihodnost, v primerjavi s katero so egoistične želje posameznika ničelne in se morajo umakniti vladavini države (Hitler 2006, 368–372).

Bistvo Hitlerjevih obsesivnih prepričanj in predsodkov glede rase sta bila po mnenju Gearyja strupen rasizem in izprijeni antisemitizem (Geary 1995, 22).

Hitler v svoji knjigi trdi, da je mogoče ljudstva sveta razdeliti v tri rasne skupine: na ustvarjalce kulture, nosilce kulture (ljudstva, ki sama kulture niso sposobna ustvarjati, lahko pa posnemajo stvaritve superiorne rase) in na manjvredna ljudstva, ki so »uničevalci kulture«. Samo arijska rasa, pod katero je Hitler razumel germanska ljudstva, je sposobna ustvarjati kulturo. Majhne skupine dobro organiziranih Arijev, pripravljenih na samožrtvovanje za splošno korist, premagujejo veliko manjvrednih ljudi in jim prenašajo vrednote kulture.

Po Hitlerjevem mnenju je mešanje rase gospodarjev¹ s svojimi podrejenimi nedopustno, saj tak »greh zoper kri« pripelje do rasnega razkroja in neizogibnega propada. Zaradi takšnega

¹ Rasa gospodarjev je po Hitlerjevem mnenju arijska rasa.

prepričanja je Hitler verjel, da je najpomembnejša vloga države skrbeti za »rasno higieno« in preprečevati rasno mešanje.

Značilno je, da po Hitlerjevem mnenju superiornost Arijev ne temelji na intelektu, ampak na sposobnosti za delo, izpolnjevanju javnih dolžnosti, samoodrekanju in idealizmu. Po njegovem prepričanju teh lastnosti ne ustvarja družba, ampak so gensko določene (Hitler 2006, 267–275).

Obsesija z »rasno higieno« je prevladala v vseh javnih politikah v Tretjem rajhu, vključno s politikami do delavcev, kmetov in žensk.

Nacistična rasna politika je bila vidna v ekstremni odločnosti novega režima pri uveljavitvi bioloških načel pri reševanju družbenih težav. Družbene težave, kot so kriminal, alkoholizem, revščina, bolezen ali neurejene družine, so bili po mnenju nacistov gensko pogojene in bi jih lahko rešili le z ukrepi, katerih posledica je rasna čistost.

Nacistični režim je zato sprejel vrsto zakonov², katerih namen je bil izboljšati kakovost nemške arijske rase. Med najbolj znanimi je bil zakon, ki naj bi preprečeval razmnoževanje »gensko bolnih«. Temeljal je na obvezni sterilizaciji oseb z dednimi boleznimi, kroničnih kriminalcev, umsko zaostalih in umsko bolnih (Stackelberg 1999, 129).

Najbolj očitna je bila nacistična rasna politika v diskriminatorni zakonodaji proti Judom. Hitler je namreč menil, da so Judi nasprotniki in nespravljivi sovražniki Arijev, saj se niso sposobni žrtvovati za skupno dobro, so materialistični in popolnoma brez sledu idealizma. Pogosto jih je označeval za zajedavce in jih krivil za vse tisto, kar je sovražil (Hitler 2006, 277).

Iz takšnega notranjega spoznanja je Hitler s svojimi somišljeniki oblikoval teze in smernice nacističnega gibanja. Po njihovem prepričanju bi edino z njimi lahko zaustavili propadanje nemškega ljudstva in ustvarili graniten temelj, na katerem naj bi nekoč stala država, ki naj za ljudstvo ne bi pomenila tujega mehanizma gospodarskih potreb in interesov, ampak ljudski organizem: germansko državo nemškega ljudstva (Hitler 2006, 303).

Tretji rajh naj bi kot država vključeval vse Nemce³ z nalogo, da iz tega ljudstva ne samo izbere in ohranja najvrednejše sestavine rasnih praelementov, ampak ga počasi in zanesljivo pripelje do vodilnega položaja (Hitler 2006, 363).

»Če kot prvo nalogo države v službi za dobrobit njenega ljudstva spoznamo ohranitev, negovanje in razvoj najboljših rasnih elementov, potem je razumljivo, da ta skrb ne bo trajala

² Zakoni so temeljili predvsem na evgeniki, ki zagovarja izboljševanje človeških dednih lastnosti z različnimi oblikami posegov.

³ Z Nemci je Hitler mislil na vse pripadnike arijske rase.

samo do rojstva novega malega pripadnika ljudstva in rase, ampak da mora iz mladega naraščaja vzgojiti tudi koristnega člana za poznejše nadaljnje razmnoževanje.« (Hitler 2006, 372)

Celotna vzgoja in izobraževanje v državi morata krono svojega dela najti v tem, da bosta v srca in glave mladine, ki jima je zaupana, vžgala rasni nagon in razumevanje rasne ideje. Noben fant in nobeno dekle ne sme zapustiti šole, ne da bi bil seznanjen z nujnostjo bistva čiste krvi (Hitler 2006, 390).

S tem je Hitler v svoji knjigi *Moj boj* poleg rasnega elementa jasno poudaril tudi velik pomen vzgoje mladih po načelih nacionalsocializma.

5.4 Mladina in vzgoja v ljudski skupnosti

Hitler je menil, da mora država vse svoje vzgojno delo usmeriti predvsem v vzgojo izjemno telesno zdravih ljudi in ne samo v kopičenje golega znanja. Šele na drugem mestu naj bi bilo izoblikovanje duhovnih sposobnosti, kjer je bil zanj najpomembnejši razvoj značaja. Tukaj je mislil posebej na krepitev volje in odločnosti, povezane z vzgojo za sprejemanje odgovornosti. Šele na koncu po Hitlerjevem mnenju pride poučevanje o znanostih. Država mora izhajati iz predpostavke, da je v znanosti sicer slabo izobražen, toda telesno zdrav človek čvrstega in dobrega značaja, poln odločnosti in volje za ljudstvo koristnejši kot dobro izobražen slabič. Ljudstvo učenjakov, ki so telesno šibki, neodločni in strahopetni, nikoli ne more priti do vodilnega položaja v svetu, saj še lasten obstoj zelo težko zagotovi. Država mora zato strogo uveljavljati svojo avtoriteto proti nepoznavanju ali nerazumevanju posameznika glede vprašanj ohranitve ljudstva. Vzgojno delo mora razporediti tako, da bo mlade primerno obravnavala že v zgodnjem otroštvu in jih utrjevala za poznejše življenje. Z izobraževanjem mater je treba doseči, da bodo otroci že v prvih letih življenja deležni take obravnave, ki bo odlična podlaga za poznejši razvoj (Hitler 2006, 372–373).

Hitler je med naloge države vključeval tudi duhovno vzgojo in telesno vadbo po končanem šolanju. Takšna vzgoja naj bi bila v grobih potezah lahko že predpriprava za poznejše služenje v vojski. Vojski naj potem ne bi bilo več treba privzgajati osnovnih elementov vojaškega urjenja, ampak bi že dobro treniranega mladega moža le še spremenila v vojaka.

Vojska v državi fantov ne sme učiti, kako stati in hoditi, ampak mora veljati za najvišjo šolo domovinske vzgoje. Mladi rekrut naj se v vojski nauči uporabljati orožje, obenem pa ga je treba pripravljati za poznejše življenje. Ob koncu vojaške vzgoje naj se fant spremeni v moža; v tej šoli naj se ne nauči samo poslušnosti, ampak naj tam pridobi znanje tudi za poznejše poveljevanje. Nauči naj se molčati, ne samo tedaj, ko ga po pravici kaznujejo, ampak naj se nauči tudi molče prenašati krivico, če bo to potrebno. Poleg tega naj v svojem prepričanju o lastni moči, prevzet nad močjo in duhom lastne enote, začuti prepričanje o nepremagljivosti svojega ljudstva. Po končanem služenju vojaškega roka mu je treba izročiti dva dokumenta: njegovo državljansko diplomu kot spričevalo, ki mu od zdaj naprej dovoljuje javno udeleževanje, in zdravstveno spričevalo kot potrdilo o njegovem telesnem zdravju za poroko. Na enaki osnovi kot fante mora država vzgojiti tudi deklice. Tudi pri dekletih mora biti na prvem mestu telesna vadba, na drugem mestu duševne in na koncu duhovne vrednote. Pri vzgoji žensk mora biti neomajni cilj priprava na materinstvo (Hitler 2006, 377–378).

Hitler je bil prepričan, da morata biti celotna vzgoja in izobraževanje naravnana tako, da bo mlad človek postal prepričan, da je močnejši od drugih. V svoji telesni moči in spretnosti mora spet pridobiti vero v nepremagljivost vsega ljudstva. Menil je, da je nemško armado v preteklosti do zmag vodilo zaupanje, ki ga je imel vsak posameznik vase in vsi skupaj do svojega vodstva (Hitler 2006, 375).

Nemška mladina je bila torej zelo pomembna za nacionalsocialiste pri ustvarjanju ljudske skupnosti. Hitler je verjel, da je nemška mladina dovolj dojemljiva za osnovna načela nacistične ideologije in da je nemške mlade ljudi pomembno spremeniti v predane nacionalsocialiste, da bi zagotovili prihodnost nemške države. Ko bodo pozabili na vrednote iz preteklosti in bodo ponotranjili oziroma prevzeli nacistični svetovni nazor (Weltanschauung), bodo predstavljali utelešenje ljudske skupnosti v prihodnosti. Ernst Kriek, tedanji vodilni teoretik izobraževanja, je opisal nacionalsocialistično mladino kot nosilko načel nemške revolucije, iz katere naj bi prišel nov narod, nova oblika človeštva in nov red življenjskega prostora (Pine 2007, 55).

»Umaknite se, stari!« je bila parola, s katero je nacionalsocialistično gibanje kot z izrazom generacijskega konflikta in kulta mladosti mobiliziralo hrepenenje družbe po obnovi. »Kdor ima mladino, ima prihodnost.« To je bil moto, s katerim so nacionalsocialistični oblastniki preusmerili kult mladosti v politiko kar najbolj popolnega zajetja mlade generacije (Thamer 2002, 173).

Hitler je že leta 1922 razmišljal o ustanovitvi mladinskega gibanja NSDAP, ki naj bi bilo ustanovljeno v okviru organizacije SA. Maja istega leta so javno razglasili uradno institucijo Zveza mladih NSDAP. Sprva je organizacija pritegnila le mlade iz delavskih družin, pozneje pa se je razvila v uradno mladinsko skupino NSDAP in si v letu 1926 nadela novo ime Hitlerjeva mladina.

17. junija 1933 je bil za voditelja mladine Tretjega rajha v okviru ministrstva za notranje zadeve imenovan Baldur von Schirach. Njegov glavni cilj je bil zgraditi državno mladinsko organizacijo in poskušati združiti vso nemško mladino v Hitlerjevi mladini. Sprva se je Hitlerjeva mladina zdela privlačna in zanimiva, saj so bili v njej fanti in mladostniki, ki so imeli možnost sodelovati v novem gibanju in tako pobegniti starševskemu nadzoru in dolgočasju doma. Ponujala jim je občutek pripadnosti, enotnosti in pomembnosti. Organizacija je tudi mladim z ruralnih območij, ki prej niso imeli dostopa do mladinskih organizacij, ponujala priložnost za sodelovanje v mladinskih dejavnostih. Do konca leta 1933 je Hitlerjeva mladina štela že več kot dva milijona članov.

Delni razlog za to hitro rast članstva je bila njena privlačnost mladim po nacističnem prevzemu oblasti, največji razlog za članstvo pa je bil prisilen proces poenotenja mladine s strani nacističnega režima. Organizacija nemške komunistične mladine (KJVD), Delovna mladina socialdemokratskih socialistov (SAJ) in Organizacije nemške socialistične mladine (SAP) so bile razpuščene decembra 1933. Druge skupine, kot je Organizacija protestantske mladine, pa so se združile s Hitlerjevo mladino. Začasno je bila zaščitena avtonomija katoliških mladinskih skupin s konkordatom med Nemčijo in Vatikanom (Pine 2007, 56–57). Nemška mladina je po letu 1933 živela v stalni napetosti med navidezno osvoboditvijo in naraščanjem števila strogih predpisov. Vzgojo so postavili v službo diktature s spremembo vzgojnih ciljev ter s preoblikovanjem in razširitvijo oblik vzgoje oziroma njenih nosilcev. Nationalsocialistični vzgojni sistem naj bi pomenil nasprotje vzgojnega programa weimarske republike. Namesto idealizma naj bi vzgojo vodil duh skupnosti, namesto sposobnosti mišljenja zvestoba privrženosti, namesto pojasnjevanja in razumevanja vera in predanost. V središču poučevanja in izobraževanja so bile ideološke vrednote, kot so čast, nemštvo, nemška kri, rodna zemlja, rasa in sovraštvo do manjvrednih. Izšolali naj bi agresivno, gospodovalno in herojsko mladino (Thamer 2002, 174).

Leta 1936 je tajna državna policija⁴ dokončno prepovedala katerekoli preostale mladinske skupine razen Hitlerjeve mladine, ki je imela do konca tega leta že 5,4 milijona članov (Pine 2007, 57).

Zakon o Hitlerjevi mladini, izdan 1. decembra 1936, je Hitlerjevo mladino spremenil v državno organizacijo, ki je imela monopolen značaj. S svojo organiziranostjo je dosegla okoli 60 % mladih med desetim in osemnajstim letom. To je pomenilo izgradnjo ogromnega organizacijskega aparata, ki so ga sestavljali uradi in oddelki, od socialne službe in zavoda za zdravstveno varstvo do urada za šport in svetovni nazor ter radijskega zavoda.

Organizacijska mreža, ki jo je Shirach vtisnil v življenje mladih ljudi, naj bi uresničila identifikacijo z nacionalsocializmom in nacionalsocialistično revolucijo v vzgoji. Sistem zajemanja moške mladine je postajal vedno bolj premišljen in neprodušen. Navzgor so ga leta 1935 razširili z uvedbo splošne vojaške obveznosti in obveznega državnega dela, navzdol pa leta 1936 z razširitvijo organizacije mladih. Za vzgojo mladine zunaj šole in doma je bila zdaj pristojna le Hitlerjeva mladina (Thamer 2002, 176).

Zakon Hitlerjeve mladine pa je bil pomemben tudi zato, ker je uradno in zakonsko dal Hitlerjevi mladini enakovreden status, kot sta ga imela dom in šola pri izobraževanju nemških otrok. Kljub velikim družbenim pritiskom po letu 1936 pa članstvo takrat še ni bilo obvezno. Marca 1939 je nadaljnji odlok narekoval, da se morajo vsi mladi od 10 do 18 let včlaniti v Hitlerjevo mladino. Fantje od 10. do 14. leta se morajo pridružiti Nemški mladini (Deutsches Jungvolk), fantje od 14. do 18. leta pa Hitlerjevi mladini. Dekleta so se morala pridružiti ustreznim nacističnim dekliškim organizacijam – deklice od 10. do 14. leta Skupnosti mladih deklet (Jungmädelschaft), dekleta, stara od 14 do 18 let, pa Zvezi nemških deklet (Bund Deutscher Mädel). Prvi pogoj za članico BDM je bil, da je morala biti deklica nemškega izvora in imeti zdrave prednike. Pripravljena je morala biti trdo delati, da bi služila ljudski skupnosti ter spoznala in brezpogojno sprejela nacionalsocialistične norme in vrednote. Morala je biti v dobri telesni formi, zdrava, čista, spodobno oblečena in sposobna gospodinjskih opravil. Za vpis so bili odgovorni starši oziroma zakonski skrbniki. Če jih namenoma niso vpisali ali so poskušali preprečiti vpis, so jih kaznovali z denarno kaznijo ali celo zaprli.

Organizacija Hitlerjeva mladina je socializirala nemško mladino v duhu militarizacije in glavnega cilja – pridobitve novega življenjskega prostora na vzhodu. Igrali so se vojne igre, preučevali zemljevide in odkrivali sovražnike. Učili so se obvladovati svoje ozemlje in

⁴ Nemška državna tajna policija ali gestapo (Geheime Staatspolizei).

orientacijske sposobnosti v temi. Kampirali so v šotorih, peli ljudske pesmi, korakali in sodelovali pri vajah s puško. Fantje, stari od 10 do 18 let, so se učili streljati v delu njihovega predvojaškega urjenja, ki je vseboval tudi športe, kot je boks. Te dejavnosti so jih pripravile na aktivno borbo na bojnem polju, ko se je začela vojna. Poleg fizičnega urjenja so bili deležni tudi nenehnega urjenja v militarističnem duhu na večernih zasedanjih. Teme so vključevale velike bojevnike Nemčije in vojno na splošno, običajno so potekale v obliki filmov in pamfletov. Pogosto pa so jih obiskovali vojaki, ki so jim pripovedovali o svojih izkušnjah na fronti (Pine 2007, 57–62).

Urjenje v BDM je potekalo na različnih področjih, vključno s fizičnim urjenjem, zdravjem, higieno, pravili oblačenja in spolnimi stališči. Fizični trening je bil zelo tesno povezan z rasno-biološkimi idejami. Dekleta so morala skrbeti, da so imela trdno in zdravo telo, da bi lahko v prihodnosti poustvarjala oziroma reproducirala nemški narod. Fizični trening je vključeval široko izbiro različnih dejavnosti, vključno s tekom, plavanjem, igrami z žogo, gimnastiko, vajami na parterju in plesom v formacijah.

Nemška dekleta so učili tudi o pomembnosti ukrepov in zakonov, ki jih je uvedla nacionalsocialistična vlada, da bi ohranila in zaščitila dedno zdravje nemškega ljudstva. Takšna zakona sta bila na primer zakon zdravja ob poroki in zakon za preprečevanje potomstva z dednimi boleznimi. Vse to je še okrepilo osebno odgovornost deklet za svoje zdravje, ki je bilo pomemben del zdravja celotnega naroda. Njihova dolžnost je bila torej zaščititi svoje zdravje in opustiti druženje z manjvrednimi, da bi prihodnjim generacijam zagotovile moč in zdravje (Pine 2007, 61–62).

Revolucija v vzgoji, ki jo je razglašal Schirach, ni pomenila le polastitve cele generacije, temveč tudi napoved boja šoli in domu. Otroke je pošiljal na deželo, s čimer jih je odtrgal od doma, posegal je v šolo in disciplino, nadzoroval je storilnost in tudi način poučevanja. Uniformirani člani Hitlerjeve mladine so zahtevali prednostno obravnavo in pouk, fantje in dekleta so pogosto manjkali, ker so se morali udeleževati prireditev svoje organizacije. Množile so se pritožbe učiteljev zaradi podcenjevanja šolskega dela in vse manjše storilnosti. Novi državni učni načrti so poskušali predvsem pouk nemščine in zgodovine, pa tudi biologije in zemljepisa, preoblikovati v golo posredovanje ideologije (Thamer 2002, 177).

Hitler je menil, da mladih možganov ni treba obremenjevati s stvarmi, od katerih jih 95 % ne potrebujejo in jih zato hitro pozabijo. Učni načrt osnovnih in srednjih šol weimarske republike je bil zanj neka čudna zmes učne snovi, od katere je bil uporaben samo majhen del, ki pa ni bil dovolj za uporabo v poklicu oziroma za služenje vsakdanjega kruha. Splošen pouk o

naravoslovnih znanostih bi Hitler skrčil na najbolj bistveno. Menil je, da posamezniku zadošča, če kot splošno podlago dobi le znanje v grobih obrisih in je samo na področju, ki bo pozneje postalo njegovo življenje, deležen najbolj poglobljene strokovne izobrazbe. V obvezno splošno izobraževanje bi morali biti vključeni vsi predmeti, posebna izbira pa naj bi bila prepuščena posamezniku. S tem doseženo skrčenje učnega načrta in števila ur bi se lahko izkoristilo za telesno vadbo, krepitev značaja, volje in odločnosti, ki so jih nacionalsocialisti vedno poudarjali kot najpomembnejše pri vzgoji mladine.

V šolah naj bi se več posvečali humanističnim predmetom, pri poznejšem dodatnem izobraževanju pa bi predavali le o osnovah tehničnih predmetov. Hitler je poudarjal, da bodo tehnologija in industrija, trgovina in obrt cvetele, dokler bo idealistično naravnana ljudska skupnost dajala potrebne predpogoje, ki jih najdemo v požrtvovalnosti. Država mora zato tudi v znanosti spoznati pomožno sredstvo za krepitev narodnega ponosa. S tega vidika je treba poučevati ne samo svetovno zgodovino, ampak tudi celotno kulturno zgodovino. V izumitelju naj ne bi videli samo velikega izumitelja, ampak bolj velikega pripadnika ljudstva. Občudovanje vsakega velikega dela je treba preliti v ponos do ustvarjalca kot pripadnika nemškega ljudstva. Iz množice velikih imen nemške zgodovine je treba izbrati največja in jih prikazati mladini tako, da bodo postali stebri neomajnega nacionalnega občutja. Učno snov naj bi načrtno izbrali po omenjenih načelih, vzgojo pa oblikovali tako, da mlad človek po končanju šole ne bi bil na pol mirovnik, demokrat ali kaj podobnega, ampak pravi Nmec (Hitler 2006, 381–389).

Šolstvo v nacistični Nemčiji je bilo torej temeljno za oblikovanje in kovanje identitete ter dojemanje samega sebe in drugih. Posamezniki so bili obravnavani kot del celotnega organizma ljudstva. Delovali so kot pripadniki ljudske skupnosti in so zagotavljali njeno moč v prihodnosti. Nacionalsocialistično šolstvo si je vsakdanje življenje zamišljalo kot večno bitko za nacionalno idejo in proti sovražnikom države, še posebno proti Judom, boljševikom in drugim skupinam, ki so bile označene za tuje oziroma manjvredne. Proces oblikovanja razuma prihodnje generacije je bil ključen za uspeh nacističnega režima. Cilj nacističnega režima je bila totalna izobrazba mladine, ki je ustrezala Hitlerjevim prej omenjenim temeljnim idejam glede izobraževanja. Poudarjal je, da morata izobraževanje in urjenje dati nemški mladini prepričanje o absolutni superiornosti proti drugim in da v nacistični državi noben deček ali deklica ne sme zapustiti šole brez ustrezne usmeritve do končnega spoznanja o pomembnosti in bistvu »čiste krvi«. Po njegovem mnenju je bila vloga države v izobraževanju zelo močna, zato je, kot sem že omenjal, zagovarjal idejo o prenosu

socializiranja mladih iz družine pod okrilje šolstva in mladinskih skupin. Zaničeval je pomen intelektualnega prizadevanja, saj naj bi bila za nemško mladino veliko bolj pomembna samozavest in nacionalni ponos, velik pomen pa je pripisoval fizičnemu urjenju. Namen nacističnega šolstva je bil torej izpolniti cilje in načrte führerja, šole pa so tako postale le orodje politike pod vodstvom nacionalsocializma (Pine 2007, 43–44).

Rasna biologija in evgenika sta skupaj s slavilno nemško zgodovino in idealistično nemško literaturo sestavljali jedro učnega načrta v izobraževalnih ustanovah na vseh ravneh. Stranka NSDAP in državne agencije so izvajale strog nadzor nad učnim materialom. Večina učiteljev se je brez težav prilagodila novemu režimu, saj je profesionalna organizacija srednješolskih učiteljev že prej aktivno nasprotovala weimarski republiki. Do leta 1936 je bilo že 97 % nemških učiteljev članov v Organizaciji nacionalsocialističnih učiteljev⁵, približno tretjina pa se je pridružila tudi stranki (Stackelberg 1999, 132).

Organizacija je imela dve glavni funkciji. Prva je bila priskrbeti poročila o politični zanesljivosti učiteljev, ki so bili kandidati za imenovanje oziroma napredovanje. Druga pa je bila zagotoviti ideološko indoktrinacijo učiteljev. Organizacija je nameravala ustvariti novega nemškega učitelja v duhu nacionalsocializma. Odigrala je zelo pomembno vlogo v Tretjem rajhu, saj je režim potreboval ideološko ozaveščene učitelje, da bi nemške otroke lahko poučil o svojih vrednotah.

Nacistični režim je uporabljal šolske učbenike in pouk za razširjanje svojega svetovnega nazora. Za tolmačenje nacistične ideologije so uporabili veliko predmetov iz šolskega učnega načrta, še posebej pa biologijo, geografijo, zgodovino, računanje in nemščino. Biologija je pridobila zelo veliko na pomenu pod vladavino nacističnega režima, saj je postala gonilna sila nacistične rasne doktrine, s poudarjanjem dednosti in selekcije najmočnejših. Nova veja fizike, fizika orožja, je bila osnovana za spoznavanje tehničnih lastnosti orožja in obuditev sposobnosti ter volje za nošenje orožja. Poučevanje geografije je vključevalo in celo upravičevalo rasno razširjanje v smislu osvajanja novega življenjskega prostora. Učitelji geografije so v svojih publikacijah izkoriščali tradicionalne in nove oblike antisemitizma. Namen učnih ur zgodovine je bil prikazati učencem veličino Nemčije in jim s tem vtisniti v spomin nacionalizem. Zgodovina je bila interpretirana kot borba za obstoj med narodi. Uporabljali so jo za predstavitev načela vodenja s poudarjanjem vloge nemških velikih voditeljev in njihovih svetovnih zgodovinskih dosežkov. Pri pouku matematike so se ukvarjali z nacionalnimi političnimi težavami. Računanje vsote je bilo predstavljeno s pomočjo gibanja

⁵ NSLB ali Nationalsozialistischer Lehrerbund

izstrelka, letal, bomb in podobno. Računski problemi, ki so vsebovali in navajali stroške države z dedno bolnimi ali manjvrednimi ljudmi, so bili prav tako del pouka nacistične ideologije. Nacistični režim je tako uporabil matematiko celo za izražanje svojih rasnih in političnih idej. Pouk nemščine je bil zasnovan za vzgajanje zavednih Nemcev in za vzbujanje nacionalnega ponosa ter enotnosti med učenci. Učitelji nemščine so bili zavezani k nenehnemu poudarjanju naroda kot krvne skupnosti, skupnosti usode in borbe, delovne skupnosti in skupnosti razuma. Tradicionalne nemške sage in zgodbe so bile zamenjane z nacističnimi miti, vojnimi zgodbami in literaturo tipa »Kri in zemlja« (Pine 2007, 45–47).

Da bi dosegel svoje cilje in ustvaril veliki nemški narod, se je Hitlerjev režim zavezal tudi k politiki elitnega izobraževanja, ki bi zagotovil narod bodočih voditeljev. Nacistično elitno izobraževanje je bilo zasnovano za oblikovanje usode najboljših in najdragocenejših iz nacionalne zaloge. Najpomembnejši predpogoj za nacistični elitizem je bila rasna čistost krvi. Nastanek nove vrste elitne identitete je temeljil bolj na rasi kot na razrednem ali socialnem statusu. Nacistični režim je ustanovil tri različne tipe izobraževalnih institucij za urjenje bodoče elite nemške družbe: nacionalsocialistične vzgojne ustanove (Napolas), šole Adolfa Hitlerja (AHS) in tako imenovane redovne trdnjave (Ordensburgen). Te institucije so bile mikrosvet nacističnega svetovnega nazora s spodbujanjem vodstvenega načela, povečevanjem tekmovalnosti, s poudarjanjem življenja kot boja in preživetja najmočnejših. Spodbujali so telesne zmožnosti, obsojali sovražnike države in poudarjali rasno čistost. Poveljevali so vojno in spodbujali militarizem. Izpostavljali so nujnost življenjskega prostora in imeli namen ustvariti veliki nemški imperij (Pine 2007, 49).

Po Hitlerjevem prepričanju je čas služenja v vojski veljal kot zaključek normalne vzgoje povprečnega Nemca. Iz vsega tega je jasno razvidno, da je bila vzgoja mladih po Hitlerjevih smernicah že od začetka ključno sredstvo za izgradnjo enotne, skladne in militantne ljudske skupnosti kot osnove za novo enotno nemško državo, ki naj bi postala svetovna in vojaška velesila.

5.5 Vloga ženske in družine v ljudski skupnosti

V 21. točki programa stranke NSDAP so nacisti izpostavili, da mora država skrbeti za boljše zdravje naroda z zaščito matere in otroka. Ženske so imele zelo pomembno vlogo v Hitlerjevi ljudski skupnosti, saj naj bi večje in rasno čistejšo prebivalstvo okrepilo nemško vojaško moč

ter zagotovilo ljudi za poseljevanje osvojenih ozemelj v vzhodni Evropi. Agresivna demografska politika Tretjega rajha je zato spodbujala »rasno čiste« ženske, da bi rodile kar največ arijskih otrok. Če so imele družine veliko otrok, je to pomenilo veliko srečo, uspeh, čast in je bilo znamenje predanosti nacionalizmu.

Po mnenju nacistov je stabilnost države slonela na družinskem gospodinjstvu, ki je bilo že po naravi pripisano ženskam. Tako kot nekatere druge konservativne skupine so tudi nacisti hoteli oživiti in utrditi tradicionalno načelo, da mora biti ženska doma. »Kinder, Kirche und Küche« ali »Otroci, cerkev in kuhinja« so opisovali tradicionalne meje ženske domene. Politika in pomembnejši poklici so bili rezervirani za moške, saj nacisti ženske politične emancipacije niso podpirali. Ženske niso zasedale nobenih vodilnih položajev v vladi ali v stranki, razen v organizacijah, ki so bile posebej namenjene ženskam (Stackelberg 1999, 128).

Nacistična organizacija žensk je obstajala v dveh oblikah pod vodstvom Gertrude Scholtz-Klink. Nacionalna socialistična ženska zveza (NS – Frauenschaft) je bila elitna formacija, medtem ko je bila Organizacija nemških žensk (Deutsches Frauenwerk – DFW) množična formacija. Ženske so se vključevale v ti dve skupini, ker sta bili edina priložnost za sodelovanje v kakršnemkoli družabnem življenju brez partnerja. Ženske v teh organizacijah so se na vsakem koraku srečevale z nacionalsocialistično ideologijo, saj so jih vodje skupin ves čas poučevale o dolžnostih do ljudske skupnosti in jim prirejale tečaje gospodinjstva, otroške nege in kuhanja.

Nacistični režim je poskušal ustvariti politiko, specifično za posamezni spol v okviru svojega ideološkega prepričanja, da imajo ženske drugačno naravno funkcijo kot moški. Zelo jasno so izpostavili svoje prepričanje, da morajo ženske služiti narodu v enaki meri kot moški, vendar na drugačen način. Medtem ko so moški v polni meri sodelovali v političnem in delavnem življenju, so bile ženske pri tem omejene na dom in družino. Po besedah Göbbelsa je bila najbolj častna dolžnost ženske podariti otroka svojemu ljudstvu in državi (Pine 2007, 69–72). Narodnjaška ženska se je morala podrediti nesebični službi za raso, narod in režim. Biti brez otrok je veljalo za neke vrste dezertstvo, saj so nacisti ženski v tem primeru pripisovali odgovornost za grozečo »narodno smrt«. Ženska se je morala glede na svojo nacionalno vlogo vesti kot »varuhinja germanske krvi« (Thamer 2002, 170).

Hitler je v svoji knjigi Moj boj govoril o pomembnosti poroke ter poudarjal potrebo po zgodnji poroki kot predpogoju za zdravo in odporno potomstvo. Trdil je, da poroka ni konec

svobodnega življenja, ampak nek višji cilj za povečanje in ohranitev vrste in rase (Hitler 2006, 234).

Minister za notranje zadeve Wilhelm Frick je leta 1934 izjavil: »Družina je osnovna celica ljudstva, zato jo nacionalsocialistična država postavlja v središče svoje politike.« (Frick v Pine 2007, 76) Ta izjava je zajemala izraz, da je nacistični režim želel javno poudariti trdno in zanesljivo obvezo do družinskega življenja. Z zelo redkimi izjemami je nacistično vodstvo javno povečevalo ideološki status družine skozi celotno nacistično obdobje. Nacisti so zavračali weimarski način življenja, kjer sta imela zabava in užitek posameznika prednost pred skupno moralno in nacionalnimi dolžnostmi. Trdili so, da se je v tem obdobju izgubil občutek za dolžnost do skupnosti in naroda, zato so pozivali k obnovitvi zavezanosti do ljudske skupnosti. Trdili so tudi, da je weimarska vlada podpirala egocentričnost, saj sta bila samski stan in zakon brez otrok v weimarski družbi sprejemljiva. Družine z dvema otrokoma so bile sprejemljive, medtem ko so bile večje družine zaničevane in zasmehovane (Pine 2007, 76).

Kot rezultat tega je rodnost od leta 1901 do 1933 padla s 36 na 14,7 rojstva na tisoč prebivalcev, v čemer so nacionalsocialisti videli nevarnost povečanja deleža starih ljudi in posledično zmanjšanje deleža mladih v ljudski skupnosti. Posledice nadaljevanja takšnega trenda so bile za nacionalsocialiste nesprejemljive. Prvič zato, ker bi bilo manj ljudi sposobnih za delo in s tem manj plačanih davkov. Drugič pa zato, ker bi velik odstotek starejših ljudi, pogosto brez otrok, podpirali otroci drugih ljudi, in sicer s plačevanjem njihovih pokojnin in bolniške (Gennari 2005).

Z nacističnim prevzemom oblasti naj bi se takšno ravnanje obrnilo v nasprotno smer, zato so pozivali ženske, da postanejo matere velikih družin. Izraz za idealno nacistično družino je bil »kinderreich«, kar je pomenilo, da je imela vsaj štiri otroke. Kot »kinderreich« so promovirali le dedno zdrave, rasno čiste, politično zanesljive in družbeno odgovorne družine. Rasno inferiorne in asocialne velike družine so bile slabšalno označene za »grossfamilien« ali velike družine (Pine 2007, 76).

Eden od načinov, ki so ga poleg propagande nacisti uporabljali za spodbujanje rojstev in vzbujanje ponosa, je bil »materinski križec«. To je bila nagrada materam za določeno število rojstev. Bronast križec so dobile za 4 ali 5 otrok, srebrnega za 6 ali 7 otrok in zlatega za osem otrok ali več.

Nacisti so sprejeli tudi vrsto zakonskih ukrepov, da bi zagotovili povečanje števila rojstev. Uporaba, prodaja in proizvodnja kontracepcije je bila prepovedana. Splav je bil prepovedan, razen v primerih družbeno nesprejemljivih rojstev, kjer je bil celo obvezen. Družine so plačevale manj davkov na dohodek, če so imele več otrok. Pari so dobivali ugodna, celo brezobrestna posojila ob ustvarjanju lastnega gospodinjstva (Gennari 2005).

Poleg propagande in zakonskih ukrepov so nacisti ustvarili številne programe, ki so materam pomagali vzgojiti zdrave in sposobne otroke za nacistični režim. Prvi od njih je deloval v sklopu nove agencije »Hilfswerk Mutter und Kind«, ki je bila ustanovljena februarja 1934. Ukvarjala se je predvsem s pomočjo družinam ter ustanavljala centre za pomoč in svetovanje. Matere so dobivale denarno in materialno pomoč, če so bili njihovi otroci rasno čisti. Socialni delavci so obiskovali noseče ženske na domu, jih poučevali in skrbeli zanje. Po porodu je agencija poskrbela za varstvo otrok v času, ko so se matere izobraževale o njihovi pravi vlogi v ljudski skupnosti in o vzgoji močnih otrok za obnovo naroda. Matere so bile s tem seveda deležne tudi velike količine nacistične ideologije (Pine 2007, 27).

Državna materinska služba (Reichsmütterdienst – RMD), ustanovljena leta 1934, je predstavljala še en program, ki je vplival na materinstvo in družino. V ta namen so ustanovili materinske šole, ki so izobraževale matere o njihovih nalogah v skladu z nacionalsocialističnimi načeli, vključno z vzgojo otrok in skrbjo za gospodinjstvo (Pine 2007, 75–78).

Nacionalna zveza velikih družin (Reichsbund der Kinderreichen – RdK) je bila sicer ustanovljena pod weimarsko republiko, vendar je močno pridobila na pomenu po letu 1933, ko je bil njen program razširjen s ciljem, da želja po otrocih in velikih družinah postane močna vrednota v ljudski skupnosti in ne predmet zaničevanja. Njihov sekundarni namen je bil pomagati velikim družinam, ko so te potrebovale pomoč na primer z najemnino, zaposlitvijo in podobno. Vsi novi člani zveze so morali iti skozi strog proces preverjanja, ali so družbeno sprejemljivi in rasno čisti. Pozneje je celo postalo obvezno, da so vse otroke o pravilnem vedenju in služenju narodu izobraževali nacistični častniki (Pine 2007, 94–95).

Kljub vsej pozornosti, ki so jo nacisti namenjali ženskam in družinam, pa je bil njihov glavni cilj razmnoževanje in obnova naroda. Žensk niso občudovali zaradi njihove materinske narave, ampak le zaradi zmožnosti reprodukcije. Svojo ideologijo so podkrepili z zakonskimi ukrepi in programi, da bi zagotovili izpolnjevanje državljanske dolžnosti žensk. Vse te iniciative so bile predvsem koristoljubne, saj so hoteli le močno, rasno čisto in številčno prebivalstvo z namenom, da bi zavladali svetu.

5.6 Družba in družbeni razredi v ljudski skupnosti

Hitlerjeva ideologija o družbi kot skupnosti notranjega prepričanja in volje je izvirala iz mita o skupnosti v strelskih jarkih. Izkušnje povezanosti nemških vojakov v jarkih med 1. svetovno vojno so bile za Hitlerja prva prava podoba združene Nemčije. Vojaki, ki so bili na fronti v jarkih, pri pomoči svojim ranjenim tovarišem namreč niso nikoli spraševali, ali so Prusi, Bavarci, katoliki ali protestanti. Vsi so bili eno, pripadniki enega ljudstva v skupnem boju za domovino. Moč za nastanek in obstoj skupnosti ali države je Hitler videl predvsem v sposobnosti in volji posameznika za žrtvovanje v korist skupnosti (Hitler 2006, 146).

Kdor ljubi svoje ljudstvo, po njegovem mnenju dokazuje to edino z žrtvami, ki jih je pripravljen prispevati zanj. Nacionalna zavest, ki bi ji šlo samo za lastno korist, za Hitlerja ni obstajala. Prav tako zanj ni obstajal nacionalizem, ki bi zajemal samo določene razrede. Nemci naj bi bili ponosni na lastno ljudstvo šele potem, ko se ne bi bilo treba več sramovati nobenega stanu. Ljudstvo, v katerem ena polovica živi v bedi in propada, namreč kaže tako slabo podobo, da nihče ne sme in ne more začutiti ponosa. Šele ko so vsi člani ljudstva telesno in duhovno zdravi, se lahko med vsemi njegovimi pripadniki razširi nacionalni ponos. Ta ponos naj bi začutil samo tisti, ki pozna veličino svojega ljudstva. Hitler je bil prepričan, da bosta nekoč duh nacionalizma in občutek za socialno pravičnost tako prežela vse Nemce, da bo nastalo ljudstvo, ki bo medsebojno povezano in združeno zaradi skupne ljubezni in skupnega ponosa ter bo za vedno neomajno in nepremagljivo (Hitler 2006, 389–391).

Socialne obljube voditeljev Tretjega rajha so bile resnično daljnosežne. Nacisti so dobili veliko podporo na volitvah v zgodnjih tridesetih letih zaradi neprestanega ponavljanja obljub, da bodo premagali nesoglasja weimarske republike in združili nemško ljudstvo v novi ljudski rasni skupnosti, ki bo temeljila na sodelovanju, ne konfliktu, medsebojni podpori in ne sovraštvu. Razredne razlike naj bi izginile; najpomembnejši naj bi bili interesi germanske rase. Nova Nemčija naj bi združila stare pruske tradicije na eni strani in delavsko gibanje na drugi strani (Evans 2005, 497).

Pojavlja se vprašanje, ali je bila družba v resnici res prioriteta nacistične politike. Kar so Hitler in njegovi somišljeniki hoteli spremeniti, je bil duh ljudi, njihovo obnašanje in njihov način mišljenja. Hoteli so ustvariti novega moža in tudi novo žensko, ki bi vstala iz pepela weimarske republike ter poustvarila bojevito enotnost in predanost, kot je obstajala na fronti v

1. svetovni vojni. Njihova revolucija je bila prej in predvsem kulturna, ne družbena. Po drugi strani je bila ta revolucija podprta z idejo o rasmem inženiringu in preoblikovanju nemškega ljudstva v novo vrsto herojev. Posledično so iz novonastale družbe izločali dedno šibke in sovražnike nemškega ljudstva, kar je pomenilo usklajen poskus izboljšanja fizične kakovosti germanske rase in nemškega ljudstva ter na drugi strani popolno odstranitev nezaželenih elementov, predvsem Judov, iz družbe (Evans 2005, 503).

Ljudska skupnost je pomenila alternativo pluralistični demokratični družbi in konfliktov polni socialni realnosti weimarske republike, torej spravo posameznika in množice, kapitala in dela v nadrazredni družbi, ki je obljubljala socialno varnost in integracijo ob hkratni izločitvi tujih elementov. Delavska in socialna politika sta zato imeli poseben pomen: po uničenju nasprotnikov naj bi zagotovili socialni nadzor in s socialnimi privlačnostmi pridobivali podporo množic (Thamer 2002, 161).

Nacistični režim si je prizadeval spodkopati tradicionalno zvestobo ljudi družbenim razredom, ki so jim pripadali, in jo nadomestiti z novo nacionalno zavestjo. Po njihovem mnenju je bil delavski razred največja grožnja za upor režimu, zato so stisnili v primež delavske organizacije ter spravili za zapahe večino uglednih socialistov in komunistov, ki so bili povezani z delavsko volilno bazo. Ukinili so delavske sindikate in 6. maja 1933 namesto njih ustanovili Nemško delavsko fronto (DAF) (Pine 2007, 19).

Delavskemu razredu so tako politično vzeli besedo in ga oropali sindikalnih interesnih zastopstev. Od njega so zahtevali vedno večjo proizvodno storilnost, hkrati pa so ga poskušali premamiti s parolami o ljudski skupnosti in ga pridobiti s socialnopolitičnim skrbstvom in ugodnostmi (Thamer 2002, 161).

Nemška delavska fronta ni bila sindikalna organizacija in zato ni imela pooblastil za plačna pogajanja. Njen glavni namen je bil ohranjati mir v industriji in povečati socialno blaginjo, s čimer bi se povečala samospoštovanje in produktivnost delavcev. DAF naj bi z zmanjšanjem pomena razredov in višanjem statusa delavcev simbolizirala celoten narod. Delavci in delodajalci so si v tej organizaciji stali ob strani. Nič več niso bili ločeni v skupine, ki so služile vzdrževanju posebnih ekonomskih ali socialnih razlik ter interesov. Glavni cilj je bil izobraziti vse nemške delavce tako, da bi podpirali nacionalsocialistično državo (Pine 2007, 19–22).

K oblikovanju ljudske skupnosti je pripomogel tudi nacionalni dan dela, ki je nadomestil tradicionalno socialistično proslavo 1. maja, saj so na ta dan delodajalci in delojemalci paradirali skupaj. Zakon o nacionalnem delu, sprejet januarja 1934, ki je reorganiziral

industrijske odnose, se je glasil takole: »Delodajalec dela v tovarni kot vodja, skupaj z delavci in drugimi zaposlenimi, ki predstavljajo njegovo spremstvo, pa uresničuje cilje tovarne in dela za skupno dobro naroda in države.« S tem so namesto sporov med delodajalci in delojemalci hoteli doseči harmonijo na delovnem mestu, saj naj bi vsi delali za enake cilje in narod.

Nacionalni socializem naj bi torej zgradil brezrazredno družbo, v kateri ne bi bilo razrednih razlik in kjer bi delavci imeli nove možnosti za boljše življenje. V grobem je to držalo, saj so bile dobrine in možnosti srednjega razreda zdaj tudi na dosegu delavskega razreda. Pod okriljem nove organizacije »Kraft durch Freude« (KDF) oziroma »Z veseljem do moči« so organizirali pohode in športne dejavnosti, razna potovanja in počitnice v različnih nemških regijah ter v Evropi. Za delavce so bili pod okriljem te organizacije veliko bolj dostopni gledališče, kino in druge kulturne dejavnosti. Spodbujali so jih tudi k varčevanju za KDF avto oziroma volkswagen (ljudski avto), ki naj bi bil dostopen vsakemu Nemcu. To je imelo zelo velik simbolični pomen, saj so do tedaj imeli v lasti avtomobile le srednji in višji sloji prebivalstva. Glavni namen in cilj vseh teh dobrin in priložnosti, ki jih je zagotavljala organizacija KDF, pa sta bila dvigniti produktivnost in samospoštovanje delavcev ter jim dati občutek pomembnosti v ljudski skupnosti. Ker je KDF delavcem organizirala dejavnosti v prostem času, so bili delavci prezaposleni, da bi mislili na izgubo oziroma ukinitve delavskih sindikatov, hkrati pa so imeli vedno občutek, da vlada skrbi za njihovo dobro počutje, s čimer se je zmanjšala možnost nezadovoljstva ali političnega nasprotovanja režimu (Pine 2007, 19–22).

»Schönheit der Arbeit« oziroma »Lepota dela« je bila še ena organizacija, ki je odigrala pomembno vlogo v tem pogledu. Da bi razvedrili delavce, so pred glavne vhode tovarn postavili pelargonije, uredili so kantine za prehranjevanje in izboljšali higienske pogoje v tovarnah, in to predvsem zato, da bi ustvarili občutek navezanosti na delovno mesto in s tem povečali produktivnost. Vsi ti ukrepi so bili poskus politično nevtralizirati delavce, jih tako oddaljiti od komunizma in socializma oziroma jih prepričati v pozitivni sprejem nacizma (Pine 2007, 19–22).

Kmetje, obrtniki, trgovci in državni uradniki, ki so NSDAP pred prevzemom oblasti najbolj podpirali, so predstavljali stari srednji sloj weimarske dobe.

Hitler se je močno zavedal pomena nemškega kmeta, zato je vedno znova opozarjal na njihov slab položaj in oktobra 1933 oznanil, da bo propad kmeta pomenil hkrati propad nemškega naroda. Po drugi strani pa so bili nemški kmetje pomemben delež prebivalstva z volilno

pravico, zato si je nacistična stranka NSDAP ves čas močno prizadevala za njihovo podporo (Shirer 1969, 378).

Ideologija in praksa sta si pri vprašanju kmetijstva v Hitlerjevi Nemčiji zelo očitno nasprotovali. Nacisti so na eni strani idealizirali agrarni način življenja, na drugi pa so pospeševali industrializacijo. Enako kot v primeru delavcev so nacisti kmetom ponujali bolj psihološka nadomestila kot izboljšanje materialnega stanja. Poskušali so povzdigniti status kmeta v družbi, zato so kmete razglasili za vir moči ljudstva in za prednike čiste nemške krvi. 3. oktober so razglasili za praznik kmetov.

Nacistična ideologija in propaganda sta veliko uporabljali ruralno romantiziranje in mistiko krvi in zemlje, ki sta nastali kot reakciji na hitro industrializacijo in urbanizacijo. Tradicionalne kmečke vrednote, kot so bile zvestoba, mirnost, poštenost, morala in rasna čistost, so pomenile garancijo za stabilno in hierarhično družbo, v kateri bi imel vsak posameznik svoje mesto. Tradicionalni kmečki okus za umetnost in zabavo sta postala uradni standard nacistov. Povečevali in idealizirali so preprostega kmeta – bojevnika kot vrednotno nasprotje sofisticiranemu mestnemu judovskemu intelektualcu. Nacistično povečevanje in poudarjanje kmečkega življenja je imelo tudi praktično plat, saj sta bili obnova in povečevanje kmetijske produktivnosti ključnega pomena za doseganje samozadostnosti države, zvesti kmetje pa so bili zelo dobri vojaki (Stackelberg 1999, 125–126).

Prvi ukrepi nacionalsocialističnega režima, poleg propagandnih aktivnosti, so se navezovali na tradicionalne protekcionistične ukrepe v prid veleposestnikov. Ko je bilo v začetku junija 1933 zaključeno poenotenje kmetijskih združenj in je bil Walther Darre imenovan za državnega vodjo kmetov, je bilo na vrsti poenotenje državne kmetijske politike. S poenotenjem kmetijske organizacije, torej poklicnih stanovskih kmetijskih interesnih organizacij, sindikatov in kmetijske zbornice, je bila dana možnost za vodenje kmetijske proizvodnje. To je pomenilo vodenje vseh obratov kmetijske proizvodnje in tudi vseh v njih aktivnih oseb. Združili so jih v prisilni zvezi državnega združenja pridelovalcev hrane. Organizacija je obsegala tri glavne oddelke, ki so najavili vseobsegajočo zahtevo po regulaciji. Nadzorovali naj bi človeka, kmetijo in trg. Navzven je bila še vedno samoupravna institucija javnega prava in enotna poklicna organizacija, v resnici pa je bila organ države ter instrument za zagotavljanje hrane in povečevanje proizvodnje. Glavna dejavnost te stanovske organizacije in državnega vodje kmetov so bili ideološki, socialnopolitični in kulturni nadzor njenih članov ter poskusi regulacije trga in cen kmetijskih izdelkov z veliko predpisi in

prepovedi. Nastal je ogromen sindikat zadrug, gospodarskih združenj in strokovnih uradov, ki so zajemali vse živilske obrate v državi (Thamer 2002, 167).

Za višek romantične kmetijske ideologije je veljal državni zakon o dedovanju kmečkih posestev iz septembra leta 1933. Kmečka posestva naj bi varoval pred razprodajo lastnikom kapitala, ki ni bil kmečkega porekla, hkrati pa naj bi kmeta privezal na njegovo posest. Zakon je bil omejen na srednje velika kmečka posestva do velikosti 125 hektarov, izvzeta pa so bila veleposestva. Ta so bila zaradi tega sicer manj zaščiteni, zato pa so imela toliko več ekonomske svobode.

V podrobnostih so določila vsebovala romantične agrarne in antisemitske elemente. Po 13. členu je bil kmet lahko le, kdor je bil »nemške ali rodovno enake krvi«. To je bilo treba dokazati z velikim rodovnim potrdilom. Dedna kmetija je lahko prešla na potomca zgolj kot celota. Prodaja kmetije je bila prepovedana, prav tako se je ni smelo obremeniti s posojilom. Odpis dolgov in zaščita pred izvršbo sta prehodno sicer prinesla koristi, a zemlja je bila izvzeta iz svobodnega tržnega prometa in načelna prepoved hipotekarnih obremenitev je oteževala najemanje posojil za modernizacijo in racionalizacijo (Thamer 2002, 168).

Obrtniki in trgovci so verjeli, da se bodo nacisti zavzemali za njihove interese in zaščitili malega človeka pred konkurenco velikih korporacij in trgovskih centrov. Nacisti so razpustili oziroma poenotili gospodarske organizacije srednjega sloja, kot je bila na primer Bojna liga trgovcev srednjega sloja, in organizirali strožji državni nadzor nad obrtniki in trgovci. Do neke mere sta jih ščitila zakon za zaščito prodaje na drobno (12. maj 1933) in zakon za začasno tvorbo nemške obrtne dejavnosti (29. november 1933), in sicer z omejitvijo dostopa do obrtniških dejavnosti ter z zadrževanjem konkurence. Kljub temu pa so se banke in velike korporacije zaradi pospešene rasti industrije razcvetele na račun majhnih obrtnikov in trgovcev. Ta sektor dejavnosti je zato postal malodušen, vendar še vedno ne sovražen do nacističnega režima. Računali so namreč, da bodo veliko pridobili z izključitvijo Judov iz gospodarstva, kar pa se ni zgodilo. Največ so zopet pridobile banke in velika podjetja, saj so ti prevzeli trgovine in delavnice, ki so bile prej v judovski lasti (Pine 2007, 21–22).

Med letoma 1929 in 1933 se je veliko pripadnikov višjega sloja oziroma plemstva pridružilo vrstam SA, med njimi tudi pruski princ August Wilhelm in heški princ Filip. Hitlerja nemška aristokracija ni posebno zanimala, na stran nacističnega režima jo je hotel pridobiti le, da bi zagotovil elitni status za SS. Nacistična stranka je z volilnimi uspehi po letu 1930 pridobivala vse več in več plemičev v svoje vrste ter tako postala pomemben del visoke družbe. Ker je

bila politična oblast med letoma 1930 in 1933 skoncentrirana v rokah maloštevilnih ključnih članov nemške visoke družbe, je bilo to zelo pomembno za nacistični politični uspeh. Poleg Hitlerja so se začeli gibati v krogih berlinske visoke družbe tudi Göring, Göbbles in Ribbentrop, kar jim je omogočal njihov visok položaj v stranki. Nemška aristokracija je preplavila SS, za kar jih ni motivirala resnična empatija z režimom, ampak zaščita svojih položajev oziroma oportunitizem ali tisto, kar jim je režim ponujal. Po drugi strani se tudi Himmler in SS nista preveč obremenjevala z aristokracijo in njihovim podedovanim bogastvom. Himmlerjeva elita naj bi namreč temeljila na zaslugah in dosežkih v službi ljudske skupnosti. Zato torej ni bilo neke resnične povezanosti med nacisti in nemško aristokracijo, čeprav se je mnogo aristokratov pridružilo SA in pozneje SS. Velike večine aristokracije nacistično gibanje ni prepričalo, zato so se distancirali od režima in se umaknili v svoje tradicionalno družbeno okolje, v prostor, kamor nacistom ni uspelo prodreti. Večina nemške visoke aristokracije je bila tako odmaknjena od nacističnega režima in ga je obravnavala z različno mero zaničevanja in gnusa (Pine 2007, 22–23).

Evans izpostavlja, da so bili vsi nacistični programi družbenih sprememb popolnoma podrejeni enemu cilju – pripravam na vojno. Tisto, kar bi pomagalo Nemčijo pripraviti na osvajanje vzhodne Evrope, je bilo dobro, tisto, kar bi bilo v napoto temu cilju, je bilo slabo. Končna realizacija kakršnekoli družbene ali rasne utopije je bila odvisna oziroma predstavljena na čas, ko bi Nemčija osvojila potreben življenjski prostor na vzhodu (Evans 2005, 501).

5.7 Pomen življenjskega prostora

Hitler je bil prepričan, da samo dovolj velik življenjski prostor na tej zemlji ljudstvu zagotavlja svoboden obstoj in možnost dolgoročnega preživetja. Velikosti potrebnega življenjskega prostora se po njegovem mnenju ni smelo opredeljevati le s pridelavo hrane glede na število prebivalstva, ampak je bilo treba pomen državnega ozemlja presojati tako z vidika možnosti za prehranjevanje prebivalstva kot tudi z vidika vojaško politične primernosti. Ko si ljudstvo na svojem ozemlju zagotavlja lastno prehrano, naj bi bilo še vedno nujno treba pomisliti na zavarovanje tega ozemlja. To naj bi bilo odvisno od splošne

gospodarske in politične moči države, ki naj bi bila pogojena z vojaškimi geografskimi dejavniki (Hitler 2006, 583).

Nemčije v času pred prevzemom oblasti ni videl kot svetovne velesile, saj naj bi bila omejena na »smešno majhno površino ozemlja s slabimi petsto tisoč kvadratnimi kilometri«. Samo z ozemeljskega stališča je bila Nemčija zanj neznatna v primerjavi s tako imenovanimi svetovnimi silami, kot so bile ZDA, Sovjetska zveza in Kitajska. Vse naj bi namreč imele desetkrat ali še večkrat večjo površino od tedanje Nemčije (Hitler 2006, 584).

Meje iz leta 1914 naj za Nemčijo ne bi pomenile nič dobrega, saj naj v njih ne bi bilo ne zaščite preteklosti niti moči za prihodnost. Nemško ljudstvo v teh mejah po njegovem mnenju ni moglo biti notranje enotno, niti si v teh mejah ni moglo zagotoviti potrebne prehrane. Z vojaškega vidika te meje zanj niso bile zadovoljive v primerjavi z drugimi državami oziroma s svetovnimi silami (Hitler 2006, 590).

Trdil je, da bi morala nemška zunanja politika zagotavljati eksistenco v nemški državi združene rase, s tem da bi ustvarjala zdravo, naravno, življenjsko razmerje med številom in rastjo prebivalstva na eni strani ter velikostjo in kakovostjo ozemlja na drugi strani. Zdravo razmerje je bilo po njegovem mnenju samo tisto stanje, ki z lastnim ozemljem zagotavlja prehranjevanje celotnega prebivalstva (Hitler 2006, 582).

Kot eno od glavnih nalog nacionalsocialističnega gibanja je zato izpostavil odpravo nesorazmerja med številom prebivalstva in površino nemškega ozemlja. V tej nalogi je videl sposobnost za prehranjevanje ljudstva in tudi podporno točko politične moči ob dejstvu, da se mora nemško ljudstvo hkrati rasno ozavestiti in se poleg vzgajanja mačk, psov in konj posvetiti tudi vzgoji lastne krvi. Pridobivanje življenjskega prostora tako ni pomenilo samo pridobivanje ozemlja, ampak tudi iztrebljanje manjvrednih ras in vzpon germanske oziroma arijske rase (Hitler 2006, 586).

Pri zagotavljanju življenjskega prostora je poleg širitve na vzhod izpostavljal tudi priključitev v preteklosti izgubljenih ozemelj. Po njegovem mnenju je bilo vprašanje priključitve izgubljenih ozemelj nekega ljudstva in države predvsem vprašanje vnovične pridobitve politične moči in neodvisnosti matične države. V takem primeru naj bi morali popolnoma zanemariti interese izgubljenih območij v primerjavi z vnovično pridobitvijo svobode na glavnem delu ozemlja. Do osvoboditve zatiranih, ločenih delčkov nekega ljudstva ali provinc neke države naj namreč ne bi prišlo zaradi želja zatiranih ljudi ali njihovega protesta, ampak zaradi sredstev moči bolj ali manj suverena ostanka nekdanje skupne domovine. S tem je v svoji knjigi *Moj boj* že pred prevzemom oblasti nakazal svoje namere o boju za vnovično

priključitev »izgubljenih dežel« k Nemčiji v prihodnosti. V mislih je imel Porenje, nemško govoreče Sudete in svojo domovino Avstrijo (Hitler 2006, 553).

Hitler je napovedal neomajno vztrajanje nacionalsocialistov pri svojem zunanjepolitičnem cilju, da nemškemu ljudstvu zagotovijo pripadajoče plodno ozemlje in položaj gospodarja na tem svetu. Takšen cilj je po njegovem mnenju opravičeval prelivanje krvi pred bogom in potomci, saj naj bi se le borili za vsakdanji kruh kot bitja, ki jim nič ni podarjeno in si tak položaj priborijo ter ga obvarujejo izključno s svojim pogumom in genialnostjo.

Zemlja, na kateri naj bi rodovi nemških kmetov v prihodnosti zaplodili krepke sinove, naj bi opravičevala vse žrtve. Odgovornim državnim voditeljem, torej nacionalsocialistom, pa naj bi nekoč oprostili krivdo zaradi prelivanja krvi in žrtvovanja ljudstva. Nacionalsocialisti naj bi zavestno nadaljevali tam, kjer se je končalo pred šeststo leti. Končali naj bi premike Germanov proti jugu in zahodu ter se ozrli proti ozemlju na vzhodu (Hitler 2006, 591–593).

Širitev proti vzhodu je poleg Češkoslovaške in Poljske pomenila predvsem osvajanje ozemlja Sovjetske zveze. Hitler je svoje namere opravičeval s pridobivanjem ozemlja za nemško naseljevanje in tudi z nujnostjo uničenja vladavine judovskih boljševikov v Sovjetski zvezi. Jude, Slovane in druge manjvredne rase, ki so prebivale tam, je bilo po njegovem mnenju treba iztrebiti in tam naseliti rasno superiorne Nemce.

6 TRETJI RAJH IN NJEGOVA UREDITEV

Parlamentarna demokracija v weimarski republiki za Adolfa Hitlerja nikoli ni pomenila prave državne ureditve, saj je menil, da posameznik v takšnem sistemu ne more pokazati svojega polnega potenciala. Najboljša državna ureditev in oblika sta bili po njegovem mnenju tisti, ki bi z največjo zanesljivostjo pripeljali najboljše glave vsega ljudstva do vodilnega pomena in prevladujočega vpliva. Država bi morala v svoji organiziranosti zasidrati načelo osebnosti od najmanjše družbene celice, občine, pa vse do najvišjega vodstva. Večinskih odločitev naj ne bi bilo, ampak samo odgovorne osebe. Vsakemu možu naj bi ob strani stali svetovalci, toda odločal naj bi en sam mož. Odbori parlamenta naj bi dajali nasvete, odgovornost pa bi imel

samo en nosilec, ki bi imel avtoriteto in pravico ukazovanja. Temeljno načelo – avtoriteta vsakega voditelja navzdol in odgovornost navzgor – bi moralo po Hitlerjevem mnenju postati temelj za izgradnjo celotne države (Adolf Hitler 2006, 408, 409).

Država naj ne bi imela, začeniši pri občini in vse do vodstva države, nobenega predstavniškega telesa, kjer bi se odločalo večinsko, temveč samo posvetovalna telesa, ki bi izbranemu vodji pomagala in po potrebi na določenih področjih sama prevzela brezpogojno odgovornost, točno tako, kot jo ima v večjem obsegu voditelj ali predsednik kakšne korporacije.

Država ne bi smela dovoliti, da bi o posebnih zadevah, na primer v gospodarstvu, za nasvet ali sodbo spraševali ljudi, ki zaradi svoje vzgoje ali dejavnosti o stvari nimajo pojma. Svoja zastopniška telesa naj bi zato že vnaprej razdelila na politične in poklicne stanovske zbornice. Zaradi omogočenega učinkovitega sodelovanja obeh pa bi moral nad njima bedeti izbran senat. V nobeni zbornici in v nobenem senatu naj nikoli ne bi bilo glasovanja. To so delovna telesa in ne glasovalni stroji. Vsak član bi imel pravico svetovanja, nikoli pa odločanja. Ta bi vedno pripadala samo odgovornemu predsedujočemu. S pomočjo tega načela brezpogojne povezanosti absolutne odgovornosti z absolutno avtoriteto naj bi postopoma vzgojili izbor voditeljev, kakršnega si v času neodgovornega parlamentarizma v weimarski republiki po Hitlerjevem mnenju sploh niso mogli zamišljati. Takšne spremembe naj bi se v tedanji Nemčiji lahko zgodile le s pomočjo gibanja, ki bi takšna razmišljanja že uresničilo znotraj svoje organizacije. Takšno, nacionalsocialistično gibanje pa bi lahko služilo tudi kot zgled bodoči državi (Adolf Hitler 2006, 410–411).

Adolf Hitler nikoli ni uradno razveljavil weimarske ustave, ampak je zasnoval zakonitost svoje vladavine na zaničevani republikanski ustavi. Na tisoče uredb z zakonsko močjo je izrecno slonelo na dekretu iz 28. februarja 1932 o zaščiti ljudstva in države, ki ga je po določilih 48. člena ustave na Hitlerjevo pobudo podpisal Hindenburg. Dekret, s katerim so ukinili vse državljske pravice, je veljal ves čas Tretjega rajha, Hitlerju pa je omogočal vladati po nekakšnem vojnem pravu.

Drugi steber ustavnosti nacistične vladavine je bil zakon o posebnih pooblastilih, ki ga je 24. marca 1933 izglasoval parlament. Z njim je izročil svoja zakonodajna pooblastila vladi in ga na vsaka štiri leta pokorno podaljševal. Diktator ni nikoli nameraval tega demokratičnega parlamenta odpraviti, ampak ga je le naredil nedemokratičnega, saj se je do vojne sestel komaj dvanajstkrat in sprejel le štiri zakone. Kmalu po Hitlerjevem prihodu na oblast leta 1933 so prenehali resno razpravljati tudi v vladi. Po Hindenburgovi smrti avgusta 1934 se je kabinet sestajal vse bolj redko, po februarju 1938 pa se sploh ni več sestel. Posamezni člani

vlade so imeli kljub temu precej pooblastil, saj so smeli celo predlagati uredbe, ki so po Hitlerjevemu odobritvi avtomatično dobile zakonsko moč (Shirer 1969, 404–405).

Tajni kabinetni svet, ki so ga zelo hrupno ustanovili leta 1938, je obstajal le na papirju, sestel se ni nikoli. Obrambni svet države, ki so ga ustanovili kmalu po nastanku nacistične vladavine, sestavljal pa naj bi vojne načrte pod Hitlerjevim predsedstvom, se je uradno sestel samo dvakrat.

Marsikatero vladno opravilo je bilo prepuščeno posebnim telesom, na primer kabinetu führungerjevega namestnika (Hess in pozneje Bormann), pooblaščenca za vojno ekonomijo (Schacht) in upravo (Frick) ter delegatu za štiriletni načrt (Göring). Poleg tega so obstajala vrhovna vladna poverjeništa in nacionalna upravna poverjeništa, od katerih so bila nekatera samo ostanki iz republikanskih časov. Skupaj je bilo 42 upravnih agencij osrednje vlade in vse so bile vezane neposredno na Hitlerja.

Skupščine in vlade zveznih dežel so ukinili že v prvem letu nacistične vladavine, namesto njih pa je Hitler imenoval pokrajinske vodje (Reichsgauleiter). Odstranili so tudi krajevno samoupravo, edino področje, kjer je bilo prej videti, da Nemci napredujejo k demokraciji. Vrsta uredb, ki so jih sprejeli med letoma 1933 in 1935, je občinam odvzela krajevno samoupravo in jih postavila pod neposredno nadzorstvo notranjega ministra. Ta je imenoval v mestih, ki so imela več kot 100.000 prebivalcev, župane, ki so vodili upravo, organizirano po vodstvenem načelu. V mestih z manj kot 100.000 prebivalci so župane nastavljali pokrajinski vodje. Za večja mesta, kot so bila Berlin, Hamburg in pozneje Dunaj, pa si je pravico do nastavljanja pridržal Hitler.

Führunger je uveljavljal svojo diktatorsko oblast prek štirih kabinetov: predsedniškega, kanclerskega, strankinega in še enega, ki se je imenoval führungerjev kabinet. Ta je skrbel za njegove osebne zadeve in opravljal posebne naloge. Dnevne upravne podrobnosti Hitlerja niso posebno zanimale. Potem ko je po Hindenburgovi smrti utrdil svoj položaj, jih je večinoma prepustil pomočnikom. Starim tovarišem iz stranke je dovolil, da so si zgradili vsak svoje kraljestvo oblasti in običajno tudi dobička. Takšna je bila vlada Tretjega rajha, kjer je v upravi od vrha do dna prevladovalo voditeljsko načelo. Upravne posle je opravljala širna zapletena birokracija, ki ni kazala veliko od tiste učinkovitosti, ki jo običajno pripisujejo Nemcem. Zastrupljalo jo je izsiljevanje, kar naprej je bila v zmedi zaradi neizprosnega tekmovanja in vmešavanja vplivnežev iz stranke, hkrati pa je bila nebogljen pred grožnjami SS in gestapa. Zelo nazorno je tedanje stanje opisal dr. Frank Hess, ki je spomladi 1936 na

zborovanju pravnikov dejal: »Danes je v Nemčiji samo ena avtoriteta in to je avtoriteta fűhrerja.« (Shirer 1969, 404–407)

Po mnenju Shirerja je Nemčija pod nacionalsocializmom že od prvih tednov leta 1933 naprej, ko so oblastniki začeli množično zapirati, pretepati in moriti ljudi, izgubila družbo, ki temelji na pravu (Shirer 1969, 395).

Danes obstajajo različne interpretacije vloge Hitlerja kot voditelja nacistične Nemčije. Po zgodnji interpretaciji Alana Bullocka je bil Hitler absolutno središče celotnega nacističnega sistema. Nič se ni zgodilo brez njegove privolitve, prav tako se ni izvajala nobena politika, ki ni izhajala iz njegovega razmišljanja. Vsak uspeh ali poraz režima se je lahko pripisal le njemu – lahko bi rekli, da je bil Hitler nacizem in nacizem Hitler.

Druga interpretacija izhaja iz 60. in 70. let prejšnjega stoletja, ko so zgodovinarji, kot je bil William L. Shirer, začeli polno razumevati pravo kaotično naravo nacističnega režima. Vodenje Nemčije naj bi bilo neučinkovito, saj naj bi se mnoga vodstvena pooblastila med seboj prekrivala pod okriljem različnih državnih teles in teles stranke. Himmlerjeva organizacija SS naj bi neodvisno od drugih rasla, med nacističnimi voditelji pa naj bi vladalo rivalstvo, ki naj bi ga namerno spodbujal Hitler, da bi si zagotovil položaj nespornega voditelja.

Po tretji interpretaciji je bil Hitler šibak voditelj, ki ni bil sposoben dokončnega odločanja, ki je bil len in ni bil zmožen organiziranja. Kaos v nacistični Nemčiji naj bi bil rezultat njegove šibkosti in ne njegove moči, saj naj bi se bal sprejemanja odločitev, ki bi se lahko izkazale kot napačne. Razlaga, da je bil Hitler šibak voditelj, ni bila preveč oprijemljiva, zato se pojavlja še četrta interpretacija, katere vidnejši predstavnik je britanski zgodovinar Ian Kershaw. Nikoli naj namreč ne bi bilo dvoma, da je bila prav Hitlerjeva močna volja tista, ki je vodila nacistično Nemčijo naprej. Ko Hitlerju ni uspelo zagotoviti točnih smernic oziroma specifične politike, so si njegovi podrejeni sami razlagali njegovo voljo. Vsaka politika ali program sta bila sprejeta le v primeru, da so ideje ustrezale Hitlerjevemu mišljenju. Vsi so namreč zelo radi pokazali, da »delajo za Hitlerja«, s tem ko so delali v skladu z njegovimi cilji in prepričanji. Hitler naj bi bil pri svojem vodenju oportunist, saj naj bi pogosto prilagajal svojo politiko, če je to koristilo dolgoročnim nacističnim ciljem (Wordpress 2014).

6.1 Totalna policijska država

»Največja moč totalitarne države je, da lahko prisili tiste, ki se je bojijo, da jo oponašajo.« S temi besedami je Hitler izdal skrivnost svoje diktature. Stalna in enakomerna raba sile je bila zanj edini in prvi predpogoj za uspeh (Hitler 2006, 163).

Hitler je v program svoje nacionalsocialistične stranke NSDAP za prevzem oblasti vgradil uporabo nasilja kot učinkovitega sredstva za doseg svojih ciljev. Z grožnjo oziroma z uporabo nasilja je dopolnjeval svoje metode, da bi ustvaril konsenz za svojo vladavino. V okviru reorganizacije stranke je tako že novembra 1923 ustanovil posebno strankino izvršilno enoto jurišni odred SA (Sturmabteilung), leta 1925 pa še polvojaško zaščitno formacijo stranke SS (Schutzstaffel) za izražanje moči stranke v obračunavanju s političnimi nasprotniki.

Hitler nikoli ni verjel v vladavino zakona v katerikoli prepoznavni obliki. Glede pravne države in pravnega reda je bilo kot vodilo soglasno sprejeto geslo: »Zakon je Hitler!«, po katerem je bil Hitler vrhovni sodnik in edini pristojen za pravno in moralno razsojanje v državi. Po besedah komisarja za pravosodje in voditelja pravnega reda države dr. Hansa Franka naj bi bila nacionalsocialistična ideologija podlaga za vse temeljne zakone; torej tista ideologija, ki je bila razložena v strankinem programu in führerjevih govorih.

Zakon tako ni bil neodvisen od nacionalsocializma. Ob vsakem sklepu naj bi se vsak vprašal kako bi na njegovem mestu ravnal führer in ob vsaki odločitvi ali je ta odločitev združljiva z nacionalsocialistično vestjo nemškega naroda. Šele potem naj bi imel posameznik železno zasnovo, ki bi združena z enotnostjo nacionalsocialistične države in s posameznikovim priznavanjem nesmrtnosti volje Adolfa Hitlerja za vselej navdala njegovo odločanje z avtoriteto Tretjega rajha (Cajnkó 2005, 71).

Podlaga za odločanje o tem, kaj je bilo v Tretjem rajhu kriminalno in kaj ne, je bila torej vedno nacistična ideologija. Tisti »zunaj ljudske skupnosti« so bili že po definiciji kriminalci in sovražniki države. Rasno so bili to narijci, torej Judi, Slovani, Romi in Sinti, ideološko marksisti, socialisti in liberalisti, moralno pa zločinci, homoseksualci, alkoholiki, narkomani in duševno bolni, ki so pomenili grožnjo rasni čistosti.

Čeprav je bilo nasilje SA in SS na začetku usmerjeno predvsem na komuniste in socialne demokrate, pa so ga pozneje občutili tudi vsi tisti, ki niso imeli enakih življenjskih ciljev in političnega prepričanja kot nacisti. Ustanavljanje in razvoj nacističnega sistema terorja in

nadzora sta se odvijala sredi tridesetih let, ko je bilo prebivalstvo zaslepljeno z domačimi in zunanjepolitičnimi uspehi Hitlerjeve vlade. Dve najpomembnejši organizaciji aparata terorja, kjer se je načrtovalo in upravljalo nacistično nasilje, sta bili tajna državna policija (Geheimes Staatspolizei – gestapo) in varnostna služba (Sicherheitsdienst – SD) (Pine 2007, 32).

Werner Best, pravni strokovnjak uprave gestapa, je po mnenju Gellatelyja podal najbolj jedrnato razlago o novi ljudski teoriji policije. Nova policija naj bi obravnavala »vsak poskus« realizacije ali zagovarjanja katerekoli politične teorije, razen nacionalsocialistične, »kot simptom bolezni«, ki grozi zdravi enotnosti nedeljivega organizma ljudstva. Vsi takšni poskusi ne glede na subjektivne namene njihovih zagovornikov naj bi bili v nacionalsocialistični državi odpravljani. Takšno »preventivno« misijo gestapa je opisal kot iskanje in konstantno opazovanje sovražnika države in njegovo uničenje. Politična policija bi morala imeti po njegovem mnenju proste roke in popolno avtoriteto pri uporabi kateregakoli sredstva za zaščito države in za prisiljevanje ljudi k izvajanju volje nacističnega režima. Takšna pravica in avtoriteta naj bi izhajala iz novega koncepta države in naj zato ne bi potrebovala nobene posebne zakonske legalizacije. Heinrich Himmler je dodal, da naj bi bil cilj nove policije uveljavljanje volje nacionalsocialističnega vodstva pri ustvarjanju in ohranitvi željenega družbenega reda.

Dr. Hans Frank je menil, da je nepredstavljivo, da bi bila policija v novi državi omejena samo na vzdrževanje javnega reda in miru. Menil je, da takšen nevtralen in brezvrednoten koncept policije ne more obstajati v državi, kjer ni več filozofske nevtralnosti, kar pomeni, da je bilo kakršnokoli sprejemanje drugih političnih teorij razen nacistične obravnavano kot zločin. Prioriteta nove policije naj bi bila zaščita in izboljšanje nove ljudske skupnosti, pri čemer naj policija ne bi imela omejitev. To je pomenilo, da lahko vdre tudi v hišo in dom, saj zasebna sfera, v kateri bi posameznik lahko nekaznovano uničeval temelje življenja nacionalsocialistične skupnosti, ni več obstajala. Zakonito je bilo tisto, kar je služilo ljudem, nezakonito pa tisto, kar jim je škodovalo.

Takšna teorija, podkrepljena celo s filozofskimi razlagami, je bila predstavljena nemški javnosti kot razumska podlaga za dejanja nove policije. Ti argumenti niso pomenili nič drugega kot neoviran avtoritarizem, neomejeno policijsko poseganje v življenje ljudi in pretvarjanje o nevtralnosti države. Državljeni so se morali brez izjeme odpovedati svetosti svojega zasebnega življenja in sprejeti novo policijo in red (Gellately 2001, 41–42).

Gestapo, ki ga je Göring ustanovil leta 1933 kot politično policijo, je torej podobno kot Hitler predstavljal zakon v novi državi. Na Göringovo pobudo je pruski deželni zbor 10. februarja

1936 sprejel zakon o gestapu, ki je dejansko veljal za celotno državo. Z njim je bila gestapu zaupana naloga, da odkriva, preprečuje in uničuje vse, kar je nevarno za državo.

Hitler je ob sprejemu zakona o gestapu določil tudi obseg gestapovih izključnih pristojnosti in odnos do stranke s prepovedjo vsem strankinim ustanovam, organizacijam in združenjem, da se ukvarjajo s preiskavami, ki sodijo v pristojnost gestapa. Vsi primeri policijsko-političnega značaja naj bi morali biti takoj prijavljeni pristojnim službam gestapa.

Formalna ustanovitev gestapa je povezana tudi z obtožbo komunistične stranke za poskus ukinitve demokracije ob skonstruiranem požigu Reichstaga. S prevzemom neomejenih osebnih in vladnih pooblastil je Hitler z uvedbo führerprincipa dobil pravno podlago za uvedbo osebne diktature. Gestapo je dobil neomejena pooblastila, da brez sodnih odločb opravlja aretacije in hišne preiskave ter izvaja tako imenovani preventivni zakon, ki je omogočal zadržanje za neomejen čas brez zaslišanja in sodbe odločbe (Cajnko 2005, 72).

Varnostna služba (SD) pod vodstvom Reinharda Heydricha je bila političnoobveščevalna služba nacionalsocialistične stranke in države, ki je za stranko in državni režim opravljala naloge, določene s strani političnega vodstva in notranjega ministrstva. Vodstvo NSDAP in države je obveščala o stanju in razpoloženju prebivalstva doma in pozneje na okupiranih območjih. Naloge je opravljala prek mreže svojih sodelavcev, informatorjev in zaupnikov, izvršilne pa z redno uniformirano redarstveno policijo (ORPO) in orožništvom.

Poleg že omenjenih gestapa in varnostne službe (SD) so v okvir varnostne policijske in obveščevalne službe tako spadale še varnostna policija (SIPO), kriminalistična policija (KRIPPO), redarstvena policija (ORPO), orožništvo (Gendarmerie) in obmejna policija (Grenzpolizei). Na vojaškem področju pa sta bili še vojaška obveščevalna in protiobveščevalna služba (Abwehr) z vojaško policijo. Kot strankini posebni varnostnozaščitni enoti sta obstajali že prej omenjeni SA in SS. Slednja se je kot organizacija elitnih izbrancev nordijske krvi sčasoma razvila v steber nacistične oblasti in nasilja tako znotraj države kot tudi v okupirani Evropi. Vse te službe so imele sicer svojo službeno odgovornost in relativno samostojnost, vendar so bile po načelu Hitlerjevega vladajočega führerprincipa tudi organski sestavni del skupnega, vsedržavnega avtoritarnega represivnega sistema (Cajnko 2005, 73).

17. junija 1936 je Hitler imenoval Heinricha Himmlerja za vodjo SS in šefa nemške policije. Do leta 1939 je Himmler tako bolj ali manj neopazno s strani javnosti položil temelje svojemu sistemu nadzora. Javno mnenje v veliki večini ni predvidevalo oziroma ni spoznalo, da sistem represije predstavlja jedro novega sistema. Že od vsega začetka je bil njegov cilj

institucionalizirati izvajanje političnega nadzora in nasilja v okviru SS, pri čemer ga je podpiral tudi Hitler. Tako je Himmler dobil potrebne institucionalne pristojnosti, da je SS lahko postala samostojna veja oblasti, institucionalno združena s policijo. Uspelo mu je ustvariti SS kot specialno enoto, ločeno od stranke in države. Ker je odgovarjal le Hitlerju in nobena druga oseba ali institucija ni imela moči nad njim, je uporabil svoj položaj za ustvarjanje velike baze moči za SS, katere glavne funkcije so vključevale nadzorovanje, zatiranje in odstranjevanje vseh političnih nasprotnikov režima. SS je bila odgovorna za ohranjanje arijske rase in ustvarjanje rasno čiste ljudske skupnosti, kar naj bi dosegli s sistematičnim preganjanjem ter končno odstranitvijo Judov in drugih inferiornih skupin. Poleg teh funkcij je imela tudi nalogo razširiti superiorno arijsko raso s pridobivanjem življenjskega prostora s sredstvi teritorialnega osvajanja in rasnega rekonstruiranja osvojenih dežel, posebno na vzhodu.

27. septembra 1939 je Himmler ustanovil Glavni varnostni urad države (Reichssicherheitshauptamt – RSHA). Prevzem nadzora nad vsemi varnostnimi in policijskimi enotami v Nemčiji je bil prvi pogoj za ustanovitev in rast Himmlerjeve »države SS«. Nastanek RSHA je pomenil uradno združitev SD in SIPO pod vodstvom Reinharda Heydricha. SIPO, ki je bila prej pod nadzorom notranjega ministrstva, je vključeval gestapo in kriminalistično policijo KRIPO. RSHA je predstavljal vladno ustanovo in istočasno del imperija SS, pod okriljem Heydricha in Himmlerja pa je postal najpomembnejša organizacija nacističnega terorja in represije (Pine 2007, 32–33).

Tudi vojaški del varnostnoobveščevalne službe, ki je bil sprva neposredno podrejen vrhovnemu poveljstvu vojske in Hitlerju kot vrhovnemu poveljniku, je Hitler od leta 1943 dalje zaupal Himmlerju, ki je v tem letu prevzel še funkcijo notranjega ministra (Cajnko 2005, 74).

V sklopu Himmlerjevega imperija SS in SD policije je gestapo pod vodstvom Heinricha Müllerja postal ključna vez v sistemu terorja in nadzora v nacistični državi. Gestapo je bila organizacija, ki je ustrahovala in terorizirala nemško prebivalstvo. S sodelovanjem sosedov, prijateljev, znancev in družinskih članov se je gestapo lahko vtihotapil v zasebno okolje doma, da bi nadzoroval sodelovanje oziroma izpolnjevanje diktatov režima. Prijave oziroma naznanitve so pomenile ključno vez v interakcijah med policijo in prebivalstvom. Gestapo ni imel zadostnih virov za popoln nadzor, zato se je zanašal predvsem na pridobivanje informacij od zunaj. Z obravnavanjem prijav je nepopustljivo preganjal in zasliševal

posameznike, da bi izsilil izjave, ki so vodile k aretaciji. Organizacija sama, torej brez pomoči informatorjev, ni bila sposobna zagotoviti vsestranskega nadzora oziroma popolne represije. Informatorji so bili zelo različno motivirani za prijave. Obstajale so učinkovite motivacije, kot je bil na primer antisemitizem, pa tudi mnogi drugi bolj sebični razlogi za prijavo, saj so jih posamezniki uporabljali kot sredstvo za pridobivanje osebnih prednosti. Ljudje so uporabljali prijave za poravnavo osebnih sporov s sodelavci ali delodajalci in celo z družinskimi člani (Pine 2007, 34–35).

Gellately dodaja, da je to kazalo na naraščajoč družbeni konsenz in sprejemanje procesa nadzorovanja. Vse prijave so bile namreč v podporo sistemu (Gellately v Pine 2007, 35).

Nacistična policija je zelo resno vzela svojo misijo odstranjevanja škodljivih in degenerativnih elementov iz družbe. Vizija, ki jo je za svojo sprejela policija, je predvidevala brezkonfliktno družbo, iz katere bi bili odstranjeni vsi socialni in biološki nosilci škodljivega vedenja. Njihova misija spreminjanja družbe ni bila prikrita, ampak je postala sredstvo propagande za pridobivanje podpore nacistični diktaturi. Z enakim namenom in v skladu z vizijo so nacistični uradniki v javnosti utemeljevali nastanek koncentracijskih taborišč (Gellately 2001, 50).

6.2 Koncentracijska taborišča

Približno 70 taborišč je na hitro nastalo v prvih mesecih po Hitlerjevem prevzemu oblasti, poleg neznanega in verjetno mnogo večjega števila mučilnih celic in manjših zaporov v prostorih SA. Približno 45.000 zapornikov je bilo v tem času v njih pretepanih, mučenih in ponižanih, nekaj sto jih je tudi umrlo. Glavnina zapornikov so bili komunisti, socialni demokrati in delavski sindikalisti (Evans 2005, 81).

Gellately izpostavlja, da prva taborišča težko tako imenujemo, saj so bila bolj začasna mesta, kjer so nacisti zadrževali svoje politične nasprotnike takoj po prihodu na oblast. Ta taborišča naj bi nastala po lokalnih iniciativah in naj jih ne bi organizirala Hitlerjeva vlada, saj naj na začetku nihče ne bi verjel, da bi lahko taborišča postala trajni del diktature. Podobno kot mučilne celice SA v mnogih mestih tudi ta taborišča niso bila zasnovana tako, da bi obstala dalj časa (Gellately 2001, 51).

Ob odprtju enega takšnih taborišč v Dachauu, namenjenega predvsem funkcionarjem komunistične stranke, je Himmler jasno dejal, da izpustitev takšnih zapornikov iz

prenatrpanih zaporov ne pride v poštev, saj naj bi takoj po izpustitvi spet začeli s svojimi prevratniškimi dejavnostmi. Lokalni tisk je v svojih zgodbah naznanjal začasno in preventivno naravo taborišča, obenem pa zagotavljal, da v taborišču z zaporniki ravnajo dobro in da nihče ne bo zaprt dlje časa, kot bo potrebno (Gellately 2001, 51).

V drugi polovici leta 1934 se je zdelo, da se taborišča lahko opustijo, saj je podpora Hitlerjevi diktaturi znatno naraščala, medtem ko opozicije praktično ni bilo. Zgodilo se je ravno nasprotno, saj je Himmler podobno, kot je naredil z gestapom, ko ga je naredil neodvisnega od sodišč, taborišča ločil od tradicionalnih zaporov. Leta 1935 je pridobil Hitlerjevo podporo za ohranitev taborišč in njihovo financiranje, kar je bilo ključno za njihov obstanek in prihodnost (Gellately 2001, 61).

Koncentracijska taborišča so sestavljala pomemben del nacističnega represivnega sistema in so pomenila jedro nacistične mreže terorja. Eugen Kogon ugotavlja, da je bil njihov glavni namen uničenje vsake sledi aktualnega ali potencialnega nasprotovanja nacistični vladavini. Segregacija, poniževanje in iztrebljanje so bile glavne oblike terorja, kjer je vsak koncept pravice izostal. Glavna naloga koncentracijskih taborišč je bila preobraziti ali odstraniti nasprotnike režima. Bila so orodje družbenega nasilja, prvotno ustanovljena za izolacijo in izvajanje nasilja nad komunisti in socialnimi demokrati, imela pa so tudi mnoge postranske funkcije, saj so jih uporabljali za zastraševanje vseh potencialnih sovražnikov režima in drugega prebivalstva. Služila so tudi kot vadbišča za enote SS, ki so se tam utrjevale in učile brutalnosti. Bili so centri za zbiranje in izkoriščanje delavskih sužnjev SS in centri za znanstveno eksperimentiranje (Pine 2007, 35).

Hitler je v svojem govoru januarja 1937 jasno zavrnil mednarodne proteste in opisal taborišča kot sredstvo obrambe nacistične revolucije pred komunisti. Skoraj istočasno je Himmler nagovoril javnost ter jim pojasnil vlogo policije in taborišč. Izpostavil je, da je vse komuniste, ki so jih izpustili, zaradi naraščajoče mednarodne napetosti treba spet zapreti, saj naj bi le tako lahko zagotovili notranjo varnost. Taborišča naj bi bila po njegovem mnenju tudi primerno mesto za socialne izmečke, profesionalne zločince in druge problematične ljudi. Izpostavil je, da tam ni nikogar brez jasnega razloga. Koncentracijska taborišča naj bi bila najboljša živa predstavitev zakonov dednosti in rase, saj naj bi tam našli duševno bolne, »škilaste«, deformirane, poljude in veliko rasno manjvrednih ljudi. Vsi naj bi bili tam na enem mestu (Gellately 2001, 61–64).

V tem času se je Nemčija pripravljala na vojno, zato je Himmler izpostavljala pomembnost domače fronte. Po njegovem mnenju ni bilo nobenega dvoma, da bodo med vojno Nemci

imeli tako sovražnika na vojaškem področju kot tudi sovražnika na ideološkem področju. Vojna naj ne bi bila samo na zemlji, na morju in v zraku, ampak tudi znotraj Nemčije. Samo zdravo, rasno čisto ljudstvo z dobrim družbenim redom in disciplino naj bi bili imuno na uničenje od znotraj (Gellately 2001, 61–64).

Sčasoma so koncentracijska taborišča postala stalnica v življenju Tretjega rajha. Po opustitvi prvotnih taborišč je SS kot že omenjeno načrtoval in zgradil nova večnamenska koncentracijska taborišča: Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937), Flossenburg (1938), Mauthausen (1938) in Ravensbrück (1939). Ko so dosegli svoj prvotni cilj in odstranili večino političnih sovražnikov, so v taborišča začeli pošiljati tudi druge nesprejemljive člane nemške družbe (Pine 2007, 36).

Nacistična teorija je bila zelo jasna glede definicije kriminalca oziroma človeka, ki ne sme biti del ljudske skupnosti. Nacisti so izpostavljali samoumevno povezavo med rasno ali biološko napako in kriminaliteto. Prav takšno teorijo so uporabljali tudi v upravičevanju nastanka in obstanka taborišč. Ne le politični nasprotniki, tudi pripadniki manjvrednih ras, duševno bolni, profesionalni zločinci, socialni izmečki in nedelovni Nemci naj bi bili trajno odstranjeni iz nemške družbe s pomočjo policije in sistema taborišč (Gellately 2001, 61–64).

V organiziranju in opredeljevanju taborišč je nacizem zato ločeval več vrst in kategorij:

- »divja« taborišča v začetni fazi pod okriljem SA in »dovoljena« vzorčna taborišča po prevzemu s strani SS (Dachau);
- posebna taborišča za Jude (geta) v posameznih okupiranih deželah, od koder so jih transportirali v »taborišča smrti« v Nemčijo;
- taborišča 1. in 2. stopnje glede na stopnjo kazni;
- taborišča za »ukradene«, ločene otroke (Frohnleiten pri Gradcu);
- taborišča za ženske (Ravensbrück);
- delovna taborišča (nadzemna in podzemna) za vojne ujetnike, zapornike in taboriščnike, kjer so delali za vojno industrijo (Dora) (Cajnko 2005, 78).

Koncentracijsko taborišče je pomenilo zaprt svet, katerega meja se ni dalo prečkati. Ob prihodu so šli taboriščniki skozi ponižujoč brutalni obred, ki je v trenutku razvrednotil njihovo preteklost in odstranil njihovo družbeno identiteto. Namen tega procesa je bil odvzeti zapornikom njihovo osebno in moralno neokrnjenost. Nasilje in teror, ki so ju izkusili

zaporniki ob prihodu, nista bila začasna, ampak znak neprekinjene grožnje njihovim življenjem. Prisilili so jih, da so se slekli in predali svojo lastnino. Obrili so jim glave in brado ter jim dali taboriščne uniforme, ki so jih delili naključno in brez merjenja, zato taboriščnikom skoraj nikoli niso ustrezale. Da bi izbrisali individualnost med zaporniki, so vsakemu poleg uniforme dodelili številko, kar je kazalo na spremembo iz osebne v brezimensko družbo v taborišču. Prehod iz življenja zunaj in znotraj taborišča je bil zapornikom vsiljen nepričakovano, v kratkem času in ne postopoma. Tako so jih šokirali, ponižali in psihično premagali. Čas in prostor sta imela v koncentracijskih taboriščih popolnoma drugačno obliko. Zaporniki so bili prepuščeni na milost in nemilost stražarjem SS. Njihovo življenje je bilo zaznamovano z ekstremnim in neomejenim nasiljem ter z zelo slabimi bivalnimi pogoji. Zaporniki so morali opravljati težka dela, bolezni so bile pogoste, obroki hrane pa nezadostni (Pine 2007, 36).

SS je sistematično izkoriščala prisilno delo v taboriščih za donosna gospodarska podjetja in ustanovila podjetja, med drugim Nemške izkope in Kamnolomno družbo. Delovno silo so izkoriščali tudi za zasebna podjetja, kot so bila Heinkel, IG Farben, Siemens, Volkswagen, Daimler-Benz in BMW. Prisilno delo je od leta 1942 naprej postalo ena od glavnih značilnosti življenja v koncentracijskem taborišču. Delavci so bili podvrženi strogi disciplini, neomejenim kaznim in mučenju. Vrhunec politike prisilnega dela je pomenilo »uničenje z delom«, saj so mnogi zaporniki zaradi hudega priganjanja umrli (Pine 2007, 37).

Med različnimi službami znotraj uprave taborišč s strani SS, med ekonomsko službo, ki si je prizadevala iztržiti čim večjo korist od taboriščnikov kot prisilne delovne sile, ter varnostnimi organi, ki so stremeli k čim bolj radikalnemu zatiranju ter odstranitvi rasnih in političnih sovražnikov, so bila očitna protislovja in nasprotja (Cajnko 2005, 78).

Marca 1942 je vodenje taborišč prevzel Glavni urad za gospodarstvo SS, s čimer se je spremenil režim glede prisilnega dela v taboriščih zaradi potrebne splošne mobilizacije vseh gospodarskih zmogljivosti v Nemčiji in na okupiranih območjih. Med letoma 1942 in 1944 je bilo v ta namen ustanovljenih na stotine manjših taborišč v bližini večjih. Locirana so bila v bližini tovarn ali nahajališč surovin z edinim namenom izkoriščanja delovne sile za vojno industrijo (United States Holocaust Memorial Museum 2016).

Po izbruhu vojne so se pogoji v taboriščih še poslabšali. Dnevne rutine so postale še bolj krute, obroki hrane pa še bolj omejeni. Epidemije in stradanje so še povišali stopnjo umrljivosti med zaporniki. Ta je bila med prvo zimo vojne nepredstavlljivo velika. Delež Nemcev med zaporniki se je vztrajno manjšal, ko so taborišča začeli polniti s tujimi zaporniki

iz okupiranih dežel. Med vojno so nemški zaporniki predstavljali le 5–10 % vse zaporniške populacije.

Ko se je vojna nadaljevala, se je mreža taborišč razširila tudi v okupirane dežele Tretjega rajha, tako v zahodno kot v vzhodno Evropo. Ustanovili so 23 glavnih koncentracijskih taborišč s približno 1300 podtaborišči različnih velikosti. Poleg koncentracijskih taborišč je nacistični taboriščni sistem vključeval tudi na tisoče taborišč za Jude in prisilne delavce, taborišča za vojne ujetnike, tranzitna taborišča, zbirna taborišča in izobraževalna delovna taborišča, ki so »zdravila« neproduktivne in lene delavce. Na Poljskem so nacisti ustanovili iztrebljevalna taborišča v Chelmnu, Belzecu, Sobiborju, Treblinki, Majdaneku in Auschwitzu, da bi uresničili idejo »končne rešitve« ali odstranitve vseh Judov (Pine 2007, 37).

Hitlerjev Tretji rajh torej ni bil le totalna policijska država, kar je značilno za vsako totalitarno diktaturo, ampak tudi morišče milijonov ljudi (Cajnko 2005, 79).

6.3 Pravni sistem

Nacionalsocialisti zakona v svoji viziji niso dojemali kot izraz avtoritete države, ki se mora podrediti množici. V povezavi z ljudsko skupnostjo naj bi bil zakon le del življenja ljudi. Zakonodajalec naj bi le opozarjal in poudarjal občutek o tem, kaj je pravično in kaj ne, kaj je dobro in kaj zlo. Takšni občutki naj bi se potem vtisnili v dušo ljudi v ljudski skupnosti. Začetna točka nacionalsocialističnega pojmovanja zakona so bili torej ljudje in ne država. Naloga države je bila po njihovem mnenju le poskrbeti, da se tak zakon izvaja.

V nacionalsocialistični državi je bil zakonodajalec Hitler, ki je bil tudi sam neločljiv del ljudske skupnosti. Iz tega lahko razumemo, da je nacionalsocialistični zakon sledil drugačnemu načelu od tistega, na katerem ponavadi zakonsko temelji status diktature. Da bi zadržali vladavino diktature, je potrebna zunanja prisila, toda vodenje temelji na brezpogojni avtoriteti prepričanja. Kjer je prisila, ima posameznik občutek, da nima nobene odgovornosti do skupnosti v prihodnosti in ravno na tem občutku odgovornosti posameznika temelji zakon nacionalsocialistov. Najvišja čast in največji ideal naj bi bil sestavljen iz služenja skupnosti. Čast ter notranja in zunanja svoboda pa naj bi bile bistvene za njen obstoj (Schinnerer 1938).

Medtem ko sta kompleks SS in SD policije ter sistem koncentracijskih taborišč pod vodstvom Himmlerja delovala kot avtonomni orodji represije, pa sta pravni sistem in sistem zaporov

nemoteno delovala ves ta čas. Čeprav Hitler in drugi nacistični voditelji niso preveč cenili pravnega sistema, saj je bil edini zakon Hitler, je pravni aparat deloval skozi celotno nacistično obdobje in je igral pomembno vlogo pri nacističnem nasilju (Pine 2007, 38).

Wachsman ugotavlja, da bi nacistični režim uničil navidezno vladavino prava, ki je bila potrebna za podporo ljudstva, če bi se lahko zanašal izključno na policijo in koncentracijska taborišča (Wachsman v Pine 2007, 38).

Prav nasprotno je nadaljevanje uporabe zakonske birokracije pomagalo zakriti teroristično naravo nacističnega režima. Pravni sistem s svojimi zapori in kaznilnicami ni le prinašal zakonitosti v nacistični režim, ampak je sodeloval tako v kriminalizaciji političnega nestrinjanja kot v politizaciji vsakodnevnega kriminala. Sodniki, tožilci in zaporniški uradniki so prav vsi odigrali pomembno vlogo pri implementaciji in uporabi nasilja v nacistični Nemčiji.

Večina sodnikov in tožilcev je podpirala novo nacistično vladavino. V obdobju poenotenja so pravni uradniki razpustili svoje poklicne organizacije in se pridružili Združenju nacionalsocialističnih nemških pravnikov. Sodne in pravne oblasti so zelo hitro sprejele voljo führerja in se navadile na prilagajanje oziroma prikrejevanje zakonov v skladu z željami političnega vodstva (Pine 2007, 38).

Novi zakon o javnih uslužbencih iz januarja 1937 je odredil, da je treba odpustiti vse uslužbence, vključno s sodniki, ki bi bili politično nezanesljivi. Vsi sodniki pa so se morali tudi vključiti v zvezo nemških nacionalsocialističnih pravnikov (Shirer 1969, 396).

21. marca 1933 so bila ustanovljena posebna sodišča (Sondergericht), ki so po hitrem postopku obsojala politične sovražnike režima. S primeri izdaje in veleizdaje so se ukvarjala ljudska sodišča (Volksgericht), ki so bila ustanovljena aprila 1934 in so bila zelo učinkovito orožje proti upornikom (Pine 2007, 38).

Posebna sodišča, ki so od rednih sodišč prevzemala politične zločine in t. i. zahrbtne napade na vlado, so sestavljali le najzanesljivejši člani nacistične stranke, porota pa ni obstajala. Zagovornike pred sodiščem so odobraval nacistični funkcionarji, pritožbe in tožbe zoper nacistične funkcionarje pa sta reševala Hitler in Göring osebno, ki sta imela pravico postopek tudi ustaviti (Cajnko 2000, 74–76).

Ljudska sodišča, ki so se kmalu spremenila v najbolj ustrahovalna sodišča v deželi, sta sestavljala dva poklicna sodnika, poleg njiju pa je bilo v njem še pet drugih, ki so jih izbirali med strankinimi funkcionarji, v vrstah SS in armadi, tako da so imeli ti večino. Zoper

sodnikovo sodbo ni bilo mogoče vložiti priziva, razprave pa so bile navadno zaprte za javnost (Shirer 1969, 397).

Mnogi zgodovinarji razlagajo pravni sistem in policijo, dve ločeni celoti z nasprotujočimi si zadolžitvami in dnevnim redom, kot značilnost dualizma v Tretjem rajhu. Wachsmann na drugi strani trdi, da ta ugotovitev zanemarja visoko stopnjo sodelovanja med tema dvema celotama. Pravni sistem in policijo na drugi strani predstavlja kot ločena, vendar zapletena sistema, ki sta služila istemu režimu. Ne glede na konflikte med njima in razlike v njunem pristopu sta sledila širšim skupnim ciljem – zapreti ali odstraniti tiste sektorje prebivalstva, ki so bili izključeni iz ljudske skupnosti.

15. februarja 1945 so na Hitlerjev ukaz ustanovili nagla sodišča. Ta sodišča, ki jim je predsedoval sodnik z dvema opazovalcema oziroma ocenjevalcema – uradnik nacistične stranke in častnik nemške vojske, policije ali SS –, so imela pravico obsoditi na smrt vsakogar, ki ni izpolnjeval svojih dolžnosti v skupnosti. Martin Bormann je ta sodišča opisal kot »orožje za uničenje vseh parazitov ljudstva« (Pine 2007, 38).

7 VZPON TRETJEGA RAJHA KOT VOJAŠKE VELESILE

Hitler je že zelo zgodaj v knjigi *Moj boj* opisal svoje načrte za prihodnosti Nemčije kot enotne države in vojaške velesile. Obnova vojske in njena priprava na vojno sta bili za doseganje dolgoročnih načrtov nacističnega režima ključnega pomena. Nemčija bi namreč morala imeti močno vojsko, da bi lahko zavrnila versajski sporazum, ki jo je »oropal« ozemlja, skoraj izničil njeno vojaško moč in jo določil za glavnega krivca 1. svetovne vojne ob plačilu ogromnih vojnih odškodnin drugim državam. Nemčija je po njegovem mnenju morala postati močna, da bi se v njej lahko združili v en narod vsi nemško govoreči ljudje, tudi tisti, ki so živeli v Avstriji, na Češkoslovaškem in na Poljskem, da bi potem lahko skupaj zgradili eno, enotno in močno državo. »Prenaseljena« Nemčija je potrebovala močno vojsko, da bi lahko zagotovila življenjski prostor za svoje prebivalstvo na bogati zemlji Poljske in zahodne Sovjetske zveze. Ti cilji so bili jasno izraženi v politiki nacionalsocialistov po prevzemu oblasti.

Hitlerjeva vlada je bila leta 1933 sestavljena na osnovi zveze med elementi tradicionalnih elit in vodstva nacionalsocialističnega gibanja. V tej zvezi je vojska zasedala posebno mesto in je imela posledično tudi posebno težo. Obe strani sta v zvezi videli določene prednosti in svoje specifične interese. Stare elite niso bile več sposobne same obdržati svojega položaja oziroma uresničiti svojih političnih ciljev znotraj ali zunaj Nemčije, saj za to niso imeli potrebne socialne osnove. Kot so trdili zagovorniki zveze z nacionalsocialisti, naj bi jim Hitler zagotovil potrebno masovno bazo in s tem rešil njihov problem integracije. Na drugi strani pa je bil Hitler prepričan, da si ne more zagotoviti oblasti samo s svojo močjo in brez njihove podpore. Množično gibanje mu je sicer prineslo določeno moč, vendar pa so mu lahko le stare elite moči, ki so še vedno imele odločilno vlogo v državi, pomagale do prave moči (Gregor by Klaus-Jurgen Muller 2000, 168).

Novi režim je torej obljubljal tisto, česar stare elite same niso mogle več doseči: integracijo velike večine naroda in zatiranje drugih. Vojska se je tako izognila boju za oblast v Nemčiji, ki so se ga bali, integracija naroda pod vladavino Hitlerja pa naj bi zagotavljala predpogoje za razumno rešitev problemov mehaniziranega industrijskega vojskovanja. Vojska je tudi verjela, da je pridobila politično moč, ki ji je zagotavljala vodilno vlogo v državi. Zdelo se je, da so s tem ustvarjeni domači politični pogoji za uresničitev ciljev zunanje politike. Vse to so

bili razlogi, na podlagi katerih so voditelji vojske podpirali Hitlerja pri konsolidaciji novega režima (Gregor by Klaus-Jurgen Muller 2000, 169).

Poenotenje vojske tako ni bilo potrebno zaradi enakih interesov vojske in nacistične vlade. Po besedah Walterja von Reichenaua ni bilo nikoli do tedaj takšne identičnosti interesov med vojsko in civilno oblastjo. Posledično so vojaški voditelji in nacistična stranka oblikovali koalicijo, ki naj bi stremela k skupnim ciljem. Tako vojska kot NSDAP sta želeli obnovitev nemške vojaške moči, oživitev ljudske podpore univerzalnemu vojaškemu usposabljanju in obuditev nemške volje za boj. Vojska se ni več videla v vlogi nepolitične institucije. Aprila 1933 je tedanji minister za obrambo Werner von Blomberg izdal ukaz, da mora Reichswehr⁶ s svojim vedenjem pokazati, da je del nacionalsocialističnega gibanja. Blomberg je odprto podpiral Hitlerjeve zahteve po popolni oblasti in dejal svojim vodilnim generalom, da je naloga vojske služiti gibanju s popolno predanostjo. V skladu z nacionalsocialistično politiko so po njegovi iniciativi leta 1934 iz vojske odstranili vse Jude. Hitler je priznal pomembnost prispevka vojske pri nacionalnem gibanju na obletnici prevzema oblasti leta 1934, ko je izjavil, da novo državo podpirata dva stebra, politično ljudska skupnost, organizirana pod nacionalsocialističnim gibanjem, in vojaško Wehrmacht⁷ (Stackelberg 1999, 112).

Po porazu v 1. svetovni vojni je versajski sporazum Nemčiji prepovedoval naborništvo in omejil nemško stalno vojsko na 100.000 vojakov. Po prevzemu oblasti je bila ena najbolj drznih Hitlerjevih potez ustanovitev mogočnega Wehrmachta, ki naj bi predstavljal moderne oborožene sile, sposobne dostojne obrambe in tudi ofenzivne akcije. Uresničitev dolgoročnih ciljev nacističnega režima je zahtevala močno vojsko, ki bi jo lahko zgradili le z očitno kršitvijo versajskega sporazuma, s ponovno uvedbo splošne vojaške obveznosti ter z ogromnimi investicijami in potrošnjo v vojaški industriji, kar bi imelo velik vpliv na nemško gospodarstvo.

Hitler je menil, da za narodni preporod, izboljšanje mednarodnega položaja in vojaški uspeh država nujno potrebuje močno gospodarstvo, kar je pospešilo gospodarsko oživitev v prvih letih nacionalsocialistične vladavine. Nacistični režim je skupaj z nemškimi vojaškimi elitami zagovarjal vidik, da mora biti gospodarstvo osrednji element vojne zmogljivosti moderne države. Hitler je bil prepričan, da bodo prihodnje vojne zahtevale mobilizacijo celotne moči ljudstva, zato naj bi nacistično gospodarsko politiko ocenjevali po kriterijih strateške nujnosti in tudi družbene koristi.

⁶ Reichswehr so nemške oborožene sile med letoma 1919 in 1935.

⁷ Wehrmacht so nemške oborožene sile med letoma 1935 in 1945.

Uspeh Hitlerja v prvih letih nacistične oblasti ni bil le posledica zunanjepolitičnih uspehov, ampak tudi posledica okrevanja nemškega gospodarstva, ki so ga nekateri tuji ekonomisti razglašali za gospodarski čudež. Brezposelnost je upadla s šestih milijonov v letu 1932 na manj kot milijon v letu 1936. Nacionalni proizvod je od nacističnega prevzema oblasti do leta 1937 zrasel za 102 odstotka, nacionalni dohodek pa se je podvojil. V prvem letu nacistične vladavine je bila gospodarska politika, ki jo je povečini usmerjal dr. Hjalmar Schacht, usmerjena k temu, da je brezposelnim zagotavljala delo pri velikih javnih delih in spodbudila zasebno podjetništvo. Uvedli so posebno zakonodajo za odpravljanje brezposelnosti ter zmanjševali davke in druge dajatve podjetjem, ki so več vlagala v proizvodnjo in zaposlovanje nove delovne sile (Shirer 1969, 381).

Nacionalsocialistični gospodarski čudež je bil rezultat svežnja ukrepov, kjer so imeli dejanski socialni ukrepi in ukrepi glede trga delovne sile manjši delež, poglobitni delež pa je pripadal gospodarskim ukrepom pri oboroževanju (Thamer 2009, 153).

Pravi razlog za nemško gospodarsko oživitev je bil torej v ponovnem oboroževanju, h kateremu je nacistični režim usmerjal vse moči kapitala in dela od leta 1934 dalje. Vse nemško gospodarstvo se je spremenilo v vojaško gospodarstvo (Kriegswirtschaft). Zastavljeno naj bi bilo tako, da ne bi delovalo le med vojno, ampak tudi v času miru in pripravljanja na vojno. General von Ludendorff je v svoji knjigi Totalna vojna v skladu s Hitlerjevo vizijo poudarjal, da bo Nemčija morala popolnoma mobilizirati gospodarstvo tako kot vse druge nacionalne vire, če se bo hotela pripraviti na vojno (Shirer 1969, 382).

Vojska je tako odigrala primarno vlogo pri pristopu Hitlerjevega režima k problemu brezposelnosti, nacistična vlada pa jo je v veliki meri zmanjševala z različnimi projekti ponovnega oboroževanja, ki so ostali bolj ali manj prikriti, dokler Hitler ni začel odkrito nasprotovati zavezniški prepovedi oboroževanja v letu 1935. Uvedba kvazi vojaške delovne službe za mlade moške med 18. in 25. letom, ki je trajala 6 mesecev, je pomagala zagotoviti delavce za slabo plačana dela javnega sektorja (Stackelberg 1999, 120).

Veliki projekti javnega značaja, kot sta bila gradnja železnic in avtocest, so imeli jasen pomen zaposlovanja brezposelnih, vendar pa Hitler obenem ni izključeval oborožitvenopolitičnih vidikov, predvsem glede izpeljave tras in potrebe po velikih premikih vojske v prihodnosti (Thamer 2009, 155).

Schacht je bil eden od ključnih arhitektov nove nemške vojske. Oboroževanje, kot ga je načrtoval v začetku leta 1935, naj bi v naslednjih osmih letih stalo 35 milijard nemških mark ali povprečno 4,3 milijarde na leto. To je bil znesek, ki naj bi zagotovil dvostopenjski

oborožitveni načrt iz leta 1933, ko je Nemčija predvidevala mirnodobno sestavo vojske iz 21 divizij. V štirih letih naj bi zgradili osnovne obrambne zmogljivosti, v naslednjih štirih pa še nezanimljivo napadalno udarno silo (Tooze 2006, 207).

Marca 1935 je Hitler oznanil svetu, da bodo zgradili vojsko, ki jo bo v mirnem času sestavljalo 36 divizij. Takšno povečanje je bilo že samo po sebi dovolj za preobremenitev takratnega načrta porabe za ponovno oboroževanje, vendar pa še zdaleč ni bilo končano.

Hitler je odkrito razglasil obnovo nemške vojske, ko je ta že štela 350.000 mož in 2.500 letal. Preden je naznanil to hudo kršitev versajskega sporazuma, je zgradil dovolj veliko vojsko, ki je Francijo in Britanijo lahko odvrnila od morebitnega posredovanja s silo. Vsako vojaško posredovanje Francije in Britanije v Nemčiji bi namreč lahko pomenilo novo uničujočo vojno v Evropi, ki pa sta jo ti dve državi na vsak način želeli preprečiti. Prikrita in ključna faza vojaške ekspanzije je bila tako končana in edini odgovor Francije, Anglije in Lige narodov je bila stroga obsodba nemške odkrite kršitve versajskega sporazuma (Tooze 2006, 208).

General Ludvig Beck je bil prepričan, da tudi če Nemčija zadrži svoje obrambno stališče, potrebuje silo, sposobno agresivno odgovoriti na katerokoli grožnjo, ki bi grozila njenim mejam. Posledica tega prepričanja pa je bila revizija prej omenjene dvostopenjske sheme, ki je zahtevala tudi dramatične kvalitativne izboljšave. Edino orožje, ki bi lahko konkuriralo nemškim dobro utrjenim sosedom, je bil tank (Tooze 2006, 207–208).

Decembra 1935 je zato Beck zahteval izgradnjo bolj mobilne ofenzivne vojske, in sicer s povečanjem tankovskih brigad in motoriziranih pehotnih enot. 36 divizij mirnodobne sestave nemške vojske naj bi do sredine leta 1936, kar je bilo leto prej od prvotno načrtovanega, vključevalo tri tankovske divizije in štiri divizije motorizirane pehote (Evans 2005, 363).

Ob istem času so nemške zračne sile (Luftwaffe) začele svojo zadnjo fazo multiplikacije z načrtovano širitvijo, da bi povečale moč iz 48 eskadrilj v avgustu 1935 na več kot 200 eskadrilj do oktobra 1938. Marca 1936 je Hitler ta postopek še pospešil, ko je odobril zračnim silam takojšnjo gradnjo aerodinamičnih, popolnoma kovinskih letal zadnje generacije (Tooze 2006, 208). Izgradnja pomorske flote je bila takrat manj pomembna, saj je bil Hitlerjev glavni kratkoročni cilj osvajanje vzhodne Evrope (Evans 2005, 363).

Ekonomske posledice takšnih sprememb so bile dramatične. Za leto 1936 so oborožene sile predvidevale proračun, ki je bil mnogo večji od letnega proračuna, ki ga je leta 1933 predvidel Schacht. Za leto 1936 je Wehrmacht potreboval dvakrat večjo količino uvožene pločevine,

železove rude, gume in nafte, kot jo je dobil leta 1935. Oboroževanje na tej ravni je imelo resne dolgoročne posledice za strukturo nemškega gospodarstva. Stotisoče delovnih mest je postalo odvisnih od vojaške industrije. Wehrmacht v tem času ni bil več pripravljen priznavati samoomejevanja oziroma omejitev pri povečevanju kapacitet in kakovosti oborožitve. 18. novembra 1935 je tedanji obrambni minister Blomberg ukazal vsem vejam oboroženih sil, naj ignorirajo vse finančne omejitve (Tooze 2006, 208).

Konservativni pristop Schachta, ministra za gospodarstvo med letoma 1935 in 1937, k vladni porabi in deficitnemu financiranju je vodil k naraščajočim konfliktom z nacističnim vodstvom v času, ko so se priprave na vojno stopnjevale. Septembra 1936 je Hitler predstavil štiriletni načrt, katerega cilj je bil ustvariti samozadostni Tretji rajh z vidika zagotavljanja surovin in industrijskih produktov. Ekonomska samozadostnost naj bi omogočila imunost države na vrste ekonomskih blokad, ki so bile tako zelo učinkovite med 1. svetovno vojno.

Tehnično znanje in upravljanje za načrt je zagotovil veliki kemični kartel I. G. Farben. Upravni nadzori cen, plač in delovne mobilnosti so bili v tem času zelo strogi, saj je celotno gospodarstvo stremelo k cilju priprave države na vojno. Štiriletni načrt je temeljil na predpostavki, da bosta osvajanje in ekspanzija nemškega naroda dokončno rešila problem naraščanja nacionalnega dolga in zmanjšala potrebno žrtvovanje nemških potrošnikov na minimum (Stackelberg 1999, 120).

Štiriletni načrt je po mnenju Evansa označeval začetek velikega stopnjevanja vmešavanja države v gospodarstvo (Evans 2005, 370).

Predvideval je dvojno misijo – nemška vojska naj bi bila operativna v štirih letih, nemško gospodarstvo pa bi v tem času moralo biti pripravljeno na vojno. S tem je dal jasno vedeti, da je časovni okvir za začetek vojne štiri leta in da mora biti ta popolnoma v skladu z načrtom ekspanzije nemške vojske. Priprava na vojno je bila absolutna prioriteta, vse druge težave so bile drugotnega pomena (Evans 2005, 357).

Po Hitlerjevem prepričanju je bila Nemčija prenaseljena in naj sama v prihodnosti ne bi bila zmožna zagotoviti zadostnih virov prehrane in surovin, zato je videl rešitev v širitvi življenjskega prostora. Surovin za primer vojne po njegovem mnenju ni bilo mogoče nakopičiti in skladiščiti za vojno, ker je bila količina, ki so jo potrebovali, preprosto prevelika. Proizvodnjo goriva, sintetične gume, železa in drugih surovin je bilo treba povečati na raven, ki bi omogočila nemotene priprave na vojno (Evans 2005, 357).

Štiriletni načrt je potekal v nasprotju s Schachtovim ciljem obnovitve in vzdrževanja gospodarske blaginje s pomočjo proizvodnje za porabo in izvoz. Leta 1937 je tako odstopil z mesta ministra za gospodarstvo, ker se je bal inflacijskih učinkov štiriletnega načrta. Implementacijo načrta so tako zaupali Hermannu Göringu, ki je bil odgovoren za gospodarske priprave na vojno. Načrt se je osredotočal predvsem na proizvodnjo nadomestil za materiale, kot so bili guma, gorivo in tekstilna vlakna. Göring je ustanovil tudi novo podjetje v lasti države za predelavo manj kakovostne domače železove rude, ki jo je bila jeklarska industrija zaradi pomanjkanja prisiljena uporabljati. Podjetje Reichswerke Hermann Göring, ki je bilo ustanovljeno leta 1937, je zrastle v velikansko korporacijo, ki je proizvajala široko paleto dobrin, povezanih z vojno. Zasebna jeklarska industrija zaradi nove konkurence ni trpela, saj so visoki stroški proizvodnje jekla iz rude slabše kakovosti in povečano povpraševanje po izdelkih iz jekla kot posledica ponovnega oboroževanja ohranjali visoke cene jekla. Novo državno podjetje je bilo namenjeno dopolnitvi zasebne industrije in ne nadomestilu zanjo (Stackelberg 1999, 120–121).

Seznanjena z možnostjo vojne v zelo kratkem času je vojska leta 1936 zahtevala, da mora nemško vojno letalstvo doseči polno moč prej, kot je bilo načrtovano, in sicer do pomladi 1937 in ne leto pozneje. Načrtovano mirnodobno sestavo so povečali s 36 na 43 divizij, vključno s tremi tankovskimi divizijami in štirimi divizijami motorizirane pehote. Pripravljen je bil tudi nov načrt, ki naj bi do oktobra 1940 zagotovil infrastrukturo in opremo za vojsko s 102 divizijama in več kot 3,6 milijona vojakov, kar je bila mnogo večja sila od tiste, ki ji je poveljeval nemški cesar v letu 1914.

Posledice takšne ekspanzije je natančno opredelil general Friedrich Fromm v memorandumu, ki pomeni bistveni preobrat v zgodovini Tretjega rajha. Z njim ni le definiral, kakšno vojsko je Tretji rajh poskušal zgraditi, ampak tudi posledice takšnega programa oboroževanja za nemško gospodarstvo. Predvideval je tri tankovske divizije, vsako z več kot 500 tanki, štiri popolnoma motorizirane pehotne divizije in tri tako imenovane lahke divizije, ki bi bile opremljene z več kot 200 oklepnimi bojnimi vozili. Dodatno naj bi vojna sestava leta 1939 vključevala sedem samostojnih tankovskih brigad, ki bi bile vsaka posamezno sposobne tvoriti jedro tankovske divizije. Vse te enote naj bi tvorile stalno vojsko, ki bi bila pripravljena na takojšnjo akcijo ob izbruhu vojne (Tooze 2006, 211).

Precej bolj impresivna kot oklepna moč nove Hitlerjeve vojske je bila njena velikost. Fromm je predvideval 68 pehotnih divizij z 21 podpornimi divizijami deželnih strelcev. Najbolje

opremljene divizije, ki so štejele 17.700 mož, so vključevale od 500 do 600 tovornjakov, 390 avtomobilov in podobno število motornih koles. Nemška vojska se je lotila pospešene izgradnje ogromne sile, katere pomemben element je bil posebej namenjen mobilnim in ofenzivnim operacijam (Tooze 2006, 212).

Frommov memorandum pa ni pustil nobenega dvoma o tem, da bo izgradnja te enormne bojne sile potisnila nemško gospodarstvo do meja nacionalnih zmožnosti. Kopičenje opreme za vojno formacijo 102 divizij v štirih letih naj bi zahtevalo veliko pospeševanje v vojaškem trošenju. Potrebovali bi 9 milijard mark letno, kar je bilo dvakrat toliko, kot je bilo potrjeno za celoten Wehrmacht poleti 1933. Ne glede na to, ali bi lahko zagotovili dovolj surovin, bi bil vpliv na državne finance drastičen. Da bi proizvedli vojaško opremo za skoraj štiri milijone vojakov v samo štirih letih, bi morali večji del nemške industrije opremiti z novimi stroji in orodji. Nove tovarne bi morale biti operativne v najkrajšem možnem času.

Istočasno se je pojavljalo vprašanje, kaj storiti s takšno proizvodno kapaciteto po tem, ko bodo načrti pospešene proizvodnje vojaške opreme izpolnjeni. Ena od možnosti naj bi bila začeti ekstremno težak proces pretvorbe kapacitet iz vojaških v civilne aktivnosti, kar pa bi bilo skoraj nemogoče brez posledične velike brezposelnosti. Četudi bi to izpeljali, pa bi ostala enormna nemška vojska brez potrebnih zmogljivosti za obnovitev zalog v primeru vojne.

Zaključek Fromma je bil, da je treba kmalu po zaključku faze oboroževanja nemško vojsko »zaposeliti«. V nasprotnem primeru je treba zmanjšati oborožitvene zahteve in stopnjo vojne pripravljenosti. Preden se je vojska torej podala na pot takšne vratolomne ekspanzije, je nacistično politično vodstvo moralo odgovoriti na vprašanje, ali imajo resen namen uporabiti takšno silo in ali je čas za to že določen. Vprašanju vojne in miru se tako ni bilo več mogoče izogniti. Glede na stopnjo vseh virov, ki so bili potrebni za izgradnjo takšne vojske, vojna ni bila več možnost, ampak logična posledica predvidenih priprav (Tooze 2006, 213).

Na eni strani je bila oborožitev tisti vidik industrijske in gospodarske dejavnosti, za katerega je Hitler kazal trajno in vztrajno zanimanje, na drugi strani pa je bila vojska tista, ki je s svojo potrošnjo vedno bolj dominirala v usmerjanju vedenja nemškega gospodarstva.

Ko so priprave na vojno zamenjale obnavljanje domače blaginje kot glavni ekonomski cilj režima, so se vmešavanje vlade in njeni upravljalni ukrepi povečevali. Cene, plače, rente in obresti so bile predmet upravljanja vlade, ki je obdržala strog nadzor nad kreditno politiko, uvozi in izvozi. Bančništvo in kreditni sistem sta bila še posebno na udaru, čeprav ni bilo poskusov nacionaliziranja zasebnih bank. Vlada je prav tako izdala navodila in usmeritve

industriji glede proizvodnje in naložb. Proizvajalci so imeli stroga navodila za vlaganje dela svojih dobičkov v širitev tovarne oziroma proizvodnje ter v vladne obveznice. Čeprav je država prevzela nekatere lastnosti centralno vodenega gospodarstva, pa ni v nobenem primeru poskušala nacionalizirati industrije ali kakorkoli drugače omejevati pravic zasebnega lastništva, razen seveda pravic Judov (Stackelberg 1999, 121).

Industrija je delovala zelo povezano z režimom in je imela zelo velik vpliv na ekonomsko politiko. Gustav Krupp von Bohlen und Halbach je obdržal svoj vodilni položaj v Združenju nemške industrije in predsedoval posebnemu industrijskemu skladu za nacistično stranko, imenovanem Adolf Hitler Spende. Velika večina industrijskih mogotcev je podpirala ponovno oboroževanje in ekspanzijo, ki sta ponujala tako potencialno povečanje povpraševanja za njihove proizvode kot tudi lažji dostop do surovin (Stackelberg 1999, 121).

Osvobojeni pritiskov in zahtev sindikatov in vzpodbujani s strani režima k oblikovanju monopolističnih kartelov, da bi zmanjšali nestabilnost trga, so industrialci povečevali svoj dobiček še veliko bolj kot produktivnost. Dobički so posledično pozitivno vplivali tudi na poviševanje plač in drugih nadomestil ter s tem na zvišanje življenjskega standarda. Plače so se med letoma 1933 in 1937 povečale za 49 odstotkov, dobiček kmetov za 33 odstotkov, dobički trgovine in industrije pa celo za 88 odstotkov (Stackelberg 1999, 121).

Skoraj polovica, natančneje 47 % rasti celotnega produkta v Nemčiji med letoma 1935 in 1938 je bila posledica povečanja naročil oziroma potrošnje vojske. Če dodamo še investicije, ki so jih večinoma določale prioritete ponovnega oboroževanja, se ta delež poveča na dve tretjini oziroma 67 %. Zasebni potrošnji lahko pripišemo le 25% rast v enakem obdobju, čeprav je ta delež še v letu 1935 znašal 70 % celotne gospodarske dejavnosti. Če bi upoštevali le tisti del gospodarske dejavnosti, ki je bila direktno pod nadzorom države, bi bila dominantnost vojaške porabe še toliko bolj dramatična. 70 % blaga in storitev v letu 1935, ki jih je kupila država, je pripadlo naročilom Wehrmachta. Zaradi vsega tega nas ne preseneča, da je ponovno oboroževanje Nemčije dominiralo v diskusijah glede slehernega vidika gospodarske politike (Tooze 2006, 207).

Treba je omeniti, da so oboroževanje med drugim gnali tudi pritiski mednarodne oboroževalne tekme, ki jo je začela Nemčija sama, saj je z lastnim oboroževanjem sprožila enake dejavnosti pri svojih potencialnih sovražnikih. Do leta 1936 so Francija, Velika Britanija, ZDA in Sovjetska zveza povečale svojo porabo za vojsko. Namesto da bi odgovorili

z zmernostjo, pa se je nemško vojaško vodstvo na vsako novo grožnjo odzvalo s povečanjem tempa oboroževanja.

Marca 1936 je Nemčija s kršitvijo versajskega in locarnskega sporazuma s svojo vojsko vkorakala na demilitarizirano območje Porenja in ga spet militarizirala. Francija se ni odzvala zaradi nasprotovanja javnosti vojni in prepričanja, da je bila nemška vojaška prisotnost na tem območju takrat desetkrat večja, kot je dejansko bila. Britanija se prav tako ni odzvala zaradi splošnega mnenja, da je Nemčija le vzpostavila nazaj suverenost na svojem ozemlju, zaradi česar ni bilo vredno začeti nove vojne (Evans 2005, 635).

Evans izpostavlja, da je imela remilitarizacija Porenja precej večji strateški pomen in je spremenila ravnovesje v mednarodnih odnosih v Evropi. Od tega trenutka dalje je namreč Francija sprejela predvsem obrambni položaj (Evans 2005, 638).

Ekspanzija nemške vojske je tako zelo pomembno vplivala tudi na Hitlerjevo zunanjo politiko in na odzive nasprotnikov. Britanija in Francija sta sledili politiki popuščanja Nemčiji predvsem zaradi pomembne prisotnosti nemške vojske. Hitler je z močno vojsko pritiskal na nasprotnike z grožnjo nasilja in vojne.

Nemčija je taktično zelo dobro izkoristila tudi naraščajoče sočutje Britancev glede prestrogih in nerealističnih sankcij proti Nemčiji po koncu 1. svetovne vojne. Z Britanci ji je junija leta 1936 uspelo skleniti pomorski sporazum, ki jim je dovoljeval izgradnjo mornarice v velikosti ene tretjine mornarice Britanije in floto podmornic, enako velikosti britanske flote. Francija in Sovjetska zveza sta to vzeli kot provokacijo in sporazum obsodili, nista pa storili ničesar, da bi ga preprečili. Z blagoslovom Britanije je imela tako Nemčija v roki ključ do uspeha in povečanja morske flote, vojske in zračnih sil.

Hitlerjeva premišljena, strateška in dobro načrtovana remilitarizacija nacistične Nemčije je bila mogoče ključna poteza pri zavračanju veljavnosti versajskega sporazuma. Odkrito je izzval Britanijo, Francijo in Sovjetsko zvezo ter ob močni vojski hkrati računal na strah in sočutje Evrope ob strogih pogojih versajskega sporazuma, da bi zmanjšal sovražni odziv na nemška dejanja.

Omembe vredna pa je še ena napaka mednarodne skupnosti, ki je pripomogla k razvoju nemške vojske. Julija 1936 je španski general Franco prosil Hitlerja za pomoč v boju proti demokratični vladi Španije. Trdil je, da jo podpirajo komunisti, in tako želel pridobiti podporo. Hitlerju ideja, da bi se pridružil vojaškemu konfliktu, ki ga ni zanimal, sprva ni bila všeč. Po prepričevanju Göringa pa se je odločil, da bo podprl Franca v boju proti komunizmu in istočasno testiral nove nemške bombnike ter dal priložnost novi nemški vojski, da si pridobi nekaj treninga in bojnih izkušenj. Ker sta Britanija in Francija pred tem že razglasili nevtralnost v tem spopadu, je bila odločitev zanj še lažja. Nemčija je v boj poslala več kot 100 bojnih letal, 16.000 vojakov in podprla uporniške sile z zajetno vsoto denarja. Nemški bombniki so tako videli veliko akcije in se izkazali kot izredno učinkoviti in smrtonosni za sovražnika. Izkušnje iz španske civilne vojne so tako utrdile Hitlerjevo zaupanje v Göringa in njegove zračne sile. Zavedanje o pomembnosti zračnega boja in dominancje pa je logično pripeljalo tudi do dodatnega povečanja nemških zračnih sil.

Nemška industrijska politika se je v mesecih po objavi štiriletnega načrta predvsem ukvarjala s pomanjkanjem jekla. Usoda vseh industrijskih naročil v nacističnem gospodarstvu, usoda štiriletnega načrta in usoda programa ponovnega oboroževanja so bile odvisne od količine proizvedenega jekla oz. od količine, ki je bila dodeljena posameznemu namenu v sklopu strogega omejevanja. Kljub zahtevam po znatnem povečanju vojske je bil delež jekla, dodeljen Wehrmachtu leta 1937, enak kot prejšnja leta, kar je posledično pomenilo enako raven vojaške proizvodnje kot leta 1936. Ta je bila še vedno enormna, vendar precej manjša od tiste, ki jo je predvideval Frommov načrt (Tooze 2006, 232).

Da bi dosegli cilje, zastavljene decembra 1936, in zgradili vojsko s 3,6 milijona mož do leta 1940, je vojska zahtevala 270.000 ton jekla na mesec. Ker ga je od februarja 1937 dobila le 195.000 ton na mesec, je Fromm ocenil, da bo vojska dosegla zastavljene cilje glede potrebnega streliva šele jeseni 1942. Sistem utrd, vključen v načrt iz leta 1936, naj ne bi bil končan do leta 1948. Vojno letalstvo in štiriletni načrt sta prav tako trpela zaradi bolečih omejitev. Maja 1937 je vojaško vodstvo obvestilo vojno ministrstvo, da je pomanjkanje surovin doseglo takšno raven, da bojna moč, predvidena za leto 1940, še mnogo let ne bo na voljo.

Veliki načrt, da bi bila vojska in nemško gospodarstvo pripravljena na vojno v štirih letih, je bil tako po le nekaj mesecih že pod vprašajem. Vojska bi se sicer povečevala kot načrtovano.

Vojake bi vpoklicali in jih izurili, vendar pa zaradi nezadostne opreme ne bi bili pripravljene na vojno (Tooze 2006, 232).

Septembra 1937 obrambni minister Blomberg ni videl druge možnosti, kot da zahteva odločitev od Hitlerja. Načrt pospešenega ponovnega oboroževanja iz leta 1936 bi lahko uspešno pripeljali do konca le v primeru, da bi Wehrmacht dobil 507.000 ton jekla na mesec, kar je bilo 70 % več, kot ga je dobival. Trenutno stanje je namreč povzročilo zaostanek pri vseh programih oboroževanja, rezultat tega pa je bilo resno zmanjšanje ofenzivne pripravljenosti. Ob koncu leta je nemška vojska ocenjevala, da njena vojna sestava ne bo polno opremljena in pripravljena na boj do pomladi leta 1943, kar naj bi močno omejilo svobodo pri odločitvah političnega vodstva države glede začetka vojne. Odziv Hitlerja je bil jasan, spoštovati je treba odločitve iz leta 1936 glede ciljev ponovnega oboroževanja. Nemška proizvodnja surovega železa se mora dvigniti na mejo svoje zmožnosti. Generali so zaradi različnih razlogov prilagajali časovni okvir za vojno, sam pa je odgovarjal s spreminjanjem parametrov. Medtem ko je delal vse, kar je mogoče, da bi dvignil proizvodnjo jekla in ga zagotavljal vojski, je nenehno dvigoval stopnjo mednarodne napetosti. Namesto da bi domača mobilizacija ustvarjala pogoje za vojno, je sedaj mednarodna napetost postala ključni vzvod, s pomočjo katerega naj bi politično vodstvo Tretjega rajha katapultiralo nemško gospodarstvo v dramatično višjo stopnjo mobilizacije. Stopnjevanje mednarodne napetosti je tako odprlo vrata domači mobilizaciji in ne obratno (Tooze 2006, 240–242).

Hitler je leta 1937 izjavil, da vojne za življenjski prostor ne bo mogoče zadrževati dlje kot do leta 1940 in da se bo ta začela z Avstrijo in Češkoslovaško (Geary 1995, 99).

Načrt oboroževanja je povzročil napetosti in pomanjkanje v nemški družbi in gospodarstvu, ki bi jih po njegovem mnenju lahko rešili le z vojaško akcijo oziroma vojno. Hitler je zato razmišljal o čimprejšnji vojaški akciji, da bi Nemčiji zagotovil sveže zaloge surovin in hrane z osvojenih ozemelj. To pa je pomenilo, da bi vojna lahko nastopila prej, kot bi bila nemška vojska zanjo pripravljena. Takšna vojna bi zato morala biti hitra in odločna, saj nemško gospodarstvo ne bi moglo zdržati daljšega konflikta. Svojim generalom je tako dejal, da bo moral biti napad na Češkoslovaško izveden s »svetlobno hitrostjo«, saj stopnja pripravljenosti v nemškem gospodarstvu preprosto ne dovoljuje daljšega konflikta. Tako je bil rojen koncept bliskovite vojne ali Blitzkrieg, ki pa bi ga leta 1937 težko izvedli zaradi že prej omenjenih omejitev v gospodarstvu, vojaški tehnologiji in proizvodnji orožja (Evans 2005, 370).

Ob splošni in brezkompromisni domači mobilizaciji je bilo nemško in pozneje tudi evropsko judovsko prebivalstvo še en velik vir sredstev za Hitlerjevo politiko oboroževanja. Do leta 1937 so državni uradniki in finančno ministrstvo privedli državni kreditni limit do konca njegovih zmogljivosti. Prisiljeni k iskanju novih možnosti financiranja nacionalnega dolga so svojo pozornost obrnili k lastnini nemških Judov, ki je bila zato kmalu zaplenjena in dodana k skupnim sredstvom nemškega ljudstva. Ideološko obarvan koncept skupnih sredstev, ki ni bil omejen le na nemško družbo, je spodbujal možnost razlastninjenja tistih, ki so veljali za tuje ali sovražne v tedanji družbi (Götz 2007, 41).

Že pred letom 1937 so bili judovski državni uradniki, poslovneži, zdravniki in mnogi drugi tarče diskriminatorne zakonodaje. Mnogi so izgubili svoje službe, njihove kariere so bile uničene, cvetoča podjetja so bila prisiljena v hitro likvidacijo. Judovska participacija v komercialnem življenju je postala predmet stalnega nadlegovanja v različnih lokalno specifičnih oblikah, namen teh pa je bil prepričati Jude, da bi zapustili Nemčijo. Kjerkoli so finančne oblasti in carina mogli, so jih izkoriščali s strogo kaznovalno emigrantsko politiko in še strožjimi omejitvami glede odnašanja deviz, delnic, nakita, zlata, srebra, dragih kamnov, umetnin in starin iz države. Medtem so bili državljani zaposleni z arijanizacijo judovskih podjetij in nepremičnin, saj so jih kupovali s kupčijami, ki so bile delno prostovoljne in delno vsiljene s strani državno spodbujanega družbenega terorja. Kar so izkusili v tem času, ni veljalo za sistematično razlastninjenje judovskih državljanov, ampak za zelo dobro organizirano državno plenjenje sredstev, ki ga je še dodatno poslabšala in zaostрила neizmerna volja na desetisoče običajnih nemških državljanov – izkoriščati trpljenje prikrajšane manjšine (Götz 2007, 41).

Göring je v svojem govoru gauleiterjem 6. decembra 1938 poudaril povezavo med nemškim oboroževanjem in nacionalizacijo judovske lastnine. Dejal je: »Ne poznam nobene druge poti, ki bi omogočala normalno delovanje nemškega gospodarstva in nadaljevanje štiriletnega načrta. Sredstva, pridobljena z arianizacijo, morajo iti izključno Rajhu. To pomeni k njegovemu administratorju, finančnemu ministru in k nikomur drugemu. Samo tako je možno izpeljati führerejev program ponovnega oboroževanja.« (Götz 2007, 41)

Konsolidacija moči nacističnega režima okoli führerja pozimi 1937–38 je ključni trenutek v razvoju Tretjega rajha. Februarja 1938 je navidez zaradi različnih škandalov razrešil obrambnega ministra Blomberga in vrhovnega poveljnika vojske generala Wernerja von Fritscha. S tem je nepričakovano preoblikoval vrh vojaške hierarhije in ustanovil Wehrmacht

kot ločeno organizacijsko celoto, neodvisno od treh vej oboroženih sil, ter sam prevzel vlogo vrhovnega poveljnika vojske. Istočasno je politično zanesljive ljudi postavil tudi na najvišje položaje na ministrstvu za zunanje zadeve in ministrstvu za ekonomske zadeve.

Še bolj pa je bila Hitlerjeva nova vloga pomembna v povezavi z ekonomsko politiko. Hitler ni imel veliko tehničnega znanja glede industrijske politike, bil pa je zelo zainteresiran za program oboroževanja, kar je pomenilo resen interes za rešitev problema s surovinami. Od novembra 1937 do konca Tretjega rajha ni bilo primera, kjer bi dodelitev jekla, najpomembnejše surovine industrijskega gospodarstva, kakorkoli odstopala od vnaprej določenega brez Hitlerjeve osebne potrditve. Le če upoštevamo vse tri vidike führerjeve oblasti – diplomatsko, vojaško in industrijsko –, lahko resnično dojamemo način, s katerim je Hitler vznemirjal evropsko ravnotežje moči (Tooze 2006, 243).

Priključitev Avstrije se je začela 11. marca 1938 in končala dva dni pozneje brez boja. Gospodarska priključitev ni imela večjega pomena, je pa imela strateški pomen, saj je Tretji rajh povečal svojo moč v odnosu do manjših držav srednje in jugovzhodne Evrope. Istočasno je bil v pripravi napad na Češkoslovaško v upanju, da države zaveznice ne bodo posredovale. Hitler je namreč upal, da se s Francijo in Britanijo ne bo treba spopasti pred letom 1943, saj bi le tedaj imel na voljo dovolj veliko in konkurenčno vojsko. Prav tako je vedel, da osvajanja na vzhodu istočasno z boji proti zahodni koaliciji Francije in Britanije ne bi bila mogoča. Vojska, ki je bila načrtovana v letu 1936, je bila torej ogromna, ampak še vedno ne dovolj velika, da bi zagotavljala prepričljivo superiornost v ofenzivnem orožju, predvsem v tankih. A ne glede na to, kakšno vojsko bi imeli na voljo, kopenska ofenziva ne bi bila dovolj, da bi premagali britanski imperij. Le v primeru, da bi združili pomorske moči z Japonsko in Italijo, bi se v odprti bitki lahko kosali s kraljevo mornarico. V zračni oboroževalni tekmi je bil Tretji rajh sicer v prednosti, vendar pa ni bilo dvoma, da zahodne sile lahko nadoknadijo zaostanek v kratkem času, še posebej ob podpori ZDA (Tooze 2006, 249).

Po majski krizi leta 1938, ko sta Francija in Britanija pokazali svoj pravi obraz in dali jasno vedeti, da ne bosta dopustili agresije na Češkoslovaško brez ukrepanja, je Hitler izdal nov ukaz. Vojna je blizu, zato je bilo treba civilno gospodarstvo postaviti na stran in dati absolutno prioriteto vojnemu gospodarstvu. Vojska je morala biti pripravljena na vojno do aprila 1939, kar je leto prej kot po prvotnih načrtih. Vojska naj bi tudi zagotovila zaloge streliva za tri mesece boja. Zaradi grožnje iz Pariza in Londona je Hitler prav tako pospešil izgradnjo zahodnega zidu, ki bi zagotovil obrambo na zahodni meji.

Skladno z zahtevami je vojska potrojila zahteve po jeklu, kar pa je bil le začetek. Göring je oddal naročilo za zračno floto, ki je obsegala 7000 dvomotornih bombnikov Ju88, katerih namen je bila izključno ofenzivna operacija proti Franciji in Britaniji. Vojna mornarica je sledila z zahtevami po pospešeni gradnji vojnih ladij F in G ter z razširjenjem programa podmornic za primer vojne z Britanijo. Vse to je imelo velik vpliv na štiriletni načrt, ki je bil že tako ali tako v zaostanku zaradi pomanjkanja surovin.

Da bi nadoknadili zamujeno, je Hitler dvignil kvoto jekla za Wehrmacht na 658.000 ton mesečno, kar je pomenilo, da je šlo 36 % vsega proizvedenega jekla za oboroževanje. Konec maja 1938 je Göring obvestil vojsko, naj se ne ukvarjajo več z vprašanjem denarja, češ da je to izključno vprašanje političnega vodstva. Nemške industrije ni smelo več skrbeti zaradi presežka kapacitet in dolgoročnega profita, pomembno je bilo samo zmagati v vojni. Nobeno kapitalistično gospodarstvo do tedaj ni obratovalo s takšno stopnjo vojaške porabe, kot je bila v nacistični Nemčiji. Z vsiljevanjem prioritete Wehrmachta in štiriletnega načrta pri porabi je bilo več kot 20 % nacionalnega dohodka tedaj namenjenega oboroževanju (Tooze 2006, 255). Poleg pomanjkanja surovin jim je primanjkovalo tudi delovne sile. Ko so proizvodnja premoga, železa in jekla, strojništvo, proizvodna industrija ter tovarne orožja in streliva posrkale vso razpoložljivo usposobljeno in delno usposobljeno delovno silo, je moral režim spremeniti odnos do dela ženske populacije v industriji. Ženske bi poleg ideološko najpomembnejše skrbi za družino in gospodinjstvo lahko prevzele lažja administrativna dela ali dela za tekočim trakom (Evans 2005, 366).

Nemško gospodarstvo je bilo tako leta 1938 polno zaposleno. V mnogih panogah sta bila tako delovna sila kot tudi mehanizacija preobremenjeni. Za primer, ministrstvo za delo je julija istega leta poročalo o 292.327 brezposelnih, kar je pomenilo 1 % vse delovne sile. Od teh jih je bilo le 28.000 zmožnih za delo. Poleg že obstoječih mehanizmov o omejevanju regionalne migracije delovne sile in prepovedi menjave službe za ljudi, ki so delali v kmetijstvu, so uvedli še prepoved menjave službe za specifične poklice, predvsem v jeklarstvu. V sredini leta 1938, na vrhuncu oboroževanja, je Göring izdal poseben dekret o zagotavljanju delovne sile za naloge posebnega pomena za državo. S tem je omogočil splošni vpoklic delavcev s strani države za določeno obdobje. Država je torej imela možnost posredovati v delovnem življenju vsakega posameznika v primeru, da je bilo to potrebno zaradi oboroževanja. Do konca leta 1939 je bilo tako približno 1,3 milijona delavcev podvrženo takšnim obveznim delovnim naročilom (Tooze 2006, 264).

V času münchenskega sporazuma septembra 1938, ko so bili Sudeti pridruženi k Tretjemu rajhu, je gospodarski oddelek državne banke svojim sodelavcem poslal okrožnico. »S pridružitvijo Sudetov k Rajhu je Hitler uspešno zaključil nalogo, ki ji ni para v celotni zgodovini. V komaj petih letih vladavine nacionalsocialistov je Nemčija dosegla vojaško neodvisnost, suvereno kontrolo svojega ozemlja ter priključitev Posarja, Avstrije in Sudetov. Nemčija se je spremenila iz nepomembne v vodilno silo kontinentalne Evrope.« Hitler je dosegel najvišji cilj nemškega nacionalizma, ustanovitev velike Nemčije, in to je storil brez vojne. To neverjetno narodno vstajenje in poveličevanje Hitlerja sta bila posledica oboroževanja, ki je dalo delo vsem brezposelnim Nemcem brez zviševanja inflacije (Tooze 2006, 285).

Kljub sporazumni priključitvi Sudetov pa Hitler ni mogel skriti frustracije ob spoznanju, da se bo Nemčija morala najprej boriti na zahodu, preden bo lahko začela obsežno kampanjo vojaškega osvajanja na vzhodu. Isti dan je sledil ukaz, naj se začnejo polne priprave na vojno z Britanijo, s ciljem leta 1942. Göring je takoj razglasil nov program. Luftwafe je moral v najkrajšem možnem času povečati svoj obseg za petkrat. Mornarica je morala pospešiti proces oboroževanja, kopenska vojska pa pridobiti velike količine ofenzivnega orožja, predvsem težkega topništva in tankov. Gorivo, kavčuk, smodnik in eksplozivi so se premaknili v ospredje. Göring pa je zahteval še pospešene investicije v železnice, avtoceste in kanale, da bi nadoknadel očitne pomanjkljivosti v nemški transportni infrastrukturi.

V naslednjih tednih so vse tri veje Wehrmachta odgovorile na nov izziv. Za kopensko vojsko je bila prva prioriteta doseči cilje, zastavljene leta 1936. Letalstvo naj bi v štirih letih povečalo mirnodobno sestavo na 21.750 letal, ki bi vključevale že potrjenih 7.000 bombnikov Ju88, 800 štirimotornih težkih bombnikov He177 ter enormno število bojnih spremljevalnih letal dolgega dosega in prestreznikov Messerschmitt. Mornarica je zagnala program nove flote, ki bi v šestih letih lahko tekmovala s kraljevo mornarico Britanije. Decembra 1939 je Hitler odobril program za izgradnjo šestih velikih bojnih ladij, ki bi ji sledila flota 249 podmornic in osmih križark za operacije dolgega dosega (Tooze 2006, 288).

Količina nemške proizvodnje oborožitve bi se glede na nove zahteve morala potrojiti. Göring je za ta namen sestavil program drastične mobilizacije in racionalizacije, ki je zadeval širšo socialno dimenzijo. Vse prebivalstvo je SS registriral v nacionalnem sistemu glede izobrazbe, veščin in poklica, kar je omogočalo dodeljevanje vsakega posameznika na njegovo najbolj produktivno področje v nacionalnem gospodarstvu. Veliki Hitlerjevi gradbeni projekti naj bi se dokončali zaradi moralne in psihološke pomembnosti, vsi drugi gradbeni projekti pa naj bi

se ustavili. Vse tovarne so bile pod strogim nadzorom glede delovne učinkovitosti. Nemški Judi so morali prispevati svoj del skozi nov davek na bogastvo. Göring obenem ni izključeval možnosti, da bo vse nemško prebivalstvo moralo sodelovati v obliki enkratne predaje lastnine, da bi zagotovili proizvodnjo orožja na visoki ravni (Tooze 2006, 294).

Ob vsem tem je bilo jasno, da ni nobene možnosti, da bi se oborožitveni načrti iz oktobra 1938 lahko uresničili, še posebno ne v mirnodobnem času. Cilj trikratnega povečanja že tako zelo optimističnega načrta oboroževanja je bil preprosto neuresničljiv. Za primer lahko vzamemo letalstvo, ki je bilo najbolj optimistično z načrti za mirnodobno sestavo 21.000 letal. Med 2. svetovno vojno je ob maksimalni moči leta 1944 doseglo 5.000 letal. Stroškov infrastrukture in zaloge goriva za 21.000 letal si srednje velika država, kot je bila Nemčija, preprosto ni mogla privoščiti. Da bi zagotovili takšno raven oboroževanja, bi potrebovali 30 % nacionalnega dohodka samo za ta namen, brez upoštevanja nenehnih težav s surovinami.

Že novembra 1938 je vojska dobila sporočilo, da bo v naslednjem letu namesto obljubljenih 530.000 ton jekla dobila le 300.000 ton. To je bil popoln šok za vojsko in letalstvo, saj so le nekaj tednov prej govorili v smislu neomejenih možnosti. Tankovski program, ki je računal na proizvodnjo 1200 srednjih bojnih tankov in poveljniških vozil med oktobrom 1939 in oktobrom 1940, je bil zdaj prepolovljen. To je pomenilo, da 34 od skupno 104 divizij vojne sestave ne bo opremljenih in pripravljenih na vojno. Enako je bilo prizadeto letalstvo. Po seriji zmanjšanj predvidenega obsega so se do januarja 1939 načrti zmanjšali s prvotnih 21.000 na 8.299 letal, julija pa še za dodatnih 20 % za vsa letala razen Ju 88 (Tooze 2006, 295).

Z 20 % nacionalnega dohodka in 30 % deležem kritičnih surovin, namenjenih za vojaško porabo, je Nemčija dosegla kritično raven vojnega gospodarstva v času miru. Hitler je poleti 1939 vedel, da nemško oboroževanje ne gre po načrtih, vendar je vedel tudi, da je Tretji rajh zgradil največjo in najboljše bojno pripravljeno vojsko ter tudi najboljše letalstvo v Evropi (Tooze 2006, 317).

Vojaki Wehrmachta so bili ideološko predani nacionalsocializmu in Hitlerju. Vojska je predstavljala institucijo, v kateri so se oblikovali nacistični politični vojaki, ki so morali priseči svojo zvestobo führerju. Njihova vdanost državi se je tako transformirala v zasebno zvestobo Hitlerju. Wehrmacht ni bil ločen od režima, ampak je bil del njegove celote, saj se je civilna družba veliko bolj odražala v nemški vojski kot v preteklosti. Omer Bartov ugotavlja,

da je bil Wehrmacht vojska ljudi in voljno orodje režima bolj kot katerakoli predhodna nemška vojska. Wehrmachtu je uspelo ustvariti visoko disciplinirano in motivirano vojsko iz svojih nabornikov, ne glede na njihov družbeni razred, iz katerega so prihajali. Naborniki so postali del Hitlerjeve bojne skupnosti (Kampfgemeinschaft), konstrukta, skozi katerega je nacistični režim mobiliziral cel narod za svoje vojaško širjenje, osvajanje in uničevanje. Vojska je prepričala svoje može, da bijejo pravično vojno proti rasnim in političnim sovražnikom. Njihovo spoštovanje do Hitlerja in pripravljenost sprejeti rasistične cilje njegovega režima je spremenilo te mlade rekrute v žilave, brutalne in fanatične vojake (Pine 2007, 91).

Od leta 1933 je nemška vojska rekrutirala in izurila štiri milijone moških. Nikoli ni bila zmožna vzdrževati stopnje rasti, kot si je želela, saj so bile težave v letih 1937 in 1939 prevelike. Opremljanje prve bojne vrste s tanki zadnje generacije in strojniciami je bilo nepopolno. Zaloge streliva so zadostovale za le nekaj tednov boja vendar pa je bil napredek vojske od leta 1938 občuten. Ko je Hitler izdal ukaz za napad na Poljsko, ni bilo niti najmanjšega upora s strani generalov, saj je Nemčija za invazijo imela na voljo 54 divizij, vključno s šestimi tankovskimi divizijami, opremljenimi s srednjimi in težkimi tanki. Medtem ko je Wehrmacht kopičil svoje sile na vzhodu, je imel možnost obrambe z 11 divizijami prve bojne vrste ob podpori močno utrjenega Zahodnega zidu, ki je bil pogojno dokončan poleti 1939 in je pomenil globok obrambni sistem z 11.283 bunkerji in strojničnimi gnezdi. Zračna moč je dosegla 4000 modernih letal prve bojne vrste. V tem času je Tretjemu rajhu tudi uspelo zagotoviti dovolj eksploziva, smodnika in strupenih plinov po potrebi. Če je bila vojna neizogibna, in Hitler je verjel, da je bila, potem Tretji rajh in Wehrmacht ne bi s čakanjem in nadaljevanjem oboroževalne tekme pridobila ničesar (Tooze 2006, 317).

Nemčija je 1. septembra 1939 po prekinitvi diplomatskih odnosov napadla Poljsko. Sledila je vojna napoved Francije in Britanije Nemčiji dva dni pozneje. To je pomenilo izbruh 2. svetovne vojne v Evropi, ki je obenem prinesla radikalizacijo vseh vidikov nacistične vladavine in politike v Nemčiji.

8 TRETJI RAJH MED VOJNO IN NJEGOV PROPAD

Od prvih dni Tretjega rajha naprej so Hitlerjevo diktaturo vodila razmišljanja in načrti za vojno, ki so jo Hitler in njegovi somišljeniki imeli za neizogibno. Njegov cilj nikoli ni bil mir, ampak že od samega začetka vojna. Ko se je Tretji rajh pripravljala na vojno, je imel Hitler vedno v mislih totalno vojno, v kateri bi zaupanja vredna domača fronta trdno stala za svojimi vojaki na bojišču. Himmler je imel tako močno podporo pri ustanovitvi nove policije in sistema taborišč, saj je uničenje vseh notranjih sovražnikov pomenilo pomembno pripravo na prihajajočo vojno (Gellately 2001, 70).

Kljub Hitlerjevi nestrpnosti do socialistov, Judov in nekonformistov nemško ljudstvo Hitlerja ni videlo kot voditelja, ki razdira in deli družbo, ampak kot voditelja, ki želi vse Nemce združiti v ljudski skupnosti, v eni državi (Götz 2005, 27).

Priključitev Posarja leta 1935 in remilitarizacija Porenja marca 1936 sta sprožili nepojemljivo odobravanje ljudstva. Ti dogodki so označevali uspeh in okrevanje nemškega naroda pod vodstvom velikega fűhrerja. Še en velik uspeh države in fűhrerja je bila priključitev Avstrije in Sudetov leta 1938. Občutek enotnosti in podpore nacističnemu režimu med ljudstvom se je krepil, dokler je z uspehi nadaljevala nacistična zunanja politika (Pine 2007, 26).

Na začetku nemška javnost prihajajoče vojne ni pozdravila s posebnim navdušenjem, saj so bili mnogi Nemci šokirani nad vojno napovedjo Francije in Britanije Nemčiji zaradi invazije na Poljsko. Ko je bilo na radiu objavljeno, da je Britanija napovedala vojno Nemčiji, je na ulicah Berlina zavladala tišina. Enako je bila ob vojni napovedi šokirana tudi preostala evropska in svetovna javnost. Nihče ni pozdravljal vojne tako kot leta 1914, ko so vsi pričakovali kratko in zmagovito vojno. Vsi so se dobro zavedali uničujočih posledic modernega vojskovanja in dejstva, da bodo zaradi bombardiranj zelo verjetno vpleteni tudi civilisti (Gellately 2001, 71).

Konec septembra pa je ameriški novinar William Shirer v Berlinu že opazil drugačno sliko v javnosti. Povsod se je izražal patriotizem, ljudje so podpirali Hitlerja, hkrati pa niso videli nič

slabega v nemški invaziji na Poljsko. Ljudje vseh družbenih razredov, ženske, moški in otroci, so se zbirali pred velikimi zemljevidi na ulicah in z odobravanjem strmeli v male rdeče bucike, ki so označevale zmagovit napredek nemške vojske pri prodoru skozi ozemlje Poljske. Dokler so bili nemški vojaki uspešni in jim režim ni preveč zategoval pasu, to po Shirerjevem mnenju nikakor ni bila nepriljubljena vojna (Shirer v Gellately 2001, 71).

Vojna je torej na začetku imela pozitivne učinke za Hitlerjevo diktaturo, saj so mnogi Nemci, ki so do tedaj še omahovali, sprejeli in podprli nacistično vladavino bodisi zaradi svojega patriotizma bodisi zato, ker so jih prevzele prve zmage režima (Gellately 2001, 225).

6. oktobra 1939 je bilo konec bojev na Poljskem, propaganda pa je Hitlerjevo zmago slavila kot bliskovito vojno. Do takšnega hitrega uspeha, ki je zaslepil nacistično vodstvo in javnost, ne bi nikoli prišlo brez začetne nedejavnosti zahodnih sil. S takšno propagando se je napačno prikazovalo, da je šlo le za običajno vojno proti nasprotnikovi armadi s ciljem zasedbe tujega ozemlja. V resnici so se tu že kazali prvi elementi nacionalsocialistične uničevalne vojne proti delom prebivalstva, ki naj bi bili iz rasnoideoloških razlogov pregnani ali iztrebljeni (Thamer 2009, 215).

Nacionalsocialistična zasedbena politika je kmalu pokazala svoj pravi obraz. Iz Poljske so iztiskali hrano in delovno silo, v ozadju fronte pa so začeli izvajati dolgoročni ideološki cilj germanizacije Poljske. Po Himmlerjevih in Heydrichovih načrtih je to pomenilo zapiranje in izganjanje vodilnih slojev ter poniževanje preostalega prebivalstva v delovne sužnje, pa tudi politiko preseljevanja in ponemčevanja, ki so ju vodili rasnoideološki cilji. Politika izkoriščanja in germanizacije je bila nedvoumno kršitev mednarodnega vojnege prava.

Za nekaj maloštevilnih častnikov so postale izkušnje na Poljskem temelj moralno-političnega protesta, saj naj bi se celo sramovali, ker so bili Nemci. Umori, ropanja in požigi enot SS naj bi onečaščali nemško ime, kar naj bi dolgoročno vodilo v nesrečo vsega nemškega naroda. Odnos vojaških enot do SS naj bi nihal med gnusom in sovraštvom, saj naj bi zločini navdajali vojake z odporom. Politični pogoji za vsakršen protest manjšine so bili zelo neugodni, saj je bila večina častnikov poslušna in se je sprijaznila z akcijami zato, ker so bili tudi sami polni predsodkov do Judov in Poljakov. Poleg tega se je začetno nelagodje med nemškim prebivalstvom zaradi uspešne bliskovite vojne spremenilo v novo zaupanje (Thamer 2009, 215–219).

Večina pripadnikov Hitlerjeve mladine se je pridružila Wehrmachtu z optimističnimi občutki, da bo Nemčija dosegla hitro zmago in z odločnostjo premagala inferiorne sovražnike (Pine 2007, 59). Vojaki so imeli nacionalsocialistično izobraževanje in socializacijo že v šolah, mladinskih skupinah in delovnih službah nacističnega režima. Svoje sovražnike so obravnavali kot manjvredne ljudi (Pine 2007, 93).

Po besedah Richarda Bessela se je Wehrmacht predal Hitlerju ter opustil moralno odgovornost in vojaško razumnost. Uveljavil je nacistično politiko v svojem brutalnem ravnanju s sovražnimi vojaki in civilisti. Ljudska skupnost in njena druga stran bojna skupnost sta bili konceptualno zelo tesno povezani, še posebno zaradi tesnega in recipročnega odnosa med nemško družbo in vojaki v nacistični dobi. Ta odnos je utrdil močan občutek solidarnosti med domačo in bojno fronto (Bessel v Pine 2007, 95).

Zaupanje prebivalstva je izviralo predvsem iz dejstva, da je verjelo v skorajšnji konec vojne in obenem v popuščanje zahodnih sil. Hitler je na drugi strani že razmišljal o vojni na Zahodu. Računal je, da bi bilo mogoče z zmagovito vojno proti Franciji zmanjšati vpliv Velike Britanije na evropski celinii in se pozneje z njo dogovoriti o veliki razdelitvi interesnih območij, o kateri je vedno sanjal. Ko bi odstranil »težave« na Zahodu, bi se lahko spoprijel s Sovjetsko zvezo, zato je bilo treba zavzeti Belgijo in Nizozemsko, Francijo pa z napadom vojaško izločiti.

Vsi pa se niso strinjali s Hitlerjem, saj je vojaška opozicija poskušala vojno preprečiti in je razmišljala celo o možnosti državnega udara. Tudi Herman Göring je bil proti nadaljevanju vojne, saj je menil, da je treba z drugimi evropskimi državami skleniti sporazum, ker naj Wehrmacht še ne bi bil pripravljen na dolgo in izčrpavajočo vojno. Na koncu so se generali leta 1940 zaradi Hitlerjevih groženj le zavzeli za nadaljevanje vojne (Thamer 2009, 220–222). 9. aprila 1940 je Hitler udaril severno, proti Danski in Norveški, delno tudi zato, da bi si zagotovil varnost pri dobavi železove rude iz Švedske prek obalnih območij Norveške. Britanske in francoske sile so sicer pristale na severu, vendar pa so bile premagane. 10. maja se je začela ofenziva na Zahodu, ko je Hitler poslal nemške sile še v Francijo in države Beneluksa, kjer je po tveganem in taktično spretnem načrtu napada dosegel velikansko zmago za Tretji rajh.

Po okupaciji Pariza je ljudska podpora nacističnemu režimu dosegla najvišjo točko, saj so Hitlerja v tem obdobju označevali za velikega vojaškega voditelja (Pine 2007, 26).

Pohod na Francijo je bil v očeh nemške javnosti politična demonstracija in zmaga nad zgodovinsko travmo. Zlom Francije je pomenil vrhunec Hitlerjeve moči, saj je zgolj v šestih tednih z Wehrmachtom dosegel to, kar ni cesarski armadi v 1. svetovni vojni uspelo niti v štirih krvavih letih (Thamer 2009, 224).

5. avgusta je Nemčija začela močno bombardirati Veliko Britanijo, cilj tega pa je bil angleško politiko prisiliti k popuščanju oziroma tlakovati pot do invazije z operacijo Morski lev⁸. Britanija pod nobenim pogojem ni pristala na popuščanje ali premirje, Nemčiji pa ni uspelo doseči zračne premoči, zato je bila operacija Morski lev predstavljena za nedoločen čas. Namesto tega je Hitler začel podrobneje razmišljati o invaziji na Sovjetsko zvezo z operacijo Barbarosa⁹.

Istočasno je moral reševati italijanske zaveznike v severni Afriki in na Balkanu. Nemške enote so prispele v Libijo februarja 1941 in si priborile nazaj večino ozemlja, ki so ga italijanske enote izgubile. Aprila je Nemčija napadla še Jugoslavijo, sledili sta bitki za Grčijo in Kreto. Približno štiri mesece je trajalo, da si je nemška vojska podredila Severno Afriko in Balkan, kar je prestavilo operacijo Barbarosa na junij 1941.

22. junija 1941 je nemška vojska v zgodnjih jutranjih urah s tremi milijoni vojakov, skupaj s 153 divizijami, brez vojne napovedi prekoračila mejo med nemškim in sovjetskim ozemljem. Hitler je že mesece pred tem svojim generalom govoril, da ta vojni pohod ne bo le spopad orožja, ampak tudi spopad dveh svetovnih nazorov, kjer se ni treba več ozirati na civilno prebivalstvo. Ta vojna je v Hitlerjevih predstavah pomenila predvsem uničenje in iztrebljenje sovjetskega sistema nosilnih slojev njegove družbe, torej judovsko-boljševistične inteligence. Vse to pa je pomenilo temeljno kršitev mednarodnega prava (Thamer 2009, 229).

Do konca leta 1941 je Tretji rajh s svojimi zavezniki nadzoroval skoraj vso evropsko celino, vključno z baltskimi državami in z izjemo nevtralne Švice, Švedske, Španije, Portugalske, Liechtensteina, Andore, Vatikana in Monaka. Na vzhodni fronti je bila nemška vojska pred vrati Moskve in se je podala v dolgo zimsko vojno z Rdečo armado. Čeprav je bila na koncu prisiljena zapustiti Moskvo, je Nemčija zadržala večino baltskega ozemlja, ki se je razprostiralo do Črnega morja.

⁸ Z vojaško operacijo morski lev (Unternehmen Seelöwe) so Nemci hoteli zavzeti Veliko Britanijo.

⁹ Operacija Barbarossa ali nemško Unternehmen Barbarossa se je najprej imenovala Fritz, pozneje pa so jo poimenovali po Frideriku Barbarossi, cesarju Svetega rimskega cesarstva.

11. decembra 1941 je sledila vojna napoved ZDA, le štiri dni po tem, ko je zaveznica Japonska bombardirala Pearl Harbour. Nemške podmornice so od tega trenutka dalje lahko napadale ameriške konvoje, ki so podpirali Veliko Britanijo. Pred tem se je Hitler na široko izogibal konfliktu z ZDA, saj se je bal, da bi ta vstopila v vojno in uničila njegove načrte. Za ta korak se je odločil po Rooseveltovem govoru po bombardiranju Pearl Harbourja, saj je bil tedaj že prepričan o agresivnih namenih ZDA.

Medtem se je nadaljevalo preganjanje manjšin in drugih nezaželenih na ozemljih pod nadzorom Tretjega rajha. Od leta 1941 so Jude preseljevali v gete, kjer so bili izolirani od preostalega prebivalstva, v javnosti pa so bili prisiljeni nositi rumeno značko. Januarja 1942 je pod nadzorom Reinharda Heydricha nastal načrt za »končno rešitev judovskega vprašanja« v Evropi. Do konca vojne je bilo tako sistematično ubitih približno šest milijonov Judov in mnogo drugih, vključno s homoseksualci, Slovani in političnimi zaporniki. Deset milijonov ljudi je bilo poslanih na prisilno delo v taborišča. Tisoči so bili dnevno poslani v taborišča za iztrebljanje in koncentracijska taborišča.

Nacisti so izvajali tudi zelo krut program izkoriščanja osvojenega sovjetskega in poljskega ozemlja ter njegovega slovanskega prebivalstva kot del »vzhodnega programa«. Po ocenah je zaradi trpinčenja umrlo okoli 20 milijonov sovjetskih civilistov, tri milijone nejudov Poljakov in sedem milijonov vojakov Rdeče armade.

Ko se je sovjetsko vojaško gospodarstvo opomoglo kljub izgubi industrijskih območij, ki so jih zavzeli Nemci, je Rdeča armada vzpostavila močno fronto proti nemški vojski. Do leta 1943 so premagali Nemce v bitki za Stalingrad in jih začeli potiskati nazaj proti zahodu z zmago v tankovski bitki Kursk-Orel v juliju.

Hitler se je takrat ob priporočilih generala Friedricha Fromma in ministra Fritza Todta za sklenitev miru zaradi brezizhodnosti nemškega položaja izrazil takole: »Če nemško ljudstvo nekoč ne bo dovolj močno in pripravljeno žrtvovati in zastaviti lastne krvi za svoj obstoj, naj propade in naj ga uniči druga, močnejša sila.« (Hitler v Thamer 2009, 234)

Hitlerjev ugled in zaupanje med ljudstvom na večer invazije na Sovjetsko zvezo nista bila spodkopana, saj je večina ljudstva zaupala njegovemu vodenju države. Njegova nezmotljivost in moč nemškega naroda sta bila postavljena pod vprašaj šele v času, ko jim je vojaška sreča obrnila hrbet, še posebej pa v času bitke za Stalingrad, ko je Hitlerjev mit začel bledeti, saj so ga takoj povezali s katastrofo (Pine 2007, 26).

Za vnovičen dvig morale je 18. februarja 1943 poskrbel Joseph Göbbels, šef propagande. V svojem najslavnejšem govoru izbranim strankarskim kolegom je pozval k »totalni vojni«. Vojno je bilo po njegovih besedah treba nadaljevati, čeprav bo dolga in težka, saj naj bi bila v nevarnosti usoda Nemčije in vse preostale neboljševistične Evrope. Še mnogo več vojakov naj bi umrlo in pogoji doma naj bi se še poslabšali, saj naj bi vsak Nемец moral prispevati svoj delež v vojni. Ta govor je prvo javno priznanje nacionalsocialistov, da je bila Nemčija v nevarnosti. Totalna vojna je pomenila vseobsežno mobilizacijo, vključevanje in izkoriščanje vseh razpoložljivih sredstev in virov Nemčije. Celotna nemška družba je bila mobilizirana za potrebe vojne v proizvodnji orožja, za pridelovanje hrane, skrb za ranjene oziroma za bojevanje. Vse, kar ni prispevalo k vojnim ciljem, je bilo odpravljeno. Profesionalni šport ni več obstajal, vse nepotrebne poslovne dejavnosti so bile ustavljene, celo proizvodnja oblačil za civiliste.

Ker je bila večina moških mobiliziranih v vojsko, je zelo primanjkovalo delavcev, zato so za delo v vojaški industriji vpoklicali tudi ženske, čeprav je bilo to v nasprotju s tradicionalnimi nacionalsocialističnimi vrednotami. Tri milijone žensk, starih od 17 do 45 let, je bilo v tem času poklicanih na delo. Ker je bilo delovne sile še vedno premalo, so se nacisti obrnili na prisilno delo. V koncentracijskih taboriščih so Judi in politični zaporniki delali do smrti, da bi zagotovili vojni material za Nemčijo (Bytwerk 1998).

Göbbels je bil 25. julija 1944 imenovan za generalnega državnega pooblaščenca za totalno vojno (Thamer, 2009, 255). Martin Bormann in Himmler sta ob njegovi podpori do sredine septembra 1944 pripravila predlog za ljudsko oziroma državno milico, ki naj bi bila pod nadzorom stranke in ne vojske, da bi v njej lahko zagotovili potreben nacistični fanatizem. Hitler naj bi po predlogu z dekretom na hitro ustanovil »Ljudsko obrambo« (Volkswehr), ki so jo že v nekaj dneh preimenovali v bolj navdušujoči »Ljudski napad« (Volkssturm). Himmler je 21. septembra okrožnim poveljnikom obrambe dejal: »Če bo sovražniku uspelo priti do nas, se bo soočil s tako fanatičnim ljudstvom, ki se bo divje bojevalo do konca, da mu preboj gotovo ne bo uspelo.« Hitlerjev dekret, podpisan 26. septembra 1944, je tako narekoval ustanovitev nemške ljudske milice, ki naj bi rekrutirala vse moške med 16. in 60. letom, ki so bili sposobni nositi orožje. Vodenje te »nadomestne vojske« je bilo zaupano Himmlerju, politični vidik in rekrutiranje pa Bormannu. Himmler je bil zadolžen tudi za vojaško organizacijo, usposabljanje in oborožitev (Kershaw 2011, 86).

Z vojaškega vidika je bila vrednost te milice zelo majhna, saj je bilo med moškimi, ki so bili prestari, premladi ali preveč nesposobni za vojaško službo, zelo veliko nesmiselnih žrtev. Ustanovitev ljudske milice je pomenila zadnji obupan poskus nacističnega režima za zadržanje sovražnika na mejah ozemlja Nemčije. V očeh nacističnega vodstva je bilo treba pridobiti čas, saj je bilo na poti novo orožje¹⁰, ki naj bi spremenilo potek vojne (Kershaw 2011, 87).

Tudi ko se je situacija na bojišču in doma poslabšala, resnega odpora na domači fronti ni bilo na vidiku. Po raziskavah Petra Hoffmanna in Joachima Festa nemškega odpora prebivalstvo na splošno ni podpiralo, ampak je še naprej podpiralo vlado (Gellately 2001, 225).

Od leta 1942 so zahodni zavezniki stopnjevali bombardiranja in začeli kovati načrte za invazijo na zasedena nemška ozemlja. Rezultat zavezniških bombardiranj je bilo popolno uničenje mest, kot sta Koln in Dresden, kar je bil velik udarec za nemško prebivalstvo, predvsem zaradi številnih civilnih žrtev in zelo težkih pogojev za življenje preživelih po uničenju infrastrukture.

Zavezniško bombardiranje je bilo pomemben dejavnik pri upadanju podpore nacističnemu režimu. Kljub nenehni propagandi, uperjeni na domačo fronto, je povzročilo znaten upad morale in jezo, uperjeno proti nacističnemu režimu, ki mu bombardiranja ni uspelo preprečiti. Vse to pa ni nikoli vodilo v kakršenkoli odločnejši odpor ljudstva, saj je nacistični notranji represivni aparat ostal nedotaknjen do konca vojne, poleg tega pa mu je uspelo atomizirati družbene odnose, kar je preprečevalo organizacijo skupnega odpora družbe (Pine 2007, 26).

Nacistični raziskovalci javnega mnenja so presenetljivo tudi v porušениh mestih, kot sta bila Berlin in Hamburg, v letih 1944–45 še vedno zaznavali podporo vojni. Značilna drža v tistem času naj bi bila »počakajmo in bomo videli«. Celo marca 1945 je prebivalstvo upalo na ugoden razplet vojne (Gellately 2001, 225).

Nemške sile so se po invaziji na Italijo in razpadu fašističnega režima morale boriti na dveh frontah, kar jih je še dodatno oslabilo. Na vzhodu je bila februarja 1944 nemška vojska potisnjena nazaj do meje s Poljsko z uspehi Rdeče armade v operaciji Bagration¹¹. Zavezniki so junija 1944 odprli še zahodno fronto v Normandiji. Zaradi bojev na treh frontah,

¹⁰ V1 in V2 – skrito orožje maščevanja, vodene rakete, ki so jih nacisti uporabljali proti koncu 2. svetovne vojne za napade na London.

¹¹ Sovjetska ofenzivna vojaška operacija Bagration, v kateri je Rdeča armada spet osvojila Belorusijo, je dobila ime po ruskem generalu iz 18. stoletja Petru Bagrationu.

pomanjkanja nafte, presekanih linij oskrbe in nenehnega bombardiranja so okupirana ozemlja počasi prehajala v roke zaveznikov.

Rdeča armada se je vedno bolj bližala vzhodni Prusiji, kar je povzročilo množičen beg nemškega prebivalstva proti zahodu, saj so se bolj kot zahodnih sil bali trpinčenja Sovjetov. V prvih mesecih leta 1945 so sovjetske sile obkolile Berlin, ameriške in britanske sile pa so zavzele večino zahodne Nemčije. Z napredovanjem Rdeče armade proti zahodu in napredovanjem zavezniških sil proti vzhodu je prišlo do srečanja obeh v mestu Torgau ob reki Elbi 26. aprila 1945.

Med napadom Rdeče armade na Berlin se je Hitler s svojimi najbližjimi sodelavci in družino umaknil v podzemni bunker, kjer kljub že očitnemu porazu ni hotel sprejeti vdaje. Zato so se nadaljevali ulični boji med preostankom nemške vojske, Hitlerjevo mladino, SS in Rdečo armado v tako imenovani bitki za Berlin. Nemške sile so bile v tem času že zelo izčrpane in so pogosto temeljile predvsem na velikem številu nemških otrok in starejših, ki so bili prisiljeni v boj s strani nacistov v že omenjeni ljudski milici.

Med letoma 1943 in 1945 je 200.000 najstnikov služilo v protiletalski obrambi, da bi uničili sovražna letala. Njihovo urjenje v protiletalski artileriji je trajalo le štiri tedne. Najprej so se bojevali na lokalnem območju, pozneje pa so jih pošiljali tudi na položaje daleč od doma. Poleg tega da so bili prestrašeni, so morali delati ponoči in podnevi, zato so bili prikrajšani še za spanec. Žrtev med njimi je bilo zato zelo veliko. To je bila težka izkušnja zanje tudi zaradi identitete in statusa. V svojih očeh so že prerasli Hitlerjevo mladino in starševski nadzor, toda nihče jih ni sprejel kot vojake. V zadnjih mesecih vojne je Hitlerjeva mladina sestavljala protitankovske brigade proti sovjetskemu prodiranju, poleg tega pa so oblikovali enote, ki so varovale strateško pomembne mostove. Hitlerjeva mladina je tako morala sodelovati v borbi vse do konca vojne (Pine 2007, 59–60).

30. aprila 1945 je Berlin dokončno padel. Diktator Hitler in njegov režim sta se od sveta poslovila s propagandno lažjo: 1. maja 1945 so po radiu sporočili, da »je naš führer Adolf Hitler danes popoldne v svojem poveljniškem stanu v državni pisarni padel za Nemčijo, potem ko se je do zadnjega diha boril proti boljševizmu« (Thamer 2009, 260).

V resnici je vzel strup in storil samomor v svojem bunkerju. Med 4. in 8. majem 1945 se je brezpogojno vdala še preostala nemška vojska po Evropi, kar je pomenilo konec Tretjega rajha oziroma konec nacistične Nemčije. Hitlerjev zadnji pogovor v bunkerju s sodelavci naj

bi vključeval besede, da je nemško ljudstvo odpovedalo in da si zasluži usodo, ki ga čaka (Thamer 2009, 260).

9 SKLEP

V 30. letih 19. stoletja sta Hitler in nacistična stranka izkoristila široko razširjeno in globoko zakoreninjeno nezadovoljstvo v Nemčiji, da sta pridobila podporo javnosti in politike. Javnost je weimarski vladi močno zamerila podpis žaljivega versajskega sporazuma, s katerim je Nemčija postala izključni krivec za 1. svetovno vojno. Za hude ozemeljske, vojaške in ekonomske posledice sporazuma je Hitler krivil izdajalske politike in obljubil, da jih bo odpravil. Medtem ko je bila demokratična weimarska republika zaznamovana s šibko vladno koalicijo in politično krizo, je nacionalsocialistična stranka obljubljala močno vodstvo in nacionalni preporod. Od leta 1929 je svetovna gospodarska kriza izzvala hiperinflacijo, družbene nemire in masovno brezposelnost, za kar je Hitler okrivil Jude.

Zaobljubil se je, da bo Nemčiji spet zagotovil mir v družbi, radikalno spremenil gospodarsko politiko in obnovil nacionalni ponos in enotnost. Retorika nacistov je bila ves čas močno nacionalistična in antisemitistična. Prevratniški Judi naj bi bili odgovorni za vse težave Nemčije.

Potem ko je bil Hitler 30. januarja 1933 imenovan za kanclerja, je pridobil mnogo večjo moč, kot so jo lahko predvideli nekdanji vodilni politiki weimarske republike, ko so podprli njegovo imenovanje na ta položaj. Smrt predsednika Hindenburga avgusta 1934 mu je

omogočila, da je združil mesti kanclerja in predsednika v eno ter tako postal vodilna in najmočnejša osebnost v državi.

V tem času se je začel splet neverjetnih sprememb v tedanji nemški družbi. S pomočjo javnih del, neustavljivega programa oboroževanja ter odstranitvijo Judov, komunistov in drugih sovražnikov režima z delovnih mest se je brezposelnost vztrajno zmanjševala. Gradili so nove ceste in železnice, načrtovali veličastne obnove nemških mest, izdelovali nove, cenejše avtomobile, ki so bili dostopni vsem, najštevilčnejši delavski razred pa je živel bolje. To, kar je Hitler s svojimi sodelavci naredil v le nekaj letih po prevzemu oblasti, je vzpodbudilo množice ljudi, lahko rečemo večino Nemcev, da so mu sledili in ga častili kot junaka. Posledica vsega tega sta bila velika podpora nacistični diktaturi in nemški nacionalni ponos, ki je rasel v višave.

Prve kršitve versajskega sporazuma so se začele z vnovičnim oboroževanjem Nemčije in znatnim povečanjem njene mirnodobne sestave vojske, ki je bila s sporazumom omejena na 100.000 mož. Leta 1936 je Hitler ukazal remilitarizacijo Porenja in postal še bolj drzen, ko je uvidel, da se Francija in Velika Britanija nista pripravljene oziroma se nista zmožni zoperstaviti nemškemu ekspanzionizmu. Med letoma 1936 in 1939 je pomagal fašističnim silam generala Franca v španski državljanski vojni, kar je ob uspehih nemške vojske in neodzivanju mednarodne skupnosti še okrepilo njegovo samozavest. Marca 1938 so nemške sile vkorakale v Avstrijo in jo priključile Nemčiji, čeprav je bila priključitev prepovedana z versajskim sporazumom. Zaveza Francije in Velike Britanije k politiki popuščanja in izogibanju vojne je pomenila tudi, da sta se ti dve državi septembra 1938 na Münchenski konferenci strinjali s priključitvijo Sudetov k Nemčiji. S tem sta pomagali Hitlerju in nacistom pri doseganju velike slave in podpore v očeh nemške javnosti, kar je pomembno vplivalo na nadaljnji razvoj dogodkov. Zaradi vizije in želje po združitvi vseh nemško govorečih ljudi v eni državi ter zagotovitve življenjskega prostora za njih je bil Hitlerjev naslednji cilj širitev na vzhod.

Nacisti so bili predani uresničevanju ideje o ljudski skupnosti, ki je nastajala v luči podobe Hitlerja kot nezmotljivega in herojskega vladarja države. Bil je glavna zakonodajna sila znotraj režima in večkrat portretiran kot vladar usode Nemčije. Njegovo karizmatično avtoriteto, ki je temeljila na ljudskem zaznavanju njegovih posebnih moči in vzornega značaja, so mu dodelili njegovi privrženci. Videli so ga kot zaščitnika malega človeka in

podpornika javne morale, saj se je od vsega začetka izogibal sprejemanju nepriljubljenih odločitev in se je distanciral od lakomnosti in hinavščine nekaterih strankinih funkcionarjev. Priljubljen je bil med vsemi družbenimi skupinami in bil osebno izvzet iz vsakršnih kritik režima. Kakršnakoli krivda je bila vedno usmerjena na druge nacistične vodje in uradnike. Dokler je nacistični režim niral uspehe in ohranjal red s svojim vizionarskim voditeljem v središču, je ostajalo tudi soglasje režimu.

V prvi hipotezi sem predvideval, da je bila država v Hitlerjevi viziji osrednji element moči, s katero je nameraval in uresničeval cilje nacionalsocializma pri ustvarjanju ene najmočnejših vojaških velesil tistega časa. Hipotezo lahko potrdim, saj je Hitler s svojo diktaturo nadzoroval in usmerjal vse vidike razvoja v Tretjem rajhu. Moč nacistov je temeljila na moči države, ki ni imela omejitev. Vse odločitve je moral sprejeti fűhrer, v katerem je bila skoncentrirana absolutna moč. Imel je vso politično avtoriteto in suverenost pri sprejemanju pomembnih odločitev v imenu ljudstva. Država je lahko posegala v vse ravni posameznikovega političnega, družbenega in kulturnega življenja. Njena dolžnost je bila oblikovati, usklajevati in urejati družbo za dobrobit celotnega naroda.

Čeprav so bili Nemci ponosni in zadovoljni zaradi napredka, ki je uspel Hitlerju in njegovim sodelavcem, pa v obdobju nacistične vladavine državljani niso več imeli svobode in osnovnih pravic. Svoboda govora in prosto združevanje sta postala pojem iluzije in anarhije. Nasprotovanje nacističnemu režimu je bilo nedopustno in družbeno nesprejemljivo. Posameznik je bil po nacističnih načelih last države, saj so bile njegove pravice in svoboščine obravnavane kot nepomembne in podrejene interesom države. Čeprav je Hitler rešil Nemčijo pvojne krize in jo združil pod simbolom kljukastega križa, pojem svoboda v takšni družbi ni več obstajal.

Tretji rajh je postal policijska država, kjer je policija kruto in javno izvajala svoje naloge odstranjevanja škodljivih in nevarnih elementov iz družbe. Prisilne ukrepe so vodili odprto, saj so verjeli, da bodo tako pridobili javno odobravanje. S tega vidika jim je to tudi uspelo, saj so bili državljani, ki so spoštovali zakon, veseli, da so bili izobčenci, nekoristneži in kriminalci pridržani in zaprti. Mnogi Nemci so ne le pasivno sprejeli uporabo nasilja, ampak so celo pomagali s prijavi policiji, s čimer so občutno prispevali k uresnitvi nacistične ideologije in k uspešnemu delovanju diktature. Takšna predanost večine državljanov je uničujoče vplivala na vsakršen poskus odpora, zato ga praktično ni bilo. Prebivalstvo je

postalo prepričano o pozitivnosti nacistične diktature in je tako sprejelo »družbo nadzora« v zameno za ulice brez kriminala ter javni red in mir. Gestapo je postal ključna vez v sistemu terorja in nadzora v nacistični državi.

S tem lahko potrdim tudi drugo hipotezo, da je Nemčija pod nacistično vlado postala policijska država, kjer sta bila vsako delovanje in bivanje posameznika podrejena državi in usmerjana oziroma nadzorovana s strani države.

Če sta bili v Tretjem rajhu primarni vlogi policije nadzor in ustrahovanje političnih nasprotnikov, pa je imela vojska povsem drugo vlogo pri uresničevanju nacističnih ciljev in razvoju države. Hitler je potreboval močno vojsko za širjenje življenjskega prostora proti vzhodu in posledično za morebitne oborožene konflikte z drugimi državami. Z versajskim sporazumom je bilo število nemških vojakov omejeno na največ 100.000 mož, kar je bilo preprosto premalo za kakršnokoli vojaško akcijo za pridobitev tistega, kar naj bi po pravici pripadalo Nemcem.

Vojska je odigrala pomembno vlogo pri reševanju problema brezposelnosti, saj je nacistična vlada s projekti ponovnega oboroževanja zaposlila velik del nemške industrije. Z uvedbo vojaške delovne službe je pomagala zagotoviti delavce za slabo plačana javna dela. Ker je bilo ponovno oboroževanje tisti vidik industrijske in gospodarske dejavnosti, ki je Hitlerja najbolj zanimal, je vojska s svojo potrošnjo lahko vedno bolj dominirala v usmerjanju vedenja nemškega gospodarstva in razvoja Tretjega rajha.

Skoraj polovica rasti celotne proizvodnje v Tretjem rajhu med letoma 1935 in 1938 je bila posledica povečanja naročil vojske. Z investicijami, ki so bile posledica prioritete ponovnega oboroževanja, se je ta delež povečal na dve tretjini. Zasebna poraba je v enakem obdobju znašala le 25 %. Če bi upoštevali le tisti del gospodarske dejavnosti, ki je bila direktno pod nadzorom države, bi bila dominantnost vojaške porabe še toliko bolj dramatična, saj je bil delež naročil vojske leta 1938 80%. Ob takšnih podatkih lahko trdimo, da sta imela vojska in ponovno oboroževanje Tretjega rajha pglavitno vlogo pri razvoju države in posledično v diskusijah glede vsakega vidika gospodarske politike. S to trditvijo lahko potrdim tudi tretjo hipotezo, da je bila vojska najpomembnejši dejavnik moči Tretjega rajha in je imela osrednjo vlogo pri razvoju države.

Ob splošnem odobravanju nemške javnosti zaradi uspehov v gospodarstvu in zunanji politiki ter ob hkratnem neodzivanju mednarodne skupnosti je imel Hitler vse pogoje za začetek

največje katastrofe v človeški zgodovini, ki je trajala polnih 6 let in je vključevala 61 držav. Zahtevala je 60 milijonov žrtev (od tega 40 milijonov civilistov) in 35 milijonov ranjenih, kar je nepredstavljivo visoka cena za sebično uresničevanje vizije enega samega človeka.

Zakaj so Nemci vztrajali tako dolgo in večinoma podpirali Hitlerja do konca? Vzroki za to vključujejo mnogo različnih dejavnikov, ki so bili različni od posameznika do posameznika. Na eni strani so bili optimisti, ki nikakor niso mogli sprejeti, da je bila vojna izgubljena. Združevali so upanje s sanjami o čudežnem orožju, ki bo vojno srečo obrnilo v prid Nemčije. Pesimisti so bili na drugi strani zaskrbljeni zaradi pretečega vdora Sovjetov in so se zato odločno in krčevito borili naprej, da bi jo preprečili. Nekateri so tudi upali, da bodo zahodne demokracije uvidele svojo zmoto in se pridružile Nemcem v boju proti Sovjetski zvezi, drugi pa niso hoteli razmišljati o porazu in so mislili samo na zmago, medtem ko so opravljali svoje državljanske dolžnosti.

V zadnjih dneh Tretjega rajha so bili optimisti, pesimisti, idealisti in fatalisti, nikakor pa ni primanjkovalo nacističnih fanatikov, odločnih, da se bodo borili do konca. Mnogi očitno niso hoteli sprejeti oziroma videti situacije takšne, kot je dejansko bila, in so bili do konca »za« Hitlerja ali pa vsaj »za« Nemčijo.

10 LITERATURA

1. Bullock, Allan. 1963. *Hitler: slika tiranstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. Bytwerk, Randall. 1998. *Göbbel's 1943 speech on Total war*. Dostopno prek: <http://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb36.htm> (1. junij 2016).
3. Cajnko, Zvonko. 2000. *Adolf Hitler in tretji rajh: vzpon in vladavina, zaton in propad*. Maribor: samozaložba.
4. — — —. 2005. *Nacizem: Adolf Hitler in Tretji rajh*. Maribor: Locutio.
5. Evans, Richard. 2005. *The Third Reich in Power, 1933–1939*. New York: Penguin Press.
6. Geary, Dick. 1995. *Hitler in nacizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
7. Gellately, Robert. 2001. *Backing Hitler: Consent and coercion in nazi Germany*. Oxford: Oxford university press.
8. Gennari, Regina. 2005. *Motherhood in Nazi Germany*. Dostopno prek: <http://webpage.pace.edu/nreagin/F2005WS267/ReginaGennari/history.html> (6. junij 2016).

9. Götz, Aly. 2007. *Hitler's beneficiaries: how the Nazis bought the German people*. New York; London: Verso.
10. Hitler, Adolf. 2006. *Moj boj*. Celje: Mavrica.
11. Kershaw, Ian. 2001. *Hitler: 1889–1936 : Hubris*. London: The Penguin books.
12. – – –. 2011. *The end: Hitler's Germany, 1944-1945*. London: Penguin Books.
13. Llewellyn, Jennifer, Jim Southey in Steve Thompson. 2014. *Nazi ideology*. Dostopno prek: <http://alphahistory.com/nazigermany/nazi-ideology> (26. marec 2015).
14. Maritain, Jacques. 2002. *Človek in država*. Ljubljana: Študentska založba.
15. Matteucci, Nicola. 1999. *Novoveška država*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Neil, Gregor. 2000. *Nazism*. Oxford: Oxford university press.
17. Perenič, Anton. 2016. *Temelji države in prava*. Dostopno prek: <http://seminar.persvet.eu/mod/book/view.php?id=47&chapterid=15> (10. marec 2016).
18. Pikalo, Jernej. 2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.
19. Pine, Lisa. 2007. *Hitler's 'national community': society and culture in Nazi Germany*. London: Hodder Arnold.
20. Pitamic, Leonid. 1996. *Država*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
21. Schinnerer, Erich. 1938. *Third Reich Germany Law and Legislation*. Dostopno prek: <http://ihr.org/other/schinnerer1938law> (21. maj 2016).
22. Shirer, William Lawrence. 1969. *Vzpon in padec Tretjega rajha*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
23. Simple English Wikipedia. 2015. *NSDAP 25 points manifesto*. Dostopno prek: http://simple.wikipedia.org/wiki/NSDAP_25_points_manifesto (27. marec 2015).
24. Stackelberg, Roderick. 1999. *Hitler's Germany: origins, interpretations, legacies*. London; New York: Routledge.
25. Thamer, Hans-Ulrich. 2009. *Nacionalsocializem*. Ljubljana: Modrijan.
26. Tooze, Adam. 2006. *The wages of destruction: the making and breaking of the Nazi economy*. London: Allen Lane.
27. United States Holocaust Memorial Museum. 2016. *Concentration Camps, 1942–1945*. Dostopno prek: <https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005475> (21. maj 2016).
28. Weber, Max. 1978. *Economy and society. Vol.I*. Los Angeles; London: University of California Press.

29. Wordpress. 2014. *Nazism in power, Hitler's role in the Nazi state*. Dostopno prek:
<http://wordpress.as.edu.au/modern2014/files/2014/03/Hitlers-role-in-the-Nazi-state.pdf> (1. junij 2016).
30. Žun, Anton. 1965. *Država*. Ljubljana: Cankarjeva založba.